

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра цивільно-правових дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни
«ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО»

Для здобувачів вищої освіти
юридичного факультету

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала доцент Свистун Л.Я., к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Коваленко Н.В.. – доцент кафедри адміністративного та митного права Академії митної служби, кандидат юридичних наук, доцент

Красвітна Т.П. – суддя Апеляційного суду Дніпровської області

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету

“ ” _____ 2016 р.,
протокол № _____

ЛЕКЦІЯ
з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 1. Зобов'язальне право і зобов'язання

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Поняття, особливості та види зобов'язань.
- II. Підстави виникнення зобов'язань.
- III. Суб'єкти зобов'язань.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С.
5. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
6. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонova , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
7. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття, особливості та види зобов'язань; підстави виникнення зобов'язань; суб'єкти зобов'язань.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо особливостей та видів зобов'язань; аналізувати юридичні факти, які є підставами виникнення зобов'язань; правильно застосовувати норми цивільного права до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від виконання договірних зобов'язань. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у застосуванні різних засобів, спрямованих на забезпечення належного виконання зобов'язань. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему видів зобов'язань. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих забезпечувальних інструментів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

І. ПИТАННЯ

1. Зобов'язальне право - це найбільша за обсягом підгалузь цивільного права, норми якої регулюють переважно відносини майнового обороту (товарообміну), тобто відносини, що виникають при переході матеріальних та інших благ, які мають економічну форму товару, від однієї особи до іншої.

Згідно зі ст. 509 ЦК **зобов'язанням** є правовідношення, у якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Отже, зобов'язання - це різновид цивільних правовідносин.

Елементами зобов'язання є його суб'єкти, об'єкт та зміст.

Суб'єктами зобов'язання є управомочена сторона (кредитор) та зобов'язана сторона (боржник). Ними можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, у тому числі й юридичні особи публічного права.

Юридичним об'єктом зобов'язання є певна поведінка зобов'язаного суб'єкта, а його матеріальним об'єктом виступає певне матеріальне благо, заради якого між суб'єктами виникають юридичні зв'язки. Особливість юридичного об'єкта зобов'язання полягає у покладенні на боржника обов'язку щодо здійснення ним відповідних активних дій. Пасивна поведінка боржника (утримання від дії) не може бути самостійним юридичним об'єктом зобов'язання.

Зміст зобов'язання складають права та обов'язки його суб'єктів. Суб'єктивне право, що належить управомоченій стороні у зобов'язанні, йменується правом вимоги, а суб'єктивний обов'язок зобов'язаної сторони називається боргом.

Особливості:

- 1.** Зобов'язання опосередковують процес переміщення майна або інших матеріальних результатів, які також **мають майновий характер**.
- 2.** Оскільки зобов'язання опосередковують процес руху майна, яке може бути передане виключно конкретно-визначеним, а не будь-яким третім особам, ці правовідносини завжди встановлюються з конкретним суб'єктом, а відтак – **мають відносний характер**.
- 3.** У зобов'язаннях, які опосередковують рух майна, **боржники покликані до відповідних активних (позитивних) дій**. Навіть якщо на учасника зобов'язання покладається виконання

пасивної функції, вона зазвичай виступає як результат або доповнення до позитивних дій суб'єкта.

4. Зобов'язання відрізняються за сутністю відповідного суб'єктивного права: якщо сутністю суб'єктивного права у абсолютних правовідносинах є право на власні дії, то у зобов'язаннях - **право** вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи, тобто **на дії іншої особи (боржника)**.

5. Зобов'язання охоплюють, перш за все, **ринкові відносини**, які виникають як при здійсненні підприємницької діяльності, так і при задоволенні фізичними особами власних потреб. Цим відносинам притаманна така ознака як багатоманітність.

6. Згідно з ч. 3 ст. 509 ЦК зобов'язання, як цивільне правовідношення, **має ґрунтуватися на засадах** добросовісності, розумності та справедливості, що є загальними засадами цивільного законодавства.

7. Грошове зобов'язання **має бути виражене у грошовій одиниці держави - гривні**, хоча сторони зобов'язання при цьому можуть визначати грошовий еквівалент такого зобов'язання в іноземній валюті (ст. 524 ЦК). Виконання ж зобов'язання має відбуватися за загальним правилом у гривнях (ст. 533 ЦК).

8. **Не допускається одностороння відмова** від зобов'язання або одностороння зміна його умов (ст. 525 ЦК). Ця заборона стосується як боржника, так і кредитора, якщо інше не встановлене договором або законом.

Види зобов'язань.

Залежно від підстави виникнення зобов'язання поділяються на договірні і недоговірні.

Договірне зобов'язання – це правовідношення між юридично рівними і майново самотійними особами, що виникає на підставі договору, який виражає їх загальну волю на досягнення цивільно-правових результатів майнового чи немайнового характеру.

Недоговірне зобов'язання - правовідношення між юридично рівними і майново самотійними особами, що виникає на підставі або правомірних односторонніх дій особи (правочинів чи юридичних вчинків), або неправомірних дій особи, наслідки за якими настають незалежно чи, навіть, всупереч їх волі. Їх зміст та наслідки визначаються імперативними приписами актів цивільного законодавства, що не можуть змінюватися сторонами зобов'язання.

Залежно від характеру поведінки боржника - зобов'язання з позитивним або

негативним змістом.

За зобов'язанням з позитивним змістом боржник зобов'язаний вчинити певну дію на користь кредитора.

За зобов'язанням з негативним змістом боржник зобов'язаний утримуватися від здійснення певної дії. Як уже зазначалося, такі зобов'язання як самостійні є нетиповими. Зазвичай, зобов'язання з негативним змістом супроводжує зобов'язання з позитивним змістом.

Залежно від концентрації прав і обов'язків суб'єктів - односторонні і двосторонні (взаємні).

У односторонніх одна сторона має тільки права, а друга - лише обов'язки, тоді як у взаємних кожна сторона має як права, так і обов'язки.

Залежно від цільового призначення - головні та додаткові (акцесорні).

Додатковим (акцесорним) є зобов'язання, призначене для забезпечення виконання головного зобов'язання. Вони мають допоміжний характер, а їх юридична доля залежить від долі головного зобов'язання. До них належать зобов'язання з неустойки, поруки, застави, притримання та завдатку. Недійсність основного зобов'язання спричиняє недійсність акцесорного, якщо інше не встановлено ЦК (ч. 2 ст. 548 ЦК), а недійсність акцесорного (правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання) не спричиняє недійсність основного зобов'язання (ч. 3 ст. 548 ЦК).

З урахуванням предмета виконання – однооб'єктні, альтернативні, факультативні та грошові.

Окремий вид складають зобов'язання **особистого характеру**, тобто зобов'язання, пов'язані з їх суб'єктами. Наприклад, зобов'язання письменника, науковця тощо створити за договором відповідний об'єкт права інтелектуальної власності на замовлення іншої сторони (ст. 1112 ЦК).

Але запропонована класифікація не забезпечує необхідної правової спільності, тому використовується багатоступенева класифікація. Так, усі зобов'язання можуть бути поділені на два типи - **договірні і недоговірні**. Кожен з цих типів зобов'язань складають відповідні групи. Групи зобов'язань, у свою чергу, поділяються на відповідні види, а останні - на підвиди зобов'язань. Отже, договірні зобов'язання можуть бути поділені на наступні групи: зобов'язання про передачу майна у власність; зобов'язання про передачу

майна у користування; зобов'язання про виконання робіт; зобов'язання про надання послуг; зобов'язання щодо розпорядження правами інтелектуальної власності; зобов'язання, що виникають з багатосторонніх правочинів. У свою чергу, зазначені групи договірних зобов'язань можуть поділятися на відповідні види та підвиди. Так, зокрема, зобов'язання про передачу майна у користування поділяються на: зобов'язання з найму (оренди) майна та зобов'язання з позички; а зобов'язання з найму (оренди), у свою чергу, поділяються на підвиди: прокат майна, найм (оренда) земельної ділянки, найм будівлі або іншої капітальної споруди тощо.

Другий тип зобов'язань - недоговірні – поділяються на наступні групи: регулятивні та охоронні.

Регулятивними є зобов'язання, які мають своєю метою врегулювання відносин майнового обігу в їх непорушеному стані, виникають на підставі договорів, тобто є договірними зобов'язаннями. Однак деякі і недоговірні зобов'язання, що виникають з односторонніх правомірних дій (односторонніх правочинів або юридичних вчинків), теж слід віднести до регулятивних: зобов'язання з публічної обіцянки винагороди, вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення та рятування здоров'я і життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Зобов'язальне право - це найбільша за обсягом підгалузь цивільного права, норми якої регулюють переважно відносини майнового обороту (товарообміну), тобто відносини, що виникають при переході матеріальних та інших благ, які мають економічну форму товару, від однієї особи до іншої.

Залежно від підстави виникнення зобов'язання поділяються на договірні і недоговірні.

Залежно від характеру поведінки боржника - зобов'язання з позитивним або негативним змістом.

Залежно від концентрації прав і обов'язків суб'єктів - односторонні і двосторонні (взаємні).

Залежно від цільового призначення - головні та додаткові (акцесорні).

З урахуванням предмета виконання – однооб'єктні, альтернативні, факультативні та грошові.

Зобов'язання можуть бути поділені на два типи - договірні і недоговірні.

II. ПИТАННЯ

Підстави виникнення зобов'язань - це певні юридичні факти або їх сукупність (юридичний склад), з настанням яких правові норми пов'язують виникнення зобов'язального правовідношення між кредитором і боржником. Оскільки зобов'язання є різновидом цивільного правовідношення, вони, згідно з ч. 2 ст. 509 ЦК, виникають з підстав, встановлених ст. 11 ЦК для виникнення цивільних прав і обов'язків. Це такі підстави:

1. Договори (двосторонній або багатосторонній правочин), як передбачені нормами цивільного законодавства (понайменовані договори), так і договори, що хоча і не передбачені зазначеними актами, але ж відповідають загальним засадам цивільного законодавства (непонайменовані договори).

2. Односторонні правочини: публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу або за результатами конкурсу, оскільки у разі виконання завдання і передання його результату особа, яка публічно обіцяла винагороду, зобов'язана виплатити її (ст. 1184 ЦК), а переможець конкурсу має право вимагати від його засновника виконання свого зобов'язання (ст. 1156 ЦК).

3. Акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, що діють як суб'єкти не приватного, а публічного права, за своєю юридичною природою є адміністративними (владними) актами., - лише у випадках, встановлених актами цивільного законодавства. Водночас зазначені адміністративні акти можуть бути підставою для укладення договорів. При цьому вони впливають як на зміст договору, так і на зміст зобов'язання, що ним породжується (ст. 648 ЦК).

4. Неправомірні дії особи (правопорушника). Йдеться про заподіяння шкоди іншій особі та про набуття або збереження майна однією особою за рахунок іншої без достатньої правової підстави. Сутність таких охоронних зобов'язань полягає, відповідно, в обов'язку правопорушника відшкодувати завдану майнову (матеріальну) та моральну шкоду або повернути потерпілому набуте чи збережене майно, тобто спрямовані на досягнення правомірного результату.

5. Інші юридичні факти. По-перше, йдеться про правомірні дії, що не є правочинами, а належать до юридичних вчинків, які не спрямовані на створення правових наслідків, хоча останні настають внаслідок приписів норм права (дія особи із створення, зокрема,

літературних, художніх творів). По-друге, мова йде про юридичні факти - події, що виникають та існують незалежно від волі людей і які можуть бути підставою виникнення зобов'язання у випадках, передбачених актами цивільного законодавства або договором (стихійне лихо, настання якого за умовами договору страхування є страховим випадком. У разі настання вказаного випадку, обумовленого договором страхування, страховик згідно зі ст. 988 ЦК зобов'язаний здійснити страхову виплату в строк, встановлений договором).

Цивільні зобов'язання можуть виникати з рішення суду. Прикладом такого юридичного факту є, зокрема, рішення суду про зміну договору в зв'язку з істотною зміною обставин (ч. 4 ст. 652 ЦК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Підстави виникнення зобов'язань - це певні юридичні факти або їх сукупність (юридичний склад), з настанням яких правові норми пов'язують виникнення зобов'язального правовідношення між кредитором і боржником. Це такі підстави: 1. Договори 2. Односторонні правочини: 3. Акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, 4. Неправомірні дії особи (правопорушника). 5. Інші юридичні факти

III. ПИТАННЯ

Суб'єктами (сторонами) зобов'язань є кредитор і боржник (ч. 1 ст. 510 ЦК). Якщо кожна із сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї (ч. 3 ст. 510 ЦК). Зазвичай, у зобов'язанні є один кредитор і один боржник, але є такі зобов'язання, у яких може бути декілька кредиторів та (або) боржників. У таких випадках йдеться про **зобов'язання з множинністю суб'єктного складу**. Множинність може бути трьох **видів**, а саме: активна; пасивна та змішана. Оскільки кредитор у зобов'язанні є активною стороною, яка має право вимагати його виконання, **активна** множинність має місце при наявності у зобов'язанні декількох кредиторів. Через пасивну роль, що належить боржникові у зобов'язанні, множинність на його боці йменується **пасивною**. У разі наявності у зобов'язанні декількох кредиторів і боржників йдеться про **змішану** множинність у суб'єктному складі зобов'язання.

У зобов'язаннях, крім сторін, можуть бути й інші особи, які не є його суб'єктами (сторонами) і називаються **третіми особами**. Відповідно до ст. 511 ЦК зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

За загальним правилом зобов'язання виконуються тими самими особами, які були кредитором і боржником під час їх виникнення. Але законодавство передбачає можливість заміни осіб при збереженні предмета і змісту зобов'язання. При цьому відповідний суб'єкт вибуває, а його права та обов'язки переходять до особи, що його замінює.

Ст. 512 ЦК встановлює **підстави заміни кредитора** у зобов'язанні:

1. передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги) – **цесія**, що відбувається за двостороннім правочином (договором), який укладається між первісним кредитором (цедентом) та новим кредитором (цесіонарієм). Даний договір може бути: як відплатним, так і безоплатним; як реальним, так і косенсуальним; як абстрактним, так і каузальним.. Ст. 513 ЦК закріплює правило щодо форми такого правочину: він має вчинятися у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, включаючи державну реєстрацію, якщо інше не встановлено законом.

2.Правонаступництво. Відбувається у разі реорганізації юридичної особи (ст. 106 ЦК) із зазначенням у передавальному акті або розподільчому балансі всіх зобов'язань щодо її кредиторів і боржників. Така ж заміна кредитор має місце і при спадкуванні, оскільки до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК).

3. Виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем).

4.Виконання обов'язку боржника третьою особою і у інших випадках, передбачених законом.

Кредитор не може бути замінений у зобов'язанні, якщо це передбачено законом або договором (ч. 3 ст. 512 ЦК), а також у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема, про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 515 ЦК).

ЦК у ст. 514 закріплює правило, згідно з яким до нового кредитора переходять усі права первісного кредитора у зобов'язанні, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Таким чином, за загальним правилом, до нового кредитора переходять права, які складають зміст правочинів щодо забезпечення виконання зобов'язання (застава, порука тощо), які існували на момент переходу прав. Первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторіві усі документи, які засвідчують права, що йому передаються, та Інформацію, яка є важливою для їх здійснення. Виконання цього обов'язку первісним кредитором має суттєве значення, оскільки боржник має право не виконувати свого обов'язку за зобов'язанням новому кредиторіві до надання йому доказів переходу прав до нього (ст.517 ЦК).

Первісний кредитор згідно зі ст. 519 ЦК відповідає перед новим кредитором лише за недійсність переданої йому вимоги. Якщо вимога, передана первісному кредиторіві, є дійсною, але боржник не виконує свого обов'язку за зобов'язанням новому кредиторіві, первісний боржник не несе за це відповідальності, крім випадків, коли він поручився за боржника перед новим кредитором.

Порядок заміни кредитора встановлено у ст. 516 ЦК. Здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом. Однак боржника необхідно повідомити про заміну кредитора і зробити це має новий кредитор, який відповідно

до ч. 2 ст. 516 ЦК несе ризик настання несприятливих для нього наслідків: виконання боржником свого обов'язку первісному кредиторіві є належним виконанням. У разі письмового повідомлення боржника про заміну кредитора він має право висувати проти вимоги нового кредитора заперечення, які мав проти первісного кредитора на момент одержання письмового повідомлення; у випадку, коли він не був повідомлений про це, боржник має право висувати зазначені заперечення, які він мав проти первісного кредитора, на момент пред'явлення йому вимоги новим кредитором; а якщо боржник виконав свій обов'язок до пред'явлення йому вимоги новим кредитором, - на момент його виконання (ст. 518 ЦК).

При заміні боржника відбувається переведення боргу на нового боржника за згодою нового боржника та кредитора (ст. 520 ЦК), тобто підставою для заміни боржника (переведення боргу) є багатосторонній правочин, сторонами якого є кредитор, новий та первісний боржники. Новий боржник має право висунути проти вимоги кредитора всі заперечення, що ґрунтуються на відносинах між кредитором і первісним боржником (ст. 522). Ст. 523 ЦК закріплює правові наслідки заміни боржника у зобов'язанні, забезпеченому порукою або заставою: якщо вона була встановлена іншою особою, то порука і застава (після заміни боржника) припиняються, якщо тільки поручитель або заставодавець не погодився забезпечити виконання зобов'язання новим боржником. У разі, коли застава встановлена самим боржником, вона зберігається і після його заміни у зобов'язанні, якщо інше не передбачено договором чи законом.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Суб'єктами (сторонами) зобов'язань є кредитор і боржник. У зобов'язаннях, крім сторін, можуть бути й інші особи, які не є його суб'єктами (сторонами) і називаються третіми особами. Підстави заміни кредитора у зобов'язанні:

1. Передання ним своїх прав іншій особі за правочином; 2. Правонаступництво. 3. Виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем).
4. Виконання обов'язку боржника третьою особою і у інших випадках, передбачених законом.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули тему з курсу «Цивільне право».

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю, змісту та видам зобов'язань; специфіці застосування зобов'язань. Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо зобов'язань; аналізувати юридичні факти, які є підставами виникнення зобов'язань.

Детально були розглянуті всі види зобов'язань та підстави виникнення зобов'язань.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванням зобов'язань між собою та підстав виникнення зобов'язань.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Назвіть поняття, функції, види зобов'язань.
2. Характерні риси зобов'язань.
3. Визначте виникнення зобов'язань.

ЛЕКЦІЯ
з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 2. Виконання зобов'язання. Припинення зобов'язань

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Виконання зобов'язань.
- II. Поняття та види підстав припинення зобов'язання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
5. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонova , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
6. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття, особливості та види зобов'язань; підстави виникнення зобов'язань; суб'єкти зобов'язань.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо особливостей та видів зобов'язань; аналізувати юридичні факти, які є підставами виникнення зобов'язань; правильно застосовувати норми цивільного права до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від виконання договірних зобов'язань. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у застосуванні різних засобів, спрямованих на забезпечення належного виконання зобов'язань. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему видів зобов'язань. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих забезпечувальних інструментів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

І. ПИТАННЯ

1. Виконання зобов'язання - це вчинення боржником на користь кредитора певної дії або утримання від дії, яка становить предмет виконання зобов'язання.

Це правочин, оскільки ця дія є правомірною та спрямованою на настання певного цивільно-правового результату - припинення зобов'язання. Саме тому на неї поширюються загальні правила, закріплені у ЦК стосовно правочинів, у тому числі й правила щодо форми правочину (ст. 205-209 ЦК).

Загальні умови (засади) виконання будь-яких зобов'язань (ст. 526 ЦК): зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Тобто виконання недоговірного зобов'язання, що регулюється виключно імперативними приписами актів цивільного законодавства, має відбуватися відповідно до вимог зазначених актів. Виконання договірного зобов'язання повинно відбуватися, перш за все, відповідно до умов договору, а за наявності й згідно з вимогами ЦК та іншими актами цивільного законодавства.

Звичай ділового обороту - правила поведінки, усталені у сфері підприємницької діяльності. **Вимоги, що звичайно ставляться** - це усталені положення, які використовуються у цивільному обороті його учасниками. Вони можуть стосуватися, наприклад, вимог щодо якості предмета виконання зобов'язання. (Так, згідно зі ст. 673 ЦК, у разі відсутності у договорі купів-лі-продажу умов щодо якості товару, продавець зобов'язаний передати покупцеві товар, придатний для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується).

Принципи виконання. 1. Принцип належного виконання зобов'язання. Належним визнається виконання, здійснене належними сторонами, відповідно до предмета виконання, у передбачений строк (термін), у визначеному місці та у належний спосіб.

2. Принцип реального виконання зобов'язання (виконання його у натурі). Його роль нині поступово зменшується. Це пов'язано з тим, що в умовах ринкової економіки, через наявність конкурентного середовища, сплата кредиторів неустойки та відшкодування збитків, завданих невиконанням боржником зобов'язання у натурі, може задовольнити його

інтерес у повному обсязі. Саме тому новий ЦК у ст. 622 обмежує сферу дії цього принципу. Так, **боржник звільняється від виконання зобов'язання у натурі**, якщо це передбачено у договорі або у законі, зокрема, у разі відмови кредитора від прийняття виконання, яке внаслідок прострочення втратило для нього інтерес (ст. 612 ЦК), або передання відступного (ст. 600 ЦК), або відмови кредитора від договору (ст. 615 ЦК). Але і нині цей принцип зберігає певною мірою своє значення. Про це свідчать правила, закріплені у статтях 620-621 ЦК. Так, у разі невиконання боржником обов'язку передати кредиторіві у власність або у користування річ, визначену індивідуальними ознаками, кредитор має право витребувати її у боржника, а у випадку невиконання боржником для кредитора певної роботи чи ненадання йому послуги - виконати цю роботу власними силами або доручити її виконання третій особі і вимагати від боржника відшкодування збитків.

Суб'єкти та предмет виконання зобов'язання

1. Персоніфікація кредитора та боржника у зобов'язанні: ст. 527 ЦК закріплює правило, згідно з яким як боржник, так і кредитор мають виконати свій обов'язок або прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором чи законом, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту. У разі виконання зобов'язання без встановлення особи кредитора або без перевірки наявності у іншої особи необхідних повноважень від кредитора ризик можливих наслідків покладається на боржника. Практично це означає, що належний кредитор має право вимагати від боржника нового виконання зобов'язання. При прийнятті виконання від особи, яка не є боржником, наслідки покладаються на особу, що здійснила таке прийняття, за правилами, встановленими стосовно зобов'язань про безпідставне набуття майна (ст.1212-1215 ЦК).

2. Передоручення виконання зобов'язання (покладення боржником виконання свого зобов'язання на іншу особу): можливе у випадках, коли обов'язок боржника щодо особистого виконання зобов'язання не впливає з умов договору, вимог, що містяться у ЦК чи в інших актах цивільного законодавства або із суті зобов'язання. В цьому разі кредитор згідно зі ст.528 ЦК зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника іншою особою. Оскільки боржник при цьому не вибуває із зобов'язання, то у разі його невиконання або неналежного виконання іншою особою обов'язок з його виконання залишається за боржником. Він згідно зі ст. 618 ЦК відповідає за порушення зобов'язання іншою особою, якщо договором або законом не встановлено відповідальність безпосереднього виконавця

зобов'язання.

Ст. 528 ЦК передбачає можливість задоволення вимоги кредитора цією особою і без згоди боржника. Таке може мати місце у разі існування небезпеки втрати іншою особою, що знаходиться у договірних відносинах з боржником, свого права на майно, зокрема, права орендаря майна боржника внаслідок звернення його кредитором стягнення на останнє. Фактично у таких випадках відбувається заміна кредитора, оскільки до особи, яка виконала зобов'язання за боржника, переходять права кредитора у зобов'язанні; і саме тому при цьому підлягають застосуванню правила, вміщені у статтях 512-519, які регулюють заміну кредитора у зобов'язанні.

3. Переадресування виконання, тобто про надання кредитором права на прийняття виконання від боржника третій особі (як це має місце при передорученні виконання зобов'язання): таке право у кредитора є, якщо з умов договору, закону або із суті зобов'язання не випливає, що прийняття виконання здійснюється ним особисто. Даний висновок впливає також із змісту ч. 2 ст. 527 ЦК. При цьому як третя особа може виступати будь-яка особа, яка має повноваження від кредитора на здійснення такої дії.

4. Виконання зобов'язань з множинністю осіб (часткових, солідарних, субсидіарних)(540-544 ЦК). До цих зобов'язань застосовуються правила про частковий порядок їх виконання: кожний з кредиторів має право вимагати виконання, а кожний з боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства.

Згідно зі ст. 541 ЦК **солідарні зобов'язання** (солідарний обов'язок або солідарна вимога) **виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання.** У разі множинності на боці кредитора кожний із солідарних кредиторів відповідно до ст. 542 ЦК має право пред'явити боржникові вимогу в повному обсязі, якщо останній не виконав свій обов'язок будь-кому з них на свій розсуд до пред'явлення вимоги одним із солідарних кредиторів. При цьому виконання боржником свого обов'язку одному із солідарних кредиторів у повному обсязі звільняє його від виконання решті солідарних кредиторів. Той із солідарних кредиторів, який одержав виконання від боржника у повному обсязі, зобов'язаний передати належне кожному з решти солідарних кредиторів у рівній частці, якщо інше не встановлено договором між ними.

У разі множинності на боці боржників кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або у повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з

них окремо. **Надання кредиторів у такому випадку права вимагати виконання обов'язку в повному обсязі від будь-якого із солідарних боржників свідчить про встановлення у законі суттєвої пільги для кредитора.** При цьому солідарні боржники залишаються зобов'язаними до того часу, поки їх обов'язок не буде виконаний у повному обсязі. Саметому, якщо кредитор звернувся до одного із солідарних боржників, але не одержав від нього виконання у повному обсязі, він має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. І тільки виконання солідарного обов'язку в повному обсязі одним з боржників припиняє обов'язок решти боржників перед кредитором. У такому випадку боржник, що виконав солідарний обов'язок у повному обсязі, має згідно зі ст. 544 ЦК право зворотної вимоги (регресу) до кожного з решти солідарних боржників. При цьому діє два принципово важливих правила. По-перше, розмір часток кожного з решти солідарних боржників вважається рівним, якщо інше не встановлено договором або законом, а при визначенні розміру зворотної вимоги вираховується частка, що припадає на боржника, який виконав солідарний обов'язок у повному обсязі. По-друге, несплачена одним із солідарних боржників частка, що належить такому боржникові, який виконав солідарний обов'язок у повному обсязі, припадає у рівній частці на кожного з решти вказаних боржників. Отже, при здійсненні права на зворотну вимогу (регрес) кредитору в регресному зобов'язанні (який виконав солідарний обов'язок за основним зобов'язанням у повному обсязі) закон не надає пільги щодо можливості задоволення зазначеної вимоги за рахунок одного з решти солідарних боржників.

Боржник при солідарній вимозі кредиторів не має права висувати проти вимоги одного із солідарних кредиторів заперечення, що ґрунтуються на таких відносинах боржника з іншими солідарними кредиторами, у яких цей кредитор не бере участі (ч. 2 ст. 542 ЦК). Так само і солідарний боржник при солідарному обов'язку боржників не має права висувати проти вимоги кредитора заперечення, що ґрунтуються на таких відносинах решти солідарних боржників з кредитором, у яких цей боржник не бере участі (ч. 3 ст. 543 ЦК).

Субсидіарні зобов'язання можуть мати місце при множинності на боці боржника у випадках, встановлених законом або договором. При цьому на боці боржника з'являється додатковий боржник. Особливість виконання названих зобов'язань зумовлена двома чинниками, а саме: черговістю виконання такого зобов'язання перед кредитором та особливим характером відносин між основним і додатковим боржником. Оскільки виконання даного зобов'язання є обов'язком основного боржника, кредитору належить

право вимоги саме до нього. І тільки у випадках відмови або неможливості з боку основного боржника задовольнити вимогу кредитора, останній може пред'явити вимогу у повному обсязі до додаткового боржника. Таке ж право належить кредиторіві й тоді, коли він не одержить від основного боржника в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу. Але слід мати на увазі, що у випадках, коли вимога кредитора може бути задоволена шляхом зарахування зустрічної вимоги до основного боржника, кредитор не може вимагати задоволення такої вимоги від додаткового боржника.

Додатковий боржник повинен до задоволення вимоги, пред'явленої йому кредитором, повідомити про це основного боржника, а у разі пред'явлення до нього позову, — подати клопотання до суду про залучення основного боржника до участі у справі. Невиконання додатковим боржником цієї вимоги закону (ст. 619 ЦК) надає право основному боржнику висунути проти його регресної вимоги усі заперечення, які він мав проти кредитора.

5. Виконання зобов'язань за участю третіх осіб залежить від диференціації: зобов'язання на користь третьої особи; зобов'язання, що виконуються третьою особою, регресні зобов'язання. Зобов'язання на користь третьої особи - це зобов'язання, виконання за яким боржник повинен здійснити не кредитору, а іншій (третій) особі, котра має право вимагати його виконання та висловила намір скористатися своїм правом (зобов'язання з договору банківського вкладу на користь третьої особи (ст. 1063 ЦК).

Зобов'язання, що виконуються третьою особою - ті, виконання обов'язку за яким покладено боржником на іншу (третю) особу. Таке може мати місце за будь-яким зобов'язанням, якщо тільки з умов договору, актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не випливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто.

Регресні зобов'язання, які за своєю природою є правом зворотної вимоги, виникають тоді, коли боржник за основним зобов'язанням виконує його замість третьої особи або через її вину. **Регресним** є зобов'язання, за яким одна особа (кредитор) має право вимагати від другої особи (боржника) передачі відповідної грошової суми або майна, переданих (сплачених) замість нього чи з його виписи кредитору за основним зобов'язанням. Пов'язаність регресного зобов'язання з основним свідчить про його особливий (похідний) характер. По-перше, саме виникнення регресного зобов'язання обумовлене виконанням основного зобов'язання. По-друге, обсяг регресного зобов'язання, за загальним правилом, не може перевищувати суми (вартості майна), сплаченої (переданого) за

основним зобов'язанням (ч. 1 ст. 1191 ЦК). По-третє, перебіг позовної давності за регресним зобов'язанням починається від дня виконання основного зобов'язання (ч. 6 ст. 261 ЦК). Але хоча регресне зобов'язання пов'язане з основним зобов'язанням, кожне з них має масовий характер, тобто не може розглядатися як додаткове (акцесорне), воно виникає саме при припиненні основного зобов'язання через його виконання.

Предмет виконання зобов'язання - це та конкретна річ, робота чи послуга, яку згідно із зобов'язанням боржник повинен, відповідно, передати, виконати або надати кредиторіві. Оскільки предмет виконання залежить від конкретного виду зобов'язання, вимоги щодо нього визначаються умовами договору, нормами актів цивільного законодавства, що регулюють певні види зобов'язань. Правила щодо предмета виконання встановлені у главі 48 ЦК стосовно грошових (статті 533—536) та альтернативних зобов'язань (ст. 559).

6. Виконання грошових зобов'язань. Предметом їх виконання є певна грошова сума, що має бути сплачена: за будь-яким платним договором (купівлі-продажу, ренти, підряду тощо); за договором, предметом якого виступають безпосередньо гроші (позика, дарування тощо); за зобов'язанням з відшкодування недовіреної шкоди; за зобов'язанням, що виникає у зв'язку з набуттям та збереженням майна без достатньої правової підстави.

Грошове зобов'язання має бути виконане відповідно до вимог ст. 533 ЦК у гривнях. І тільки у випадках, передбачених законом, допускається використання іноземної валюти та платіжних документів у іноземній валюті при здійсненні розрахунків за зобов'язаннями на території України (Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р., Закон України «Про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті» від 23 вересня 1994 р.

В умовах існування інфляційних процесів, з метою захисту майнових прав фізичних осіб-кредиторів, ЦК у ст. 535 передбачає можливість збільшення сум, що виплачуються їм за грошовими зобов'язаннями, пов'язаними, зокрема, з відшкодуванням шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, чи вчиненням договору довічного утримання (догляду), тощо. Підставою для збільшення сум є збільшення встановленого законом неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Таке збільшення відбувається автоматично. У тих випадках, коли підставою виникнення грошового зобов'язання,

за яким відбувається збільшення сум, що виплачуються фізичній особі, є договір, сторони, котра зобов'язана провадити ці виплати, надано право вимагати розірвання такого договору суді, якщо вона доведе втрату нею вигоди, на одержання якої вона могла розраховувати при укладанні договору.

Виходячи з презумпції від платності договорів (ч. 5 ст. 626), ЦК у ст. 536 закріплює загальне правило про сплату боржником у грошовому зобов'язанні процентів за користування чужими коштами, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами. Разом з цим сплата боржником процентів за грошовими зобов'язаннями є обов'язком боржника і у разі прострочення ним виконання грошового зобов'язання (ст. 625 ЦК). Юридична природа процентів (ст. 625 ЦК) - санкція, вид цивільно-правової відповідальності, проценти, які боржник зобов'язаний сплачувати за користування чужими грошовими коштами (ст. 536 ЦК), за своєю юридичною природою є не санкцією, а боргом. Це пов'язане з тим, що таке користування має правомірний характер.

На той випадок, коли сум переказаного боржником платежу недостатньо для виконання грошового зобов'язання у повному обсязі, ЦК у ст. 534 передбачає черговість погашення вимог за ним. У першу чергу - витрати, пов'язані з одержанням кредитором виконання. У другу - проценти та неустойка, у третю - основна сума боргу. Ці правила не мають імперативного характеру, а тому можуть бути змінені сторонами договору.

7. Виконання альтернативних зобов'язань. Оскільки боржник має вчинити на користь кредитора одну з двох або декількох дій (ст. 53 9ЦК), предмет його виконання є теж «альтернативним» (або певна річ, або певна сума грошей). Конкретизація предмета виконання альтернативного зобов'язання здійснюється стороною, якій належить право його вибору - боржником. Але можуть бути передбачені випадки, коли право вибору предмета виконання належить кредиторіві (ст. 678 ЦК - права покупця й випадку купівлі товару неналежної якості).

8. Виконання факультативних зобов'язань. Якщо предмет виконання альтернативного зобов'язання конкретно невизначений, то у факультативному - визначений, але він може бути замінений боржником на інший, заздалегідь визначений предмет, у разі настання певного юридичного факту (наприклад, у разі загибелі речі, визначеної індивідуальними ознакам, на певну суму грошей). При цьому згода на вказане кредитора не потрібна.

3. Строк (термін), місце та спосіб виконання зобов'язання

Зобов'язання з визначеним строком (терміном) виконання - строк (термін) виконання може бути встановлений у зобов'язанні і визначатися роками, місяцями, тижнями, днями, годинами, календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати. **Зобов'язання з невизначеним строком (терміном) виконання** - у яких строк (термін) їх виконання не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги кредитором. Ст. 530 ЦК: зобов'язання, строк (термін) виконання яких є визначеним, підлягають виконанню саме у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання яких визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати (наприклад, початок навігації), підлягає виконанню з настанням цієї події.

Дострокове виконання боржником свого обов'язку згідно зі ст. 531 ЦК може мати місце лише у випадках, коли інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

У тих випадках, коли строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати виконання такого зобов'язав у будь-який час. Боржнику дія належного виконання обов'язку за цим зобов'язанням надається семиденний строк від дня пред'явлення вимоги кредитора за умови, що обов'язок його негайного виконання не впливає з договору або актів цивільного законодавства.

Місце виконання зобов'язання встановлюється у договорі. Виконання зобов'язання саме у цьому місці є належним. У тих випадках, коли місце виконання зобов'язання у договорі не визначено, належним вважається виконання, здійснене за місцем проживання (місцезнаходженням) боржника.

Ст. 532 ЦК встановлює винятки щодо місця виконання для наступних зобов'язань.

Зобов'язання про передання у власність або у користування земельних ділянок, будинків, споруд або іншого нерухомого майна підлягають виконанню за їх місцезнаходженням.

Зобов'язання про передання товару (майна), що виникають на підставі договору перевезення, виконуються за місцем здавання товару (майна) перевізникові. Зобов'язання про передання товару (майна), що виникають з будь-яких інших правочинів, мають виконуватися за місцем виготовлення або зберігання товару (майна), за умови, що це місце було

відоме кредиторів на момент виникнення зобов'язання.

Грошові зобов'язання виконуються за місцем проживання кредитора (а якщо кредитором є юридична особа, то за її місцезнаходженням) на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання грошового зобов'язання змінив місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, належним вважається виконання, що здійснене за новим місцем проживання (місцезнаходженням) кредитора. При цьому всі витрати пов'язані із зміною місця виконання зобов'язання, покладаються на кредитора.

Спосіб виконання зобов'язання — це порядок вчинення боржником дій, спрямованих на настання наслідків, що свідчать про належне виконання зобов'язання. Спосіб обумовлюється сторонами при його виникненні (одноразове виконання зобов'язання у повному обсязі, періодичне, виконання частинами).

Зустрічним виконанням зобов'язання є виконання свого обов'язку однією із сторін, яке відповідно до договору обумовлене виконанням обов'язку другою стороною (ст. 538 ЦК). Зустрічне виконання має місце у відплатних зобов'язаннях. При цьому сторони повинні виконувати свої обов'язки одночасно, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту. Так, зобов'язання з купівлі-продажу речей за загальним правилом, мають виконуватися одночасно продавцем і покупцем. Та із сторін у такому зобов'язанні, яка наперед знає про неможливість виконання нею свого обов'язку, повинна своєчасно повідомити про це другу сторону. Невиконання однією із сторін свого обов'язку є підставою для зупинення виконання зобов'язання другою стороною, відмови її від його виконання частково або у повному обсязі. Право вибору однієї із зазначених дій належить другій стороні і за характером дана дія має бути адекватною змісту правопорушення, скоєного першою стороною. Таке право належить другій стороні і за наявності очевидних підстав вважати, що перша сторона не виконає свого обов'язку у встановлений строк (термін) або виконає його не у повному обсязі. Виконання зустрічного зобов'язання однією із сторін, незважаючи на невиконання свого обов'язку другою, не звільняє останню від виконання свого обов'язку в натурі.

У тих випадках, коли боржник, через відсутність у місці виконання зобов'язання кредитора або уповноваженої ним особи, або через ухилення зазначених осіб від прийняття

запропонованого належного виконання, або за наявності з їх боку іншого прострочення, а так само при відсутності представника недієздатного кредитора, позбавлений можливості виконати свій обов'язок з передачі грошей чи цінних паперів безпосередньо кредиторові або його представникові, йому згідно зі ст. 537 ПК надано право виконати даний обов'язок шляхом **внесення належних з нього кредиторів грошей чи цінних паперів у депозит нотаріуса**. Виконання боржником свого обов'язку в такий спосіб є належним. Так, у разі, якщо замовник за договором підряду протягом одного місяця ухиляється від прийняття виконаної роботи, підрядник має право після дворазового попередження продати результати роботи, а суму виторгу, з вирахуванням усіх належних підрядникові платежів, внести у депозит нотаріуса на ім'я замовника, якщо інше не встановлено договором (ч. 5 ст. 853 ЦК). . Обов'язок з повідомлення кредитора про внесення боргу в депозит покладається на нотаріуса і здійснюється ним у відповідності з вимогами глави 11 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Виконання зобов'язання - це вчинення боржником на користь кредитора певної дії або утримання від дії, яка становить предмет виконання зобов'язання.

Це правочин, оскільки ця дія є правомірною та спрямованою на настання певного цивільно-правового результату - припинення зобов'язання. Загальні умови (засади) виконання будь-яких зобов'язань): зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

II. ПИТАННЯ

Припинення зобов'язання - погашення прав та обов'язків сторін, що складають його зміст. Це означає, що кредитор і боржник більше не пов'язані правами та обов'язками.

ЦК у статтях 599-609 передбачає такі підстави припинення зобов'язань: належне виконання, передання боржником кредиторіві відступного, зарахування, домовленість сторін, прощення кредитором боргу, поєднання в одній особі боржника і кредитора, неможливість виконання зобов'язання, смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи, та інші, передбачені договорами або законами.

Підстави припинення зобов'язань: правочини (належне виконання, передання відступного, зарахування, домовленість сторін, прощення боргу); інші, що не є правочинами (поєднання в одній особі боржника і кредитора, неможливість виконання зобов'язання, смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи).

Характеристика підстав припинення зобов'язань - правочинів

1. **Належне виконання** (ст. 599 ЦК), тобто виконання, здійснене належними сторонами, відповідно до предмета виконання, у передбачений строк (термін), у визначеному місці та у належний спосіб – (односторонній правочин).

2. **Зарахування зустрічних вимог**, за таких умов (ст. 601 ЦК): 1) зарахуванню підлягають лише зустрічні вимоги, тобто ті, що впливають з двох різних зобов'язань, сторонами у котрих є одні й ті особи, кожна з яких в одному зобов'язанні виступає кредитором, а у другому – боржником; 2) зустрічні вимоги мають бути однорідними (з однаковим предметом); 3) строк виконання зустрічних однорідних вимог повинен настати або є таким, що не був встановлений чи був визначений моментом пред'явлення вимоги. За цих умов для зарахування достатньо заяви однієї із сторін безпосередньо, а може бути оформленою у вигляді зустрічної позовної заяви (односторонній правочин). Зарахування може бути як повним (коли зустрічні вимоги є рівними за обсягом), так і частковим.

Зарахування не допускається: 1) щодо вимог, що мають особистий характер; 2) у разі впливу щодо вимоги позовної давності; 3) щодо вимог, стосовно яких є застереження про це у договорі або у законі.

1. **Домовленість сторін** (ст. 604 ЦК) – новація, передання боржником відступного кредиторіві та прощення боргу кредитором.

Новація - заміна первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (ч. 2 ст. 604 ЦК). Припинення первісного зобов'язання припиняє дію додаткових (акцесорних) зобов'язань щодо нього, якщо інше не зазначене в договорі. Новація не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та про сплату аліментів.

Відповідно до ст. 600 ЦК формою **передання боржником відступного** кредиторів можуть бути гроші, майно, здійснення боржником на користь кредитора певних робіт чи надання йому певних послуг. Згода на це може бути передбачена сторонами заздалегідь, при вчиненні ними правочину, або досягнута між ними у процесі виконання зобов'язання, якщо вони дійдуть висновку про недоречність його виконання. Про це укладається договір, в якому ж вирішуються і питання про форму відступного, розмір, строки й порядок його передання (здійснення).

Прощення боргу (ст. 605 ЦК) - безоплатне звільнення кредитором боржника від його обов'язків за умови не порушення цим прав третіх осіб щодо майна кредитора.

Характеристика інших підстав припинення зобов'язань

1. Поєднання боржника і кредитора в одній особі (ст. 606 ЦК) - правонаступництво (у відносинах як між фізичними, так і юридичними особами), коли боржник за зобов'язанням отримує у ньому право вимоги і стає кредитором щодо самого себе (боржник за договором позики після смерті свого кредитора стає його єдиним спадкоємцем). Припинення за цією підставою зобов'язання між юридичними особами, може мати місце, наприклад, при їх реорганізації.

2. Неможливість виконання (ст. 607 ЦК) у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає. Фізична неможливість виконання зобов'язання має, зазвичай, місце у разі загибелі предмету зобов'язання (індивідуально визначеного), з випадкових причин або через дію непереборної сили (заборони та обмеження, введені шляхом прийняття органами публічної влади відповідних правових актів). Якщо правовий акт, прийнятий органом публічної влади, що зумовив юридичну неможливість виконання зобов'язання, буде визнаний судом незаконним і скасований, сторони зобов'язання мають право вимагати від зазначеного органу відшкодування завданих збитків та моральної шкоди.

3. Смерть кредитора чи боржника (ст. 608 ЦК), якщо зобов'язання нерозривно пов'язане із зазначеними особами (зобов'язання літературного замовлення, що

припиняється смертю боржника (виконавця); смерті кредитора (потерпілої особи) припиняється зобов'язання з відшкодування боржником шкоди, завданої ушкодженням здоров'я тощо).

4. Ліквідація юридичної особи (як кредитора, так і боржника) (ст. 609 ЦК). Згідно зі ст. 1205 ЦК у разі припинення юридичної особи здійснюється капіталізація платежів, що стягуються з неї у зв'язку із заподіянням каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я або із смертю фізичної особи. Капіталізовані платежі акумулюються Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до ст. 46 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 р.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Припинення зобов'язання - погашення прав та обов'язків сторін, що складають його зміст. Це означає, що кредитор і боржник більше не пов'язані правами та обов'язками.

ЦК у статтях 599-609 передбачає такі підстави припинення зобов'язань: належне виконання, передання боржником кредиторів відступного, зарахування, домовленість сторін, прощення кредитором боргу, поєднання в одній особі боржника і кредитора, неможливість виконання зобов'язання, смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи, та інші, передбачені договорами або законами.

Підстави припинення зобов'язань: правочини (належне виконання, передання відступного, зарахування, домовленість сторін, прощення боргу); інші, що не є правочинами (поєднання в одній особі боржника і кредитора, неможливість виконання зобов'язання, смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”.

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю, змісту та видам зобов’язань. Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо виконання зобов’язань; аналізувати юридичні факти, які є підставами припинення зобов’язань, для правильного застосовування норм цивільного права до конкретних життєвих ситуацій.

Детально були розглянуті всі підстави припинення зобов’язань.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванням підстав припинення зобов’язань.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Назвіть поняття, функції, види зобов’язань.
2. Характерні риси зобов’язань.
3. Визначте виникнення зобов’язань.

ЛЕКЦІЯ
з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 3. Забезпечення виконання зобов'язань

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Поняття та способи забезпечення зобов'язань
- II. Неустойка.
- III. Поручка.
- IV. Гарантія.
- V. Завдаток.
- VI. Застава.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. –Ст. 30.
5. Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 21 листопада 1996 р. № 543/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.
6. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» від 01 липня 2004 р. № 1952-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.
7. Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 140.
8. Закон України «Про заставу» від 02 жовтня 1992 р. № 2654-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.
9. Закон України «Про іпотеку» від 05 червня 2003 р. № 898-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.
10. Закон України «Про іпотечні облігації» від 22 грудня 2005 р. № 3273-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 16. – Ст. 134.
11. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
12. Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 р. № 978-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 52. – Ст. 377.

- 13.Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
- 14.Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонova , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
- 15.Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
- 16.Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.
- 17.Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів: Зразки. Роз'яснення. Нормат. акти : (довідник). - К.: : Юрінком Інтер. - 2005.- 334с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття, зміст та види способів забезпечення виконання зобов'язань; специфіку застосування способів забезпечення виконання зобов'язань.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо способів забезпечення виконання зобов'язань; аналізувати юридичні факти, які є підставами встановлення способів забезпечення виконання зобов'язань; правильно застосовувати норми цивільного права до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від виконання договірних зобов'язань. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у застосуванні різних засобів, спрямованих на забезпечення належного виконання зобов'язань. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему видів забезпечення виконання зобов'язань. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих забезпечувальних інструментів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

I. ПИТАННЯ

Забезпечення виконання зобов'язань – це передбачені законом або договором спеціальні заходи, спрямовані на додаткове стимулювання належного виконання зобов'язання боржником шляхом встановлення невігідних наслідків у разі невиконання чи неналежного виконання останнього. Згідно з ЦК до них належать: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання та завдаток. Використання залежить від сутності забезпечуваного зобов'язання: для зобов'язань, що виникають з договору позики чи кредитного договору, найбільш прийнятними є такі забезпечення, як застава, порука, гарантія. Якщо ж мова йде про зобов'язання з виконання робіт чи надання послуг, доцільніше використовувати неустойку, оскільки інтерес кредитора полягає не в отриманні від боржника певної суми грошей, а у одержанні певного результату. Учасники зобов'язання можуть передбачити декілька видів забезпечення одночасно. Забезпечення може надаватися: а) боржником за основним зобов'язанням (неустойка, завдаток); б) третьою особою (порука, гарантія); в) а також чи то боржником, чи то третьою особою (застава).

Способи забезпечення виконання зобов'язань класифікуються за різними критеріями. Зокрема, вони можуть бути поділені на **особисті та речові** забезпечення. У разі встановлення особистого забезпечення (неустойка, порука, гарантія) попереднє виділення майна з метою забезпечення не відбувається. Кредитор покладається лише на ділову репутацію, порядність боржника або третьої особи (поручителя, гаранта) та свою оцінку їх платоспроможності. Речове забезпечення (застава) зменшує ризик кредитора, бо у цьому випадку він «вірить» не особі, а конкретному, заздалегідь визначеному (виділеному) майну, на яке у разі необхідності буде звернене стягнення для задоволення його інтересів.

Характерні риси:

1. Загальна спрямованість, яка полягає у наданні кредиторів певних гарантій стосовно задоволення його вимог.
2. Виникнення особливого (акцесорного) зобов'язання, специфіка якого полягає у додатковому характері щодо головного зобов'язання. Недійсність головного зобов'язання тягне за собою недійсність додаткового зобов'язання.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Забезпечення виконання зобов'язань – це передбачені законом або договором спеціальні заходи, спрямовані на додаткове стимулювання належного виконання

зобов'язання боржником шляхом встановлення неvigідних наслідків у разі невиконання чи неналежного виконання останнього. Згідно з ЦК до них належать: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання та завдаток. Використання залежить від сутності забезпечуваного зобов'язання.

II. ПИТАННЯ

Неустойка - це визначена законом чи договором грошова сума або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторіві у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання. Предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме чи нерухоме майно.

Різновиди неустойки: штраф і пеня. **Штрафом** визнається неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. **Пенею** є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання, це тривала неустойка, сума якої збільшується з кожним днем прострочення.

Характерні риси неустойки: 1). стягується лише за факт винного порушення зобов'язання, незалежно від наявності у кредитора збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання; 2). не вигідні наслідки порушення зобов'язання (розмір відповідальності у вигляді неустойки) сторони знають заздалегідь - вже на момент укладення основного зобов'язання, оскільки чи то самі визначають його договором, чи то він визначений безпосередньо актом цивільного законодавства.

У відповідності з підставами встановлення розрізняють **договірну та законну** неустойки. **Договірна** неустойка встановлюється домовленістю сторін. Тому її розмір, співвідношення із збитками, порядок обчислення залежать цілком від сутності відносин за основним зобов'язанням і волі його учасників. **Законна** неустойка визначається актом цивільного законодавства і застосовується незалежно від того, передбачений чи ні обов'язок її сплати домовленістю сторін. Скасувати її сторони не можуть, але можуть збільшити розмір порівняно з тим, що встановлений актом цивільного законодавства. Зменшити її розмір можуть лише у разі, якщо інше не передбачено актом цивільного законодавства.

Щодо збитків неустойка диференціюється на штрафну, залікову, виключну та альтернативну.

Неустойка, що стягується понад збитки, називається **штрафною** (кумулятивною). Вказана неустойка має значення загального правила (ст. 624 ЦК) і застосовується у всіх випадках, якщо договором не передбачені інші види неустойки.

Договором може бути встановлено обов'язок відшкодувати збитки лише у тій частині, у якій вони не покриті неустойкою. Остання у цьому разі матиме **заліковий** характер.

Виключна неустойка обмежує відповідальність за невиконання чи неналежне

виконання тільки сплатою неустойки і виключає вимоги про відшкодування збитків.

Закон дозволяє сторонам за договором встановлювати можливість стягнення кредитором або неустойки, або збитків. Така неустойка одержала назву **альтернативної**.

Суд може зменшити розмір неустойки але не виключити повністю її стягнення. Вона може бути зменшена, якщо вона є надмірно високою, перевищує розмір завданих збитків та за наявності інших обставин, які мають істотне значення. (ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, котрі беруть участь у зобов'язанні, тощо). Неустойка може бути зменшена тільки до розміру заподіяних кредитором збитків, причому відшкодування останніх повинно поставити потерпілу сторону не у те становище, у якому вона перебувала до укладення договору, а у становище, якого вона набула б, якби договір було виконано належним чином..

Сплата (передача) неустойки і відшкодування збитків не звільняють боржника від виконання зобов'язання у натурі, якщо інше не встановлено законом або договором (ч. 1 ст. 622 ЦК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Неустойка - це визначена законом чи договором грошова сума або інше майно, яке боржник повинен передати кредитором у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання. Предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме чи нерухоме майно.

Різновиди неустойки: штраф і пеня. **Штрафом** визнається неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. **Пенею** є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання, це тривала неустойка, сума якої збільшується з кожним днем прострочення.

У відповідності з підставами встановлення розрізняють **договірну та законну** неустойки.

Щодо збитків неустойка диференціюється на штрафну, залікову, виключну та альтернативну.

III. ПИТАННЯ

Сутність поруки як способу забезпечення виконання зобов'язання полягає у тому, що третя особа (поручитель) зобов'язується перед кредитором іншої особи нести відповідальність у разі невиконання останньою її обов'язку перед кредитором. Отже, поручитель не зобов'язаний виконувати обов'язок боржника за основним зобов'язанням (реальне виконання останнього іншою особою часто буває взагалі неможливим). Його роль цілком доцільно обмежена законодавцем обов'язком нести відповідальність за боржника. Однак поручитель має право виконати забезпечене ним зобов'язання з метою запобігти сплаті кредитору додаткових сум, що можуть бути викликані простроченням виконання (проценти, збитки).

Порука оформлюється договором між поручителем і кредитором за основним зобов'язанням або як тристоронній договір між поручителем, боржником та кредитором. Суб'єктами договору поруки можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Виплати винагороди за надану послугу поручитель має право вимагати тільки тоді, коли про це є спеціальна угода між ним і боржником. Договір поруки є консенсуальним, письмової форми. Недодержання останньої робить договір нікчемним. За бажанням сторін він може бути нотаріально посвідчений.

За загальним правилом боржник та поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники. Отже, кредитор може заявляти свої вимоги як до боржника за основним зобов'язанням, так і до поручителя. Але договором поруки може бути встановлена субсидиарна відповідальність поручителя перед кредитором (ч. 1 ст. 554 ЦК). У цьому випадку до пред'явлення вимоги поручителю кредитор повинен пред'явити вимогу до основного боржника. Якщо останній відмовився задовольнити вимогу кредитора або той не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу, кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність.

У договорі поруки можуть брати участь з боку поручителя декілька осіб. За загальним правилом, особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно. Особи, котрі надали поруку за різними договорами поруки, не несуть солідарної відповідальності перед кредитором, якщо інше не встановлено договором.

Обсяг відповідальності поручителя визначається договором. Якщо відповідна умова у ньому відсутня, поручитель має відповідати перед кредитором в тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків (ч. 2 ст. 554 ЦК).

Порука припиняється у разі: припинення забезпеченого порукою зобов'язання; зміни основного зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності; переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника; відмови кредитора прийняти належне виконання, запропоноване боржником чи поручителем; спливу строку, на який надана порука.

Строк поруки визначається договором. Якщо строк дії договору поруки не встановлений у договорі, законодавство передбачає два правила залежно від того: визначеним чи невизначеним є строк дії основного зобов'язання. Якщо строк дії останнього зобов'язання визначений, порука припиняється, коли кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки. Строки не можуть бути призупинені, перервані чи відновлені. Тільки у їх межах кредитор може вимагати від поручителя виконання його обов'язку, нести відповідальність за боржника.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Сутність поруки як способу забезпечення виконання зобов'язання полягає у тому, що третя особа (поручитель) зобов'язується перед кредитором іншої особи нести відповідальність у разі невиконання останньою її обов'язку перед кредитором.

Порука оформлюється договором між поручителем і кредитором за основним зобов'язанням або як тристоронній договір між поручителем, боржником та кредитором.

Суб'єктами договору поруки можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

У договорі поруки можуть брати участь з боку поручителя декілька осіб.

Обсяг відповідальності поручителя визначається договором.

Порука припиняється у разі: припинення забезпеченого порукою зобов'язання; зміни основного зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його

відповідальності; переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника; відмови кредитора прийняти належне виконання, запропоноване боржником чи поручителем; спливу строку, на який надана порука.

Строк поруки визначається договором. Якщо строк дії договору поруки не встановлений у договорі, законодавство передбачає два правила залежно від того: визначеним чи невизначеним є строк дії основного зобов'язання.

IV. ПИТАННЯ

За **гарантією** банк, інша кредитна установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарантами можуть бути лише банки, інші кредитні установи або страхові організації. Гарантія діє протягом строку, на який її видано, і чинна від дня її видачі, якщо у ній не встановлено інше.

Обсяг відповідальності гаранта перед бенефіціаром - сума, на яку видано гарантію.

Право бенефіціара щодо гаранта на отримання відповідної грошової суми реалізується шляхом заявлення письмової вимоги (наприклад, претензії), до якої додаються документи, вказані у гарантії. Заявити вимогу до гаранта можливо лише у межах строку, на який видано гарантію. Останній є преклюзивним і відновленню не підлягає. У вимозі до гаранта кредитор повинен вказати, у чому полягає порушення боржником основного зобов'язання, забезпеченого гарантією.

Гарантії поділяються на *відкличні* та *безвідкличні*. Якщо у гарантії не зафіксовано, що вона може бути відкликана гарантом, гарантія визнається безвідкличною.

На відміну від інших способів забезпечення виконання зобов'язання, які мають похідний (акцесорний) характер, гарантія є *незалежною* від основного зобов'язання. Припинення такого зобов'язання або визнання його недійсним не тягне за собою припинення гарантії, навіть тоді, коли у ній міститься посилання на основне зобов'язання. Відмовитися від задоволення вимог кредитора гарант може тільки тоді, коли останні не відповідають умовам гарантії або сплинув строк її дії. Незалежність гарантії від основного зобов'язання підкреслюється і правилом, встановленим ч. 3 ст. 565 ЦК. Гарант, який після пред'явлення до нього вимоги кредитором дізнався про недійсність основного зобов'язання або про його припинення, повинен негайно сповістити про це кредитора та боржника. Однак при отриманні, незважаючи на таке повідомлення, повторної вимоги бенефіціара гарант зобов'язаний його задовольнити. До отримання повторної вимоги та збігу розумного часу на її розгляд гарант не вважається таким, що вдався до прострочення за своїм зобов'язанням перед бенефіціаром.

Зобов'язання гаранта перед кредитором припиняються у разі: сплати кредитором суми, на яку видано гарантію; закінчення строку дії гарантії; відмови кредитора від своїх прав за гарантією через повернення її гарантові або шляхом подання гаранту письмової

заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією. Гарант, якому стало відомо про припинення гарантії, повинен негайно повідомити про це боржника.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

За **гарантією** банк, інша кредитна установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку.

Гарантами можуть бути лише банки, інші кредитні установи або страхові організації.

Гарантія діє протягом строку, на який її видано, і чинна від дня її видачі, якщо у ній не встановлено інше.

Обсяг відповідальності гаранта перед бенефіціаром - сума, на яку видано гарантію.

Гарантії поділяються на *відкличні* та *безвідкличні*. Якщо у гарантії не зафіксовано, що вона може бути відкликана гарантом, гарантія визнається безвідкличною.

V. ПИТАННЯ

Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником в рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Обмежень стосовно суб'єктного складу договору про встановлення завдатку ЦК не містить.

Завдаток виконує три **функції**:

платіжну, бо передається в рахунок належних за договором платежів. Вона виконується завдатком лише у разі належного виконання сторонами договірних зобов'язань. У випадку невиконання зобов'язань завдаток як засіб цивільно-правової відповідальності починає відігравати штрафну та компенсаційну роль;

посвідчувальну, оскільки сплата завдатку є доказом факту укладення основного договору. Але не завжди: якщо договір у відповідності з вимогами актів цивільного законодавства підлягає державній реєстрації, передача завдатку не може розглядатися як безперечний факт підтвердження укладення договору, бо такий правочин вважається вчиненим з моменту його державної реєстрації (ст. 210 ЦК), а, отже саме державна реєстрація договору - єдине підтвердження факту його укладення;

забезпечувальну, бо є способом стимулювання сторін до виконання зобов'язання та відшкодування їх інтересів у разі невиконання: коли за невиконання зобов'язання відповідальною є сторона, яка передала завдаток, він залишається у другій сторони; якщо ж за невиконання зобов'язання відповідальна сторона, яка отримала завдаток, вона зобов'язана повернути останній та додатково сплатити суму в розмірі завдатку або його вартості.

Завдатком можуть забезпечуватися лише договірні грошові зобов'язання (ст. 570 ЦК).

Договір про завдаток завжди вчиняється у **письмовій формі** і вважається укладеним лише після виконання обов'язку з передачі предмета завдатку контрагентіві (є реальним). Згідно зі ст. 570 ЦК, якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом (аванс - повний або частковий платіж за договором). Аванс, як і завдаток, виконує посвідчувальну та платіжну функції, але не є способом забезпечення виконання зобов'язання. Якщо сторона, що одержала аванс, не виконала своїх зобов'язань, інша сторона має право вимагати лише повернення авансу, а не

сплати його подвійної суми. і, навпаки, якщо відповідальною за невиконання зобов'язання буде сторона, що передала аванс, вона має право вимагати його повернення. Завдаток за своїми наслідками може бути прирівняний до авансу (тобто підлягає поверненню) лише при наявності наступних обставин: 1) у випадку припинення зобов'язання до початку його виконання; 2) внаслідок неможливості його виконання (наприклад, у разі випадкового знищення майна, що підлягало передачі за договором).

Завдаток щодо збитків має заліковий характер, тобто збитки підлягають відшкодуванню з урахуванням суми (вартості) завдатку. Однак у договорі сторони можуть домовитися, що у разі невиконання зобов'язання їх відповідальність буде обмежена лише сумою завдатку.

Втрата завдатку особою, яка його видала, або сплата подвійної суми завдатку особою, котра його отримала, не припиняють зобов'язання, забезпеченого завдатком та відповідно не звільняють вказаних осіб від необхідності його виконання.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником в рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Обмежень стосовно суб'єктного складу договору про встановлення завдатку ЦК не містить.

Завдаток виконує три **функції**: **платіжну, посвідчувальну, забезпечувальну**.

Договір про завдаток завжди вчиняється у **письмовій формі** і вважається укладеним лише після виконання обов'язку з передачі предмета завдатку контрагентіві (є реальним).

Згідно зі ст. 570 ЦК, якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом (аванс - повний або частковий платіж за договором).

VI. ПИТАННЯ

Застава - це спосіб забезпечення виконання зобов'язання, при якому кредитор-заставодержатель має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом.

Застава може виникати на підставі закону, договору та судового рішення (ст. 574 ЦК). До «законної» застави застосовуються положення ЦК щодо застави, яка виникає на підставі договору, коли інше не встановлене законом.

Заставою можуть забезпечуватися і вимоги, які виникнуть у майбутньому (ст. 573 ЦК): 1) забезпечення умовних (з відкладальною умовою) правочинів, у яких права та обов'язки сторін виникають або припиняються залежно від настання певної обставини, стосовно котрої невідомо, настане вона чи ні; 2) забезпечення зобов'язань, які можуть виникнути між заставодержателем і заставадавцем, за умови визначення їх суті, розміру і строку виконання.

Згідно з ч. 2 ст. 589 ЦК застава забезпечує вимогу кредитора-заставодержателя у повному обсязі, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку з пред'явленням вимоги, якщо інше не встановлено договором.

Предметом застави може бути будь-яке майно (речі, гроші, цінні папери, майнові права), за винятком тих обмежень, що встановлюються законом. Не може бути заставлене: 1) майно, вилучене з цивільного обороту; 2) національні культурні та історичні цінності, які є об'єктами державної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національної культурної спадщини; 3) інше майно, застава якого прямо заборонена законом. Крім того, не можуть бути заставлені вимоги, що мають особистий характер (вимоги про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, заподіяної житт).

Сторонами договору застави є заставодержатель - кредитор за основним зобов'язанням та заставадавець - особа, яка надає майно у заставу. Кредитор-заставо-держатель набуває заставне право на заставлене майно. Отже, річ, яка є власністю однієї особи, стає обтяженою на користь іншої. Тому кредитора-заставодержателя інакше називають обтяжувач, а право застави, яке йому належить, забезпечувальним обтяженням.

Укладати договір застави можуть фізичні особи, юридичні особи, держава, інші суб'єкти

публічного права. Згідно з ч. 2 ст. 583 ЦК надати майно у заставу може: 1) власник речі або особа, якій належить майнове право; 2) особа, якій власник речі або особа, котрій належить майнове право, передали річ чи майнове право і право заставити майно (зокрема, до категорії невластників, які можуть заставити майно, належать державні та комунальні підприємства, що володіють, користуються і розпоряджаються майном на праві повного господарського відання).

Договір застави укладається у письмовій формі під острахом нікчемності (ст. 547 ЦК). Якщо предметом застави є нерухоме майно, космічні об'єкти, договір застави підлягає нотаріальному посвідченню. Таке посвідчення здійснюється за місцем знаходження нерухомого майна, договору застави космічних об'єктів - за місцем їх реєстрації. У інших випадках договір застави може бути нотаріально посвідчений, якщо на цьому наполягає будь-яка із сторін. Недодержання цих вимог тягне за собою нікчемність договору (ст. 14 Закону «Про заставу»; ст. 220 ЦК).

Види застави. ЦК визначає лише іпотеку та заклад. Закон «Про заставу»: **1) заклад; 2) застava товарів у обороті та переробці; 3) застava майнових прав; 4) застava цінних паперів.** Ці види можуть бути об'єднані під одним терміном «застава рухомого майна».

Заклад. У відповідності з ч. 2 ст. 575 ЦК заклад - це застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом - у володіння третьої особи. Закладу притаманні дві ознаки: 1) предметом закладу можуть виступати тільки рухомі речі; 2) заклад передбачає передачу речі у володіння кредитора-заставодержателя (або третьої особи).

Заставодержатель як володілець чужої речі зобов'язаний: 1) вживати заходів, необхідних для збереження предмета застави; 2) утримувати предмет застави належним чином; 3) негайно повідомляти другу сторону договору застави про виникнення загрози знищення або пошкодження предмета застави. Якщо виникає загроза загибелі, пошкодження чи зменшення вартості предмета закладу не з вини заставодержателя, він має право вимагати заміни предмета закладу, а у разі відмови заставодавця виконати цю вимогу - достроково звернути стягнення на предмет застави.

Застава товарів у обороті та переробці. Така застава не передбачає передачі предмета застави у володіння заставодержателя. Предметом договору застави товарів у обороті та переробці є родові речі (сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо). В такому договорі застави зазначаються знаходження товарів у

володінні заставодавця чи їх розташування у певному цеху, на складі, у іншому приміщенні або іншим способом.

Суттєва відмінність такої застави полягає у тому, що заставодавець може безперешкодно реалізовувати заставлені товари. Продані товари перестають бути предметом застави, а ті, які набуваються заставодавцем (товари того ж роду та якості або інші товари, види яких передбачені договором), навпаки, стають, заставним забезпеченням з моменту виникнення на них права власності. Причому заставодавець зобов'язаний замінити їх іншими товарами тієї ж або більшої вартості. Зменшення вартості заставлених товарів дозволяється тільки у випадках, якщо це здійснено за домовленістю сторін щодо погашення частки початкової заборгованості.

Застава цінних паперів. Застава векселя або іншого цінного папера, що передається шляхом вчинення передаточного надпису (індосаменту), здійснюється шляхом індосаменту і вручення заставодержателю індосованого цінного папера. Застава цінного папера, який не передається шляхом індосаменту, здійснюється за договором між заставодержателем та особою, на ім'я якої виданий цінний папір. За згодою сторін заставлені цінні папери можуть бути передані на зберігання у депозит нотаріуса або банку. Купонні листки на виплату процентів, дивідендів та інші доходи від права, визначеного у цінному папері, будуть предметом застави тільки у випадках, якщо вони передані кредитору заставного зобов'язання, у разі, коли інше не передбачено договором.

Звернення стягнення на заставлене рухоме майно. За загальним правилом заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави у разі, коли забезпечене зобов'язання не буде виконано у встановлений строк. Однак законом та договором можуть бути передбачені підстави для дострокового звернення стягнення на предмет застави: у разі ліквідації юридичної особи-заставодавця; у разі порушення заставодавцем правил про розпорядження предметом застави, а якщо його вимога не буде задоволена, - звернути стягнення на предмет застави.

Звернення стягнення на рухоме майно здійснюється **на підставі рішення суду або виконавчого напису нотаріуса**, а також у **позасудовому порядку** згідно із Законом «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».

Застава нерухомого майна (іпотека). Іпотека виділяється, по-перше, тим, що її предметом виступає нерухоме майно, а, по-друге, що це майно залишається у володінні і користуванні іпотекодавця.

Іпотека найчастіше забезпечує повернення боргу за кредитним договором та за договором позики. Регулюється Законами України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19 червня 2003 р. та «Про іпотеку» від 5 червня 2003 р. Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону **іпотека** є видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника.

На іпотеку поширюються загальні правила застави. Підлягає державній реєстрації, але недотримання цієї умови не робить іпотечний договір недійсним. Укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Закон вводять поняття заставної, якою є борговий цінний папір, що засвідчує безумовне право його власника на отриманим від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню у грошовій формі, у разі невиконання основного зобов'язання - право звернути стягнення на предмет іпотеки. Вона оформлюється, якщо її випуск передбачений іпотечним договором. Вона може передаватися її власником будь-якій особі шляхом вчинення індосаменту (передаточного напису).

Відповідно до вимог ст. 21 Закону заставна складається у письмовій формі в одному примірнику на бланку стандартної форми, яка встановлюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. На всіх оригінальних примірниках іпотечного договору робиться відмітка про оформлення заставної. Підписують заставну іпотекодавець та іпотекодержатель.

Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі: **рішення суду; виконавчого напису нотаріуса; згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.**

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

Застава - це спосіб забезпечення виконання зобов'язання, при якому кредитор-заставодержатель має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом.

Види застави. ЦК визначає лише іпотеку та заклад. Закон «Про заставу»: **1) заклад; 2)**

застава товарів у обороті та переробці; 3) застава майнових прав; 4) застава цінних паперів. Ці види можуть бути об'єднані під одним терміном «застава рухомого майна».

Звернення стягнення на рухоме майно здійснюється **на підставі рішення суду або виконавчого напису нотаріуса**, а також у позасудовому порядку згідно із Законом «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».

Іпотека є видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника.

Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі: **рішення суду; виконавчого напису нотаріуса; згідно з договором про щодовлення вимог іпотекодержателя.**

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Забезпечення виконання зобов'язань – це передбачені законом або договором спеціальні заходи, спрямовані на додаткове стимулювання належного виконання зобов'язання боржником шляхом встановлення невідгідних наслідків у разі невиконання чи неналежного виконання останнього. Згідно з ЦК до них належать: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання та завдаток. Використання залежить від сутності забезпечуваного зобов'язання: для зобов'язань, що виникають з договору позики чи кредитного договору, найбільш прийнятними є такі забезпечення, як застава, порука, гарантія. Якщо ж мова йде про зобов'язання з виконання робіт чи надання послуг, доцільніше використовувати неустойку, оскільки інтерес кредитора полягає не в отриманні від боржника певної суми грошей, а у одержанні певного результату. Учасники зобов'язання можуть передбачити декілька видів забезпечення одночасно. Забезпечення може надаватися: а) боржником за основним зобов'язанням (неустойка, завдаток); б) третьою особою (порука, гарантія); в) а також чи то боржником, чи то третьою особою (застава).

Способи забезпечення виконання зобов'язань класифікуються за різними критеріями. Зокрема, вони можуть бути поділені на **особисті та речові** забезпечення. У разі встановлення особистого забезпечення (неустойка, порука, гарантія) попереднє виділення майна з метою забезпечення не відбувається. Кредитор покладається лише на ділову репутацію, порядність боржника або третьої особи (поручителя, гаранта) та свою оцінку їх платоспроможності. Речове забезпечення (застава) зменшує ризик кредитора, бо у цьому випадку він «вірить» не особі, а конкретному, заздалегідь визначеному (виділеному) майну, на яке у разі необхідності буде звернене стягнення для задоволення його інтересів.

Характерні риси:

3. Загальна спрямованість, яка полягає у наданні кредиторів певних гарантій стосовно задоволення його вимог.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Назвіть поняття, функції, види неустойки.
2. Характерні риси штрафу та пені.
3. Визначте поняття, порядок оформлення, строки, підстави припинення поруки.
4. Який порядок оформлення гарантії?

5. Назвіть поняття, функції, форму завдатку.
6. Зазначте відмінність завдатку від авансу.
7. Назвіть поняття, сторони, форму, зміст договору застави.
8. Визначте види застави: заклад; застава товарів у обороті та переробці; застава майнових прав, застава цінних паперів; іпотека.

ЛЕКЦІЯ
з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 4. Цивільно-правові договори

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Поняття, функції і значення цивільно-правового договору
- II. Класифікація договорів
- III. Зміст договорів.
- IV. Укладення договорів
- V. Зміна та розірвання договору

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
5. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонова , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
6. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
7. Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.
8. Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів: Зразки. Роз'яснення. Нормат. акти : (довідник). - К.: Юрінком Інтер. - 2005.- 334с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття та види цивільно-правових договорів, їх функції. Розглянути можливі види договірних умов. Детальніше ознайомитися із порядком укладення цивільно-правового договору: стадією оферти та акцепту

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо цивільно-правових договорів; аналізувати юридичні факти, які є підставами зміни та припинення цивільно-правових договорів; правильно застосовувати норми цивільного права до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від цивільно-правових договорів. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у правильному складанні, виконанні та реалізації договорів. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему цивільно-правових договорів. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні договорів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

I. ПИТАННЯ

Договір є домовленістю двох або більше сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків (ч. 1 ст. 626 ЦК), тобто дво- чи багатостороннім правочином.

Ознаки договорів. 1) У ньому виявляється воля не однієї сторони, а двох чи декількох, причому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися і відповідати одне одному. 2) договір - це така спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення певних цивільно-правових наслідків: набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Функції договору - вид впливу юридичного факту на суспільні відносини.

Ініціативна функція полягає у тому, що договір є ініціативним актом, у котрому сторони реалізують не тільки їх рівність, правосуб'єктність, а й диспозитивність.

Програмно-координаційна функція знаходить втілення у тому, що за допомогою договору встановлюється певна програма поведінки сторін.

Через **інформаційну функцію** досягається формальна визначеність змісту договору, що зближує його з нормами права.

Сутність двох останніх функцій полягає, відповідно, у закладенні сторонами через договір конкретних забезпечувальних та стимулюючих засобів впливу, а також у можливості застосування засобів, що забезпечують примусове виконання договору і застосування видів захисту та відповідальності.

Свобода договору визнається однією з фундаментальних засад правового регулювання договірних відносин у сфері приватного права (статті 3, 6, 627 ЦК). Вона полягає у тому, що сторони мають право вільно, на свій розсуд та з урахуванням своїх інтересів вирішувати наступні питання.

1) Вільні у вирішенні питання укладення договору.

2) Вільні у виборі контрагента.

3) Вільні у виборі виду договору (мають право укласти не тільки договори, передбачені ЦК та іншими актами цивільного законодавства (понайменовані договори), а й ті, які не передбачені ними, за умови відповідності їх загальним засадам цивільного законодавства, а також мають право укласти змішані договори, тобто ті, у яких містяться елементи різних договорів (ч. 2 ст. 628 ЦК).

4) Вільні у визначенні умов договору.

5) Вільні у виборі форми договору, якщо інше не передбачено законом (ч. 1 ст. 205 ЦК).

6) Обрання одного з видів забезпечення виконання договірних зобов'язань (ч. 2 ст. 546 ЦК).

7) Встановлення форми (міри) відповідальності за порушення договірних зобов'язань (чч. 2-3 ст. 551 ЦК, чч. 2-3 ст. 624 ЦК).

8) Зміна або розірвання укладеного договору за згодою сторін (ч. 1 ст. 651 ЦК).

Визначення межі договірної свободи полягає у визначенні співвідношення актів цивільного законодавства і договору. ЦК України у ст. 6 надає сторонам у договорі право відступати від положень актів цивільного законодавства і врегульовувати свої відносини на власний розсуд. Таким є загальне правило. Винятки з нього (неможливість сторін у договорі відступати від положень актів цивільного законодавства) мають місце лише тоді, коли на неможливість такого відступу прямо вказується у зазначених актах, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Договір є домовленістю двох або більше сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків (ч. 1 ст. 626 ЦК), тобто дво- чи багатостороннім правочином.

Ознаками договорів, по-перше, є те, що у ньому виявляється воля не однієї сторони, а двох чи декількох, причому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися і відповідати одне одному і, по-друге, договір - це така спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення певних цивільно-правових наслідків: набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Функціями цивільно-правового договору є: ініціативна, програмно-координаційна та інформаційна.

II. ПИТАННЯ

На договір поширюється загальна класифікація правочинів на реальні і консенсуальні, відплатні та безвідплатні, абстрактні і каузальні, умовні, строкові, фидуціарні та біржові. Така класифікація може розглядатися як загальна класифікація договорів.

Спеціальна класифікація договорів здійснюється з використанням наступних класифікаційних критеріїв.

Залежно від концентрації прав та обов'язків у сторін договору поділяються на односторонні та двосторонні. Якщо кожна із сторін має як права, так і обов'язки, договір є **двостороннім**. Якщо ж одна сторона має тільки право, а друга - лише обов'язок, договір є **одностороннім**.

Залежно від юридичної спрямованості та послідовності досягнення цілей договори поділяються на **основні і попередні**. **Основний договір** безпосередньо породжує права та обов'язки сторін, пов'язані з передачею майна, виконанням роботи, наданням послуги тощо (основного договору). **Попередній договір** - це договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (в певний термін) укласти основний договір у майбутньому на умовах, встановлених попереднім договором (ст. 635 ЦК). Істотною умовою попереднього договору є умова щодо строку (терміну) укладення основного договору, умови про предмет основного договору. Невизначеність сторін щодо цих умов свідчить про відсутність їх волевиявлення на надання певним домовленостям між ними сили попереднього договору (ч. 4 ст. 635 ЦК).

Відсутність у попередньому договорі інших істотних умові основного договору не є підставою вважати, що він не має сили попереднього договору, за умови, що у ньому встановлено порядок їх погодження при укладенні основного договору або, якщо цей порядок передбачений актами цивільного законодавства, які є обов'язковими для сторін договору.

Попередній договір має укладатися у **письмовій формі**, а якщо основний договір потребує нотаріального посвідчення, то й попередній повинен бути укладений у такій формі. Порушення зазначених вимог тягне загальні наслідки, передбачені статтями 218, 220 ЦК.

Оскільки **попередній договір породжує зобов'язання** між сторонами щодо укладення

ними протягом певного строку (в певний термін) основного договору, **воно є обов'язковим для сторін і підлягає виконанню. Ось чому сторона, яка необґрунтовано ухиляється від укладання основного договору, передбаченого попереднім договором, повинна відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства, які є обов'язковими для сторін. У разі, якщо це передбачено попереднім договором, сторона має право вимагати, крім відшкодування збитків, завданих простроченням, спонукання у судовому порядку другої сторони до укладення основного договору (ч. 2 ст. 649 ЦК).**

Залежно від підстав укладення договори поділяються на вільні та обов'язкові. Вільними є такі, укладення котрих залежить виключно від розсуду сторін. Якщо укладення договору є обов'язковим для сторін (сторони), йдеться про обов'язковий договір (договір, укладений на підставі правового акта органу державної влади, органу влади АРК, органів місцевого самоврядування, обов'язкового для сторін (сторони) договору. Особливостями такого договору є те, що: по-перше, його зміст має відповідати змісту зазначеного акта; по-друге, особливості його укладення встановлюються актами цивільного законодавства (ст. 648 ЦК); по-третє, розбіжності, які виникають між сторонами при укладенні цього договору, в силу прямого законодавчого припису вирішуються судом (ч. 1 ст. 649 ЦК).

Серед **обов'язкових договорів** особливе місце належить **публічним** договорам. Згідно зі ст. 633 ЦК **публічним** є договір, у якому одна сторона (підприємець) взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо).

Ознаки публічного договору.

- 1) стороною договору обов'язково виступає суб'єкт підприємницької діяльності.
- 2) зазначений суб'єкт здійснює такі види підприємницької діяльності, як: реалізацію товарів, виконання робіт і надання послуг у сферах, перелік яких у ЦК сформульовано невичерпно.
- 3) вказані види діяльності повинні здійснюватися суб'єктом підприємництва щодо кожного, хто звернеться до нього.
- 4) умови такого договору є однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги.

5) підприємець не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення договору, якщо інше не встановлено законом.

6) підприємець, за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг), не має права відмовитися від укладення публічного договору, а у разі його необґрунтованої відмови - він має відшкодувати збитки, завдані нею споживачеві. Необґрунтованою слід вважати відмову у випадках, коли суб'єкт підприємницької діяльності не може довести відсутність у нього зазначеної можливості.

7) при укладенні та виконанні публічного договору сторони повинні виконувати обов'язкові для них правила, встановлені актами цивільного законодавства (типові умови окремих видів публічних договорів).

Умови публічного договору, які не відповідають цим правилам, або порушують правило щодо однаковості його умов для усіх споживачів, є **нікчемними** (ч. 6 ст. 633 ЦК).

Залежно від способу укладення договори поділяються на **взаємоузгоджені договори та договори приєднання**. При укладенні **взаємоузгодженого договору** його умови встановлюються (розробляються) усіма його сторонами.

Договором приєднання (ч. 1 ст. 634 ЦК) є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, котрий може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропоновувати свої умови договору.

Використання стороною-розробником формулярів або інших стандартних форм, з одного боку, є зручним і доцільним у випадках здійснення нинішнього тачного кола однакових (стандартних) дій, пов'язаних з наданням контрагентам послуг, зокрема, у сфері банківського обслуговування, перевезення пасажирів, побутового підряду, прокату в значних обсягах.

Закон передбачає **гарантії захисту прав сторони, що приєдналася** до договору, шляхом надання їй права вимагати зміни або розірвання договору приєднання у випадках, якщо: сторона цим договором позбавлена прав, які звичайно мала; даний договір виключає або обмежує відповідальність сторони, що розробила формуляр або іншу стандартну форму; цей договір містить інші умови, які явно обтяжливі для сторони, що приєдналася до нього. При цьому сторона, яка приєдналася до договору, зобов'язана довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б вказаних умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору (ч. 2 ст. 634 ЦК).

Сторона, яка розробила і використала формуляр або іншу стандартну форму, може відмовити у задоволенні вимог щодо зміни або розірвання договору, якщо доведе, що сторона, яка приєдналася, знала або могла знати, на яких умовах вона приєдналася до договору (ч. 3 ст. 634 ЦК).

Залежно від того, хто може вимагати виконання договору, останні поділяються на договори, що укладаються на користь їх учасників, та договори на користь третьої особи.

Більшість договорів є такими, що **укладаються на користь сторін**, і право вимагати їх виконання належить лише сторонам договору.

Договором **на користь третьої особи** є той, у якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, котра встановлена або не встановлена у договорі (ч. 1 ст. 636 ЦК) (договір страхування, укладений страхувальником зі страховиком на користь третьої особи (вигодонабувача), за яким страховик зобов'язаний здійснити страхову виплату вигодонабувачеві у разі досягнення ним певного віку або настання іншого страхового випадку (ст. 985 ЦК).

За загальним правилом, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору, виконання договору може вимагати як особа, що його уклала, так і третя особа, на користь якої його укладено. Коли третя особа вимагає його виконання, боржник може висувати проти такої вимоги будь-які заперечення, що впливають з договору, які він міг би висунути, якби ця вимога була пред'явлена не третьою особою, а кредитором, котрий уклав даний договір.

Виникнення у третьої особи права вимагати виконання договору є тією ознакою, що відрізняє **договір на користь третьої особи** від договору **про виконання третій** особі, за яким третя особа отримує виконання, але не має права вимагати його виконання, якщо боржник ухиляється від виконання. Наприклад, при укладенні особою договору купівлі-продажу з торговельною організацією подарунку, що має бути врученим третій особі, у останньої не виникає права вимоги щодо виконання договору, яке належить лише кредиторіві, що уклав цей договір.

Ч. 3 та ч. 4 ст. 636 закріплює два **правила**, суть яких полягає у наступному: 1) якщо третя особа виразила намір скористатися своїм правом, то з цього моменту сторони договору не можуть розірвати або змінити його без згоди третьої особи, якщо інше не встановлено договором чи законом; 2) при відмові третьої особи від права, наданого їй за договором,

сторона, яка уклала договір, може сама скористатися цим правом, якщо інше не випливає із суті договору. (При укладенні договору банківського вкладу на користь третьої особи остання набуває права вкладника з моменту пред'явлення нею до банку першої вимоги, що випливає з прав вкладника, або вираження нею іншим способом наміру скористатися такими вимогами. До цього моменту особа, що уклала договір, вправі сама користуватися усіма правами вкладника, у тому числі й правом на розірвання або зміну договору. Якщо ж особа, на користь якої зроблено вклад, відмовиться від нього, особа, котра уклала договір банківського вкладу на користь третьої особи, має право вимагати повернення вкладу або переведення його на своє ім'я (ст. 1063 ЦК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Виділяють загальну та спеціальну класифікацію цивільно-правових договорів. За загальною класифікацією договори поділяються на реальні і консенсуальні, відплатні та безвідплатні, абстрактні і каузальні, умовні, строкові, фидуціарні та біржові. Щодо спеціальної класифікації договорів, то: залежно від юридичної спрямованості та послідовності досягнення цілей договори поділяються на основні і попередні; залежно від підстав укладення - на вільні та обов'язкові; залежно від способу укладення - на взаємоузгоджені договори та договори приєднання; залежно від того, хто може вимагати виконання договору - ті, що укладаються на користь їх учасників, та договори на користь третьої особи.

ІІІ. ПИТАННЯ

Зміст договору становлять умови, на яких він укладений. Згідно із ст. 628 ЦК умови, що становлять зміст договору, поділяються на два види, а саме: умови, визначені на розсуд сторін і погоджені ними; умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Перший вид умов договору можна йменувати ініціативними, а другий - обов'язковими. Ініціативними є ті, які сторони визначають вільно. Обов'язковими є ті, які стосовно окремих видів договору закріплені у актах цивільного законодавства, положення котрих є обов'язковими для сторін з урахуванням вимог ст. 6 ЦК про співвідношення актів цивільного законодавства і договору.

Існують дві базові моделі правового регулювання договірних відносин - внутрішнє регулювання (саморегулювання) та зовнішнє (імперативне, державне) регулювання. Суть першої моделі полягає у тому, що сторони скористалися наданою їм можливістю саморегулювання і обмежили коло умов договору лише ініціативними умовами. Це може мати місце, коли акти цивільного законодавства щодо виду укладеного сторонами договору взагалі не передбачають кола обов'язкових умов, а також і тоді, коли такі умови, хоча і передбачені, але не містять прямого застереження про неможливість сторонам відступати від даних вимог. Суть другої моделі полягає у тому, що сторони відмовилися від наданої їм можливості саморегулювання і погодилися із зовнішнім (імперативним державним) регулюванням договірних відносин. Безумовно, другою моделлю охоплюється ситуація, коли акти цивільного законодавства щодо типу (виду) договору, який уклали сторони, не тільки передбачають коло обов'язкових умов, а й містять застереження про неможливість відступу від їх вимог.

Ст. 638 ЦК як **істотну умову** будь-якого договору закріплює умову про його предмет та інші умови, які становлять його зміст згідно зі ст. 628 ЦК - визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. (з урахуванням правил про співвідношення актів цивільного законодавства і договору, закріплених у ст. 6 ЦК, або поєднання обох видів умов).

Новий ЦК не закріплює як істотні умови договору умови щодо ціни та строків, хоча встановлює у ст. ст. 631 та 632 моделі даних умов, якими можуть скористатися сторони. Ч. 4 ст. 632 ЦК містить правило, згідно з яким, якщо ціна у договорі не встановлена і не може

бути визначена, виходячи з його умов, вона визначається, виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору.

На зміст договору впливають акти органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 648 ЦК), типові умови договорів певного виду, оприлюднені у встановленому порядку (ст. 630 ЦК). Наприклад, державні замовлення можуть впливати на зміст договору тільки у випадку обов'язковості їх для сторін (сторони). Згідно зі ст. 2 Закону України «Про поставку продукції для державних потреб» від 22 грудня 1995 р. такі державні замовлення є обов'язковими лише для юридичних осіб, заснованих повністю або частково на державній власності, а також для суб'єктів усіх форм власності, які є монополістами на відповідному ринку продукції, за умови, що виконання державного замовлення не спричиняє збитків їх виконавцям. Виконання державного замовлення є обов'язковим і для суб'єктів приватного права, що погодилися за власним розсудом бути його виконавцем. При цьому зміст договору (державного контракту), укладеного на підставі зазначеного акта, має йому відповідати.

Типові умови договорів певного виду, оприлюднені у встановленому порядку, теж можуть впливати на зміст відповідних умов конкретного договору. Такі умови здебільшого стосуються зовнішньоекономічних договорів (контрактів).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Згідно із ст. 628 ЦК умови, що становлять зміст договору, поділяються на два види, а саме: умови, визначені на розсуд сторін і погоджені ними; умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. . Ст. 638 ЦК як істотну умову будь-якого договору закріплює умову про його предмет та інші умови, які становлять його зміст згідно зі ст. 628 ЦК - визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. На зміст договору впливають акти органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 648 ЦК), типові умови договорів певного виду, оприлюднені у встановленому порядку (ст. 630 ЦК).

IV. ПИТАННЯ

Укладання договору – це досягнення між сторонами у належній формі згоди щодо всіх істотних умов. Стадії: пропозиція укласти договір - оферта, прийняття зробленої пропозиції другою стороною - акцепт. Оферентом і акцептантом йменується сторона, котра зробила пропозицію укласти договір або прийняла її (відповідно).

Оферта має відповідати наступним умовам. По-перше, пропозиція має містити істотні умови договору. По-друге, вона повинна виражати намір особи, яка зробила пропозицію, вважати себе зв'язаною договором і запропонованими умовами у разі її прийняття іншою особою. По-третє, вона має бути спрямованою до конкретної особи (декількох осіб). Винятком із загального правила є публічна оферта.

За юридичною природою оферта є одностороннім правочином, який з моменту отримання його іншою стороною породжує певні юридичні обов'язки для оферента. Так, останній не може відкликати одержану адресатом оферту протягом строку, встановленого для відповіді, якщо інше не вказане у пропозиції або не впливає з її суті чи обставин, за яких вона зроблена. Але оферта може бути відкликана до моменту або, навіть, у момент одержання її адресатом.

Відповідь на пропозицію укласти договір визнається акцептом, якщо з неї випливає, що є повна і безумовна згода акцептанта із запропонованими у оферті умовами (ч. 1 ст. 642 ЦК). Відповідь про згоду укласти договір на інших умовах, є згідно зі ст. 646 ЦК відмовою від одержаної пропозиції і водночас новою пропозицією особі, яка зробила попередню пропозицію. При цьому первинний оферент займає місце акцептанта.

Правовий наслідок акцепту - укладення договору пов'язується не з його здійсненням, а саме із своєчасним отриманням оферентом такої відповіді. Ось чому особа, яка прийняла пропозицію, може відкликати свою відповідь про її прийняття, повідомивши про це оферента до моменту або у момент одержання нею відповіді про прийняття пропозиції (ч. 3 ст. 642 ЦК).

Якщо у пропозиції укласти договір вказаний строк для відповіді, договір є укладеним, коли особа, яка зробила пропозицію, одержала відповідь про її прийняття протягом цього строку (ст. 643 ЦК). Якщо ж не було вказано строку, своєчасність її отримання визначається залежно від форми оферти. При усній формі оферти договір вважається укладеним, якщо особа, якій було зроблено пропозицію,

негайно заявить про її прийняття. При письмовій формі оферти договір є укладеним, якщо особа, яка зробила пропозицію, одержала відповідь протягом строку, встановленого актом цивільного законодавства, а якщо даний строк не встановлений, - протягом нормально необхідного для цього часу (враховується, зокрема, відстань між сторогами, спосіб спілкування між ними тощо).

Оферент зобов'язаний перед стороною, якій він зробив пропозицію укласти договір, лише протягом строку, необхідного їй для відповіді, одержання останньої із запізненням звільняє оферента від відповідних обов'язків (ч. 1 ст. 645 ЦК). При цьому договір вважається неукладеним. Таким є загальне правило.

Але якщо відповідь відправлена акцептантом своєчасно, але через винні дії установ зв'язку чи з інших причин оферент отримав її із запізненням, у ЦК щодо такої ситуації закріплено наступні правила: 1) якщо оферент негайно повідомить особу, якій було направлено пропозицію, про одержання її відповіді із запізненням, він звільняється від зобов'язань і договір вважається неукладеним. При невиконанні цього правила договір вважається укладеним і оферент зобов'язаний виконати його або відшкодувати збитки другій стороні. 2) відповідь, одержана із запізненням, є згідно з ч. 2 ст. 645 ЦК новою пропозицією; при цьому сторони міняються місцями. 3) за згодою оферента, договір може вважатися укладеним, навіть якщо відповідь було відправлено та (або) одержано із запізненням (ч. 3 ст. 645 ЦК).

На договори поширюються загальні правила щодо форми правочинів, закріплені у статтях 205-209 ЦК.

Згідно із ст. 639 ЦК: 1) сторони мають можливість обрання будь-якої форми (усної, письмової, конклюдентної дії, мовчання), за умови, що вимоги стосовно форми договору не встановлені законом. 2) сторонам надається право відступати від вимог закону щодо форми, але лише у бік її «ускладнення» (чч. 2-4 ст. 639 ЦК).

Місце та момент укладення договору. Згідно зі ст. 647 ЦК, місце укладення договору пов'язується з місцем проживання фізичної особи (місцезнаходженням юридичної особи - оферента, тобто особи, яка була ініціатором укладення договору. Винятки з цього правила можуть бути встановлені сторонами у договорі.

Момент укладення договору пов'язується з тим, яким (консенсуальним чи реальним) є договір, що укладається. Моментом укладення консенсуального договору визнається момент одержання оферентом відповіді від сторони, якій направлена пропозиція, про її прийняття (ч. 1 ст. 640 ЦК). Реальний договір є укладеним у момент передання відповідного майна або вчинення певної дії (ч. 2 ст. 640 ЦК).

Якщо ж договір підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, моментом його укладення є момент вказаного посвідчення або такої реєстрації. У разі, якщо нотаріально посвідчений договір потребує ще й державної реєстрації, моментом укладення є момент останньої (ч. 3 ст. 640 ЦК).

Зміст договору, укладеного на підставі правового акта органа державної влади, органу влади АРК, місцевого самоврядування, є обов'язковим для обох чи однієї сторони (ч. 2 ст. 648).

Укладання договорів на біржах, аукціонах, конкурсах мають свої особливості, встановлені в актах цивільного законодавства (ст. 650).

Особливості укладення договорів на біржах передбачені Законом України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р.

Згідно зі ст. 15 цього Закону біржовою операцією визнається договір, який відповідає наступним вимогам. 1) він має бути купівлею-продажем, поставкою або обміном товарів, допущених до обігу на товарній біржі.

2) його учасниками можуть бути члени біржі або брокери. Членами біржі є її засновники, а також особи, прийняті до її складу. Брокери - це фізичні особи, зареєстровані на біржі відповідно до її статуту, обов'язки яких полягають у виконанні доручень членів біржі, представниками котрих щодо здійснення біржових операцій вони є. Головними їх обов'язками є підшукування контрактів та подання здійснюваних ними договорів для реєстрації на біржі.

3) біржовий договір має бути поданим для реєстрації та зареєстрованим на біржі не пізніше дня, що є наступним за днем здійснення його на біржі. Вони не підлягають нотаріальному посвідченню.

Укладення договорів на аукціонах та конкурсах передбачено у Законі України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 6

березня 1992р.

Продаж **на аукціоні** полягає у передачі права власності покупцю, який запропонував у ході торгів найвищу ціну. Продаж **за конкурсом** полягає у передачі права власності покупцю, який запропонував найкращі умови подальшої експлуатації об'єкта або за рівних умов найвищу ціну.

- 1) **Інформація** про об'єкти, що підлягають продажу на аукціоні або за конкурсом, повинна бути **опублікована** не пізніше як за **тридцять** календарних днів до дати їх проведення у інформаційних бюлетенях органів приватизації, місцевій пресі та інших друкованих виданнях, визначених органом приватизації.
- 2) Покупці мають бути зареєстровані як учасники аукціону чи конкурсу, повинні сплатити реєстраційний внесок, встановлений органом приватизації, та внести грошові кошти у розмірі десяти відсотків початкової ціни продажу.
- 3) Продаж об'єктів на аукціоні або за конкурсом здійснюється за наявності не менше як двох покупців. **Аукціон проводиться** відповідним органом приватизації або уповноваженою ним особою. Торги проводить безпосередньо ведучий (ліцитатор), який до їх початку характеризує об'єкт та умови його продажу. З моменту оголошення ведучим початкової ціни починаються торги. Якщо протягом трьох хвилин після оголошення не буде запропоновано вищу ціну, ведучий одночасно з ударом молотка робить оголошення про придбання об'єкта тією особою, яка запропонувала найвищу ціну. Під час аукціону ведеться протокол, який підписується ведучим та покупцем. Він протягом трьох днів надсилається відповідному органу приватизації для затвердження.

Умови і термін проведення конкурсу визначає конкурсна комісія, що створюється відповідним органом приватизації. Для участі в конкурсі покупець подає до комісії план приватизації. Конкурс відбувається у **два етапи**. На першому оголошується попередній переможець конкурсу за результатами його пропозицій. Якщо протягом п'яти робочих днів від інших учасників конкурсу не надійдуть додаткові пропозиції, попередній переможець оголошується остаточним переможцем. За наявності інших нових пропозицій проводиться додаткове засідання конкурсної комісії, яка після розгляду додаткових пропозицій визначає остаточного переможця. За результатами засідання конкурсної комісії складається

протокол, який у триденний строк з дня проведення конкурсу надсилається до органу приватизації для затвердження результату конкурсу.

Договір купівлі-продажу між продавцем і покупцем укладається не пізніше як у п'ятиденний строк з дня затвердження органом приватизації результатів аукціону чи конкурсу. Укладений договір підлягає нотаріальному посвідченню та реєстрації.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Укладання договору – це досягнення між сторонами у належній формі згоди щодо всіх істотних умов. Стадії: пропозиція укласти договір - оферта, прийняття зробленої пропозиції другою стороною - акцепт. Оферентом і акцептантом йменується сторона, котра зробила пропозицію укласти договір або прийняла її (відповідно).

Місце укладення договору. Згідно зі ст. 647 ЦК, місце укладення договору пов'язується з місцем проживання фізичної особи (місцезнаходженням юридичної особи - оферента, тобто особи, яка була ініціатором укладення договору).

Момент укладення договору пов'язується з тим, яким (консенсуальним чи реальним) є договір, що укладається. Моментом укладення консенсуального договору визнається момент одержання оферентом відповіді від сторони, якій направлена пропозиція, про її прийняття. Реальний договір є укладеним у момент передання відповідного майна або вчинення певної дії.

V. ПИТАННЯ

Зміна договору - це зміна умов, на яких він укладений.

За загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 651 ЦК, **підставою для зміни або розірвання** договору є **згода** сторін. Це пов'язано з тим, що договір з моменту його вчинення є обов'язковим для виконання сторонами (ст. 629 ЦК). Слід мати на увазі, що згоди сторін на зміну або розірвання договору може бути недостатньо, якщо він був укладений на користь третьої особи, яка виразила намір скористатися правом, наданим їй за таким договором. Для зміни або розірвання вказаного договору потрібна ще й згода третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 3 ст. 636 ЦК).

Розірвання або зміна договору з інших підстав може мати місце, якщо це встановлено договором чи законом. ЦК безпосередньо передбачає можливість зміни або розірвання договору за рішенням суду на вимогу однієї із сторін (ч. 2 ст. 651 ЦК) та у разі односторонньої відмови від договору (ч. 3 ст. 651 ЦК).

Зміна або розірвання договору за **рішенням суду на вимогу однієї із сторін** може мати місце у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. **Істотним є таке порушення** договору його стороною, при якому друга сторона, внаслідок завданої їй цим порушенням шкоди, значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Одностороння відмова від договору може мати місце тільки у випадках, коли право на таку відмову встановлено договором чи законом. Слід мати на увазі те, що повна або часткова відмова від договору здійснюється за рішенням сторони без її звернення до суду і тягне за собою, відповідно, його розірвання чи зміну.

Спеціальні правила передбачені у ст. 652 ЦК щодо **зміни або розірвання договору в зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувалися при його укладенні**. Слід підкреслити, що істотна зміна зазначених обставин тільки тоді є підставою для зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання.

Якщо зміна або розірвання договору відбувається за згодою сторін, він вважається зміненим або розірваним з моменту досягнення домовленості про це,

коли інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни (ч. 3 ст. 653 ЦК); якщо у судовому порядку - з моменту набрання рішенням суду законної сили (ч. 3 ст. 653 ЦК); у разі односторонньої відмови від нього - з моменту одержання іншою стороною повідомлення про відмову від договору.

ЦК передбачає **майнові наслідки зміни чи розірвання договору** залежно від того, на якій підставі це відбулося. Якщо договір був змінений або розірваний у зв'язку з істотним його порушенням однією із сторін, друга - може вимагати відшкодування збитків, завданих такою зміною чи розірванням (ч. 5 ст. 653 ЦК). У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин, суд на вимогу будь-якої із сторін визначає наслідки, виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Зміна договору - це зміна умов, на яких він укладений. Підставою для зміни або розірвання договору є згода сторін. Зміна або розірвання договору за рішенням суду на вимогу однієї із сторін може мати місце у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Одностороння відмова від договору може мати місце тільки у випадках, коли право на таку відмову встановлено договором чи законом. Спеціальні правила передбачені у ст. 652 ЦК щодо зміни або розірвання договору в зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувалися при його укладенні.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”.

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю, змісту та видам цивільно-правових договорів; розглянули функції цивільно-правових договорів. Зміст свободи договору. Зміст договору. Істотні умови договору. Поняття та стадії укладення договорів. Місце та момент укладення договору. Особливості укладення деяких видів договорів (на аукціонах, біржах, тощо). Зміна та розірвання договорів. Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо цивільно-правових договорів; аналізувати юридичні факти, які є підставами зміни та припинення цивільно-правових договорів; правильно застосовувати норми цивільного права до конкретних життєвих ситуацій.

Детально були розглянуті види цивільно-правових договорів.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванню окремих видів цивільно-правових договорів між собою.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Назвіть поняття, ознаки та функції цивільно-правового договору.
2. За якими критеріями класифікують цивільно-правові договори?
3. Які істотні умови договору визначені в ЦК?
4. Назвіть поняття та умови оферти.
5. Що таке акцепт?
6. Які існують особливості укладення договорів на біржах?
7. Який порядок укладення договорів на аукціонах і конкурсах?
8. Що відповідно до ЦК є підставою зміни або розірвання договору?

ЛЕКЦІЯ

з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 5. Договори про передачу майна у власність

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Договір купівлі-продажу
- II. Договір роздрібною купівлі-продажу

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Закон України від 14 січня 2000 р. “Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції” // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – С. 95.
5. Закон України від 6 вересня 2005 р. “Про внесення змін до Закону України “Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини” // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 50. – С. 533.
6. Закон України від 31 травня 2007 р. “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – С. 484.
7. Закон України від 12 травня 1991 р. “Про захист прав споживачів”, № 1023-ХІІ (у ред. Закону України від 01 грудня 2005 р., № 3161-IV) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 7. – С. 84.
8. Закон України від 11 лютого 1998 р. “Про метрологію та метрологічну діяльність” // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 30-31. – Ст. 194.
9. Закон України від 17 травня 2001 р. “Про підтвердження відповідності” // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 32. – С. 169.
10. Закон України від 20 квітня 2000 р. “Про природні монополії” // Відомості Верховної Ради УРСР . – 2000. – № 30. – С. 238.
11. Закон України від 17 травня 2001 р. “Про стандартизацію” // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 31. – С. 145.

- 12.Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
- 13.Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонова , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
- 14.Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
- 15.Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.
- 16.Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів: Зразки. Роз'яснення. Нормат. акти : (довідник). - К.: : Юрінком Інтер. - 2005.- 334с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття, зміст та види договорів про передачу майна у власність. Істотні умови договору.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів про передачу майна у власність; правильно застосовувати норми цивільного права щодо договорів про передачу майна у власність до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від цивільно-правових договорів. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у правильному складанні, виконанні та реалізації договорів. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему цивільно-правових договорів, до якої належать договори про передачу майна у власність. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих договорів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

I. ПИТАННЯ

За **договором купівлі-продажу** одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму (ст. 655 ЦК).

Родові ознаки договору: 1) спрямований на передачу майна у власність; 2) передача майна здійснюється на визначено-еквівалентній основі; 3) це оплатний договір, в якому зустрічне надання відбувається, як правило, в грошовій формі.

Договір купівлі-продажу може бути як реальним, так і консенсуальним, оплатним, двосторонньовзаємним (сіналагматичним).

Сторонами є продавець і покупець. Ними можуть бути як фізичні особи, включаючи фізичних осіб-підприємців, так і юридичні особи, а також інші учасники цивільних відносин згідно зі ст. 2 ЦК.

Слід зазначити, що продавцем нерухомого майна, крім випадків примусового продажу та інших випадків, встановлених законом, є його власник, що обов'язково підтверджується відповідними документами. Зокрема, право власності на нерухоме майно може бути підтверджено нотаріально посвідченими договорами: купівлі-продажу, пожертви, довічного утримання (догляду), ренти, дарування, міни, спадковим договором; договором купівлі-продажу, зареєстрованим на біржі, за наявності відмітки на ньому про реєстрацію відповідних прав; рішенням суду, яким, наприклад, визначається право власності за особою, яка самочинно збудувала нерухоме майно (ч. 3 ст. 376 ЦК); договором про виділення частки (долі); договором управління майном; свідоцтвом про придбання заставленого майна на аукціоні (публічних торгах) тощо (п. 62 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 3 березня 2004 р.).

Право продажу товару, як правило, належить власникові товару (ст. 658 ЦК). Між тим у випадках, встановлених законом, право на відчуження майна може мати й інша особа. До таких випадків відносять: примусовий продаж товару; продаж товарів особою, яка має певні повноваження від власника майна на укладення договору купівлі-продажу, зокрема продаж товарів комісіонером,

повіреним, управителем за договором управління майном; продаж товарів третьою особою без згоди власника у випадках, встановлених законом (ч. 3 ст. 337 ЦК; ч. 5 ст. 853 ЦК; ч. 4 ст. 972 ЦК тощо).

Предметом договору купівлі-продажу може бути:

- товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому за умови, що продавець стане власником цього товару на момент його передачі покупцеві;

- майнові права. Правильніше вказати, відступлення майнових прав на відплатній основі, якщо інше не випливає зі змісту або характеру цих прав;

- право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До такого договору застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом (чч. 1, 2, 3 ст. 656 ЦК).

Законодавець використовує для визначення предмета договору терміни «майно» та «товар» як тотожні поняття, підкреслюючи, таким чином, що предметом договору може бути і будь-яка окрема річ, і сукупність речей, і майнові права (ст.190 ЦК), за певними винятками, котрі стосуються майна, вилученого з цивільного обороту, майна, перебування якого у цивільному обороті обмежене, а також майна, що може належати лише певним учасникам обороту (ст. 178 ЦК). Види товарів, вилучених з обороту, товарів, які можуть належати лише певним учасникам обороту, або обмежено оборотоздатних товарів, встановлюються Постановою Верховної Ради України “Про право власності на окремі види майна” від 17. 06. 1991 (із змін. та доп.) і затвердженими нею Переліком видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об’єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, та Спеціальним порядком набуття права власності громадянами на окремі види майна.

Нерухоме майно, яке стає предметом договору купівлі-продажу, повинно бути індивідуалізоване. Наприклад, при відчуженні житлового будинку, садиби продавець повинен пред'явити витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно (Наказ Міністерства юстиції України від 20 вересня 2002 р. № 84/5 “Про надання витягів з Реєстру прав власності на нерухоме майно та оформлення свідоцтв про право власності на нерухоме майно на спеціальних бланках), а в

сільській місцевості - довідку відповідного органу місцевого самоврядування з викладенням характеристики відчужуваного нерухомого майна. Відповідно до Закону України «Про нотаріат» (ст. 55) та п. 60 Інструкції посвідчення договорів про відчуження нерухомості проводиться за місцезнаходженням вказаного майна.

При придбанні житлового будинку, будівлі або споруди до покупця переходить право власності на земельну ділянку, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення, у розмірах, встановлених договором. Якщо в договорі розмір земельної ділянки не визначений, до покупця переходить право власності на ту частину земельної ділянки, яка зайнята житловим будинком, будівлею або спорудою, та на частину ділянки, необхідної для її обслуговування.

Нерухомістю визнається і підприємство як єдиний майновий комплекс (ч. 1 ст. 191 ЦК): земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, виключні права, зокрема право на торговельну марку або інше позначення, зобов'язальні права, а також інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

Істотні умови. Предмет (його найменування) та **кількість** товару. Так, продавець зобов'язаний передати покупцеві товар, визначений договором купівлі-продажу (ст. 662 ЦК), у кількості, що встановлена у договорі, у відповідних одиницях виміру або грошовому вираженні. При продажу товарів декількох найменувань у договорі визначається кількість кожного найменування.

ЦК встановлює правові наслідки порушення умови договору щодо кількості (ст. 670, 688 ЦК).

Якщо продавець передасть покупцеві меншу кількість товару, покупець має право вибору: або вимагати передання кількості товару, якої не вистачає; або відмовитися від переданого товару та його оплати, а якщо він оплачений - вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми. Вбачається, що хоча законодавець і не передбачив можливості для покупця в цьому випадку взагалі відмовитися від виконання договору, останній може скористатися таким правом. Крім цього, закон не забороняє йому прийняти частково виконане продавцем зобов'язання.

Якщо продавець передав покупцеві більшу кількість товару, ніж це передбачалось договором, покупець зобов'язаний попередити про вказане

продавця. Якщо в розумний строк після одержаного повідомлення останній не розпорядиться товаром, покупець має право прийняти увесь товар, якщо інше не встановлено договором. При цьому він зобов'язаний оплатити додатково прийнятий товар за ціною, що встановлена для товару, прийнятого відповідно до договору, якщо інша ціна не передбачена за домовленістю сторін.

Вимоги щодо **якості та ціни** не можуть вважатися істотними умовами цього договору, якщо інше не передбачено самим договором або законом. Ч. 1 ст. 691 ЦК, встановлює: якщо ціна не встановлена у договорі і не може бути визначена, виходячи з його умов, застосовуються правила визначення ціни, що передбачені у ст. 632 ЦК. Між тим ціна товару є істотною умовою договору про продаж товару в кредит з умовою про розстрочення платежу. До істотних умов цього договору закон відніс також порядок, строки і розміри платежів (ч. 1 ст. 695 ЦК).

Порядок оплати встановлено в ч. 2 ст. 692, 693, 694 ЦК.

Що ж стосується **якості** товару, то відповідно до правил ст. 673 ЦК продавець повинен: передати покупцеві товар, якість якого відповідає умовам договору купівлі-продажу; якщо умови щодо якості не встановлені договором, передати товар, придатний для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується; якщо ж покупець повідомив продавця про конкретну мету придбання товару, передати товар, придатний для використання відповідно до цієї мети; якщо товар продається за зразком або за описом, він має відповідати зразку або опису; якщо вимоги щодо якості встановлені законом - передати товар, який відповідає цим вимогам. При цьому закон дозволяє сторонам домовитися про передання товару підвищеної якості порівняно з вимогами, встановленими законом (ст. 673 ЦК).

Товар має відповідати вимогам якості в момент його передання покупцеві, якщо інше не передбачено договором. Договором або законом може бути встановлений строк, протягом якого продавець гарантує якість товару (**гарантійний строк**), котрий слід відрізняти від **строку придатності товару**. Зі спливом останнього товар вважається непридатним для використання за призначенням (ст. 677 ЦК). Правові наслідки передання товару неналежної якості передбачені в ст. 678 ЦК.

До умов договору відносять і **асортимент товару**, тобто перелік товарів певного найменування, які співвідносяться за видами, моделями, розмірами, кольорами або

іншими ознаками.

Асортимент товару, за правилом, встановлюється відповідно до замовлення (оферти) покупця. Причому закон дозволяє сторонам або узгодити асортимент товару в договорі, або обумовити порядок визначення його сторонами. Якщо сторони досягають узгодження стосовно асортименту товару, продавець зобов'язаний передати покупцеві товар у такому асортименті.

Якщо договором асортимент товару не встановлений або асортимент не був визначений у порядку, передбаченому договором, але із суті зобов'язання випливає, що товар підлягає переданню в певному асортименті, продавець має право передати покупцеві товар в асортименті, виходячи з потреб покупця, які були відомі продавцеві на момент укладення договору, або відмовитися від договору.

У випадку порушення умови щодо асортименту діє ст. 672 ЦК.

Форма договору. Може укладатися як в письмовій, так і в усній формі, хоча ст. 657 ЦК встановлює і виняток з цього стосовно форми договорів купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна: у письмовій формі і підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації.

Права та обов'язки сторін.

Обов'язки продавця: передати товар покупцеві (ст. 664 ЦК); передати товар, визначений договором (ч. 1 ст. 662 ЦК); передати товар у тарі та (або) упаковці, які відповідають вимогам, встановленим актами цивільного законодавства; у певний строк передати товар водночас з приналежностями та документами (технічний паспорт, сертифікат якості тощо), що характеризують товар (статті 662, 663 ЦК); попередити покупця про всі права третіх осіб на товар, якщо це має місце (ст. 659 ЦК); зберігати проданий товар, якщо право власності переходить до покупця раніше від передання товару (ст. 667 ЦК); вступити у справу про витребування товару в покупця за наявності певних підстав (ч. 1 ст. 660 ЦК); здійснювати перевірку кількості, асортименту, якості, комплектності, тари та (або) упаковки товару (пробування, аналіз, огляд), якщо це передбачено в договорі, та надавати покупцеві докази проведення такої перевірки (ч. 3 ст. 687 ЦК); забрати (вивезти) товар, не прийнятий покупцем, або розпорядитися ним у розумний термін; страхувати товар, якщо це випливає з договору.

Обов'язком покупця є прийняття товару від продавця. Якщо покупець без достатніх підстав зволікає з прийняттям товару або відмовився його прийняти, продавець має право: вимагати прийняття та оплати товару; відмовитися від договору купівлі-продажу (ч. 4 ст. 690 ЦК).

Перехід права власності на товар і ризик його випадкового знищення або випадкового пошкодження товару переходить до покупця з моменту передання йому товару, тобто з моменту, коли вважається, що продавець виконав свій обов'язок передати товар покупцеві, якщо інше не встановлено договором або законом.

Обов'язок продавця передати товар покупцеві визначається ст. 664 ЦК і залежить від місця виконання зобов'язання. Якщо місцем виконання є місце знаходження (місце проживання) покупця або інше вказане ним місце і доставка товару повинна здійснюватися продавцем, моментом виконання обов'язку покупця вважається вручення товару покупцеві.

Якщо обов'язок продавця виконується за місцезнаходженням товару, то останній вважається переданим у момент надання його в розпорядження покупця. При цьому товар вважається наданим у розпорядження покупця, якщо у строк, встановлений у договорі, він: готовий до передання покупцеві у належному місці; покупець поінформований про це; товар відповідним чином ідентифікований для цілей договору, зокрема шляхом маркування.

Якщо з договору купівлі-продажу не впливає обов'язок продавця доставити товар або передати товар у його місцезнаходженні, обов'язок продавця передати товар покупцеві вважається виконаним у момент здачі товару перевізникові або організації зв'язку для доставки покупцеві (ч. 2 ст. 664 ЦК). У цьому випадку ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження товару переходить до покупця з моменту укладення договору (ст. 334 ЦК).

Ст. 667 ЦК передбачає: коли право власності переходить до покупця раніше від передання товару, продавець зобов'язаний до передання зберігати товар, не допускаючи його пошкодження. Але необхідні для цього витрати покупець зобов'язаний відшкодувати продавцеві, якщо інше не встановлено договором. Виходячи з цього, якщо в договорі відсутнє таке застереження, витрати лягають на продавця.

Договором може бути встановлено, що право власності за переданий покупцем товар зберігається за продавцем до оплати товару або настання інших обставин. Так, відповідно до Правил торгівлі у розстрочку (Затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 1.07.1998 р. № 997) право власності на товари, передані згідно з договором у розпорядження покупця, переходить до нього після кінцевого розрахунку (абз. 4 п. 10). Покупець не має права до переходу до нього права власності розпоряджатися товаром, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає з призначення та властивостей товару. Забезпечується це тим, що під час продажу, наприклад, транспортних засобів у розстрочку в свідоцтві про їхню реєстрацію робиться позначка «відчуження заборонено», а також дані транспортні засоби не знімаються з обліку в органах Державтоінспекції до пред'явлення покупцем договору з відміткою суб'єкта господарювання про повний розрахунок (абз. 5 п. 10 Правил). Якщо покупець прострочив оплату товару, продавець має право вимагати від нього повернення товару.

Коли продавець відчужує товар, право на відчуження якого у нього відсутнє, або такий товар, на котрий певні права мають треті особи, останні, а також дійсний власник майна мають право пред'явити до покупця позов про витребування цього товару. В цьому випадку продавець зобов'язаний захистити покупця від можливості відсудження речі. Цей обов'язок має назву обов'язку продавця щодо захисту покупця від відсудження (евікції) речі (ст. 660 ЦК)

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму. Сторонами є продавець і покупець. Предметом договору купівлі-продажу може бути:

- товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому за умови, що продавець стане власником цього товару на момент його передачі покупцеві;
- майнові права. Правильніше вказати, відступлення майнових прав на відплатній

основі, якщо інше не впливає зі змісту або характеру цих прав;

- право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До такого договору застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом. Істотними умовами є предмет та кількість товару. Може укладатися як в письмовій, так і в усній формі, хоча ст. 657 ЦК встановлює і виняток з цього стосовно форми договорів купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна: у письмовій формі і підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації. Права та обов'язки сторін договору купівлі-продажу визначені в §1 глави 54 розділу III ЦК.

II. ПИТАННЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 698 ЦК за **договором роздрібної купівлі-продажу** продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його.

Цей договір характеризується родовими ознаками договору купівлі-продажу. Це дозволяє застосовувати до виконання цього договору деякі із загальних положень про купівлю-продаж (наприклад, правил про строк, кількість, асортимент, якість і комплектність товару тощо).

Особливості: предмет, включаючи у деяких випадках кількість товару, суб'єктний склад, що, у свою чергу, відбивається на порядку його укладення.

Цей договір - двосторонній, оплатний та консенсуальний.

Продавцем у договорі роздрібної купівлі-продажу виступає юридична особа або фізична особа-підприємець, що здійснює підприємницьку діяльність з продажу в роздріб товару. У випадках, передбачених законодавством, вказані особи повинні отримати ліцензію на торгівлю окремими видами товарів (наприклад, роздрібна торгівля лікарськими засобами, роздрібна торгівля ювелірними та іншими виробами з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення та напівкоштовного каміння тощо), а також отримати торговий патент.

Покупцями, за загальним правилом, виступають фізичні особи, що придбавають товари, призначені для особистого, домашнього використання. Як покупці можуть виступати також юридичні особи, навіть і підприємницькі, коли вони придбавають товар (оргтехніку, меблі тощо) для використання, не пов'язаного безпосередньо з використанням у підприємницькій діяльності.

Закон України «Про захист прав споживачів», Порядок заняття торговельною діяльністю і правила торговельного обслуговування населення (Затвер. 8.02.1995 р. ПКМУ), Правила торгівлі на ринках (26.02.2002 р. ПКМУ), Правила продажу продовольчих товарів (3.07.1995 р. ПКМУ), Правила продажу непродовольчих

товарів (27.05.1997 р. ПКМУ); Правила продажу товарів поштою (Наказ МЗЕЗторгу та Держ. комітету зв'язку Укр. від 17.03.1999 р.), Правила роздрібної торгівлі алкогольними напоями (30.07.1996 р. ПКМУ), Правила роздрібної торгівлі тютюновими виробами (Наказ Мін. екон. та з питань європ. інтеграції 24.07. 2002 р.), Порядок гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни технічно-складних побутових товарів (ПКМУ 1.07. 1998 р.), Перелік товарів, що не підлягають обміну або поверненню (ПКМУ 19.03.1994 р.)

Предмет договору - товари, що призначаються для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю. Причому таку його кількість, що не перевищує нормально необхідної для особистого, сімейного, домашнього або іншого використання.

До особливостей договору роздрібної купівлі-продажу слід віднести й *особливий порядок його укладення*. Так, суб'єкти підприємницької діяльності у сфері торгівлі належать до тих суб'єктів сфери обслуговування, які звертаються до всіх і до кожного з пропозицією (офертою) купити товар на визначених умовах. Дана пропозиція може бути оформлена різноманітними способами: розміщена у рекламі, каталогах, а також у інших описах товару, а може бути виставленням вже самого товару, демонстрацією його зразків або наданням відомостей про товар (описів, каталогів, фотознімків тощо) у місцях його продажу. Для того, щоб пропозиція укласти договір, яка розміщена у рекламі, каталогах тощо, вважалась публічною офертою, тобто була звернена до невизначеного кола осіб, вона повинна містити усі істотні умови договору (ч. 1 ст. 699 ЦК).

Договір роздрібної купівлі-продажу - *публічний договір*, тобто до нього, якщо інше не передбачено у законі, застосовуються правила ст. 633 ЦК. Публічна пропозиція укласти договір встановлює однакові умови для всіх споживачів, до яких вона звернена, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги. Продавець не має права надавати перевагу в укладенні договору одному покупцеві перед іншим, відмовитися від укладення договору за наявності у нього можливості надання покупцеві відповідних товарів. Причому доводити неможливість укладення договору за браком товару повинен продавець. У разі необґрунтованої відмови останнього від укладення договору він має відшкодувати збитки, завдані покупцеві такою відмовою. Хоча ст. 698 ЦК не передбачає, що цей договір є

договором приєднання, слід погодитися з тим, що за способом укладення його слід відносити саме до договорів приєднання, оскільки покупець, за винятком предмета договору, позбавлений можливості брати участь у встановленні істотних умов договору. На користь цієї думки свідчить і встановлен-» ня у ЦК правил (ст. 698), відповідно до яких умови договору, що обмежують права покупця - фізичної особи, передбачені ЦК та законодавством про захист прав споживачів, є нікчемними. Покупець має , право на відшкодування збитків, завданих йому продавцем внаслідок використання ним переваг свого становища у виробничій або торговельній діяльності. Ці ж правила встановлені і у ст. 21 Закону.

Договір роздрібної купівлі-продажу може бути укладений у простій письмовій формі, усно, а також шляхом конклюдентних дій. За правилом він укладається в усній формі, бо його виконання відбувається одночасно із здійсненням, що забезпечується видачею споживачеві розрахункового документа (товарного, касового чи іншого документа, який засвідчує факт купівлі товару).

Між тим окремі види договорів роздрібної купівлі-продажу виконуються вже після їх укладення. Саме такі договори повинні бути укладені у письмовій формі. До них слід віднести: продаж товару за зразками, договір з умовою про поставку товару покупцеві, договір найму-продажу, договір роздрібної купівлі-продажу товару в кредит, договір з умовою про прийняття покупцем товару у встановлений строк.

Права та обов'язки сторін за договором роздрібної купівлі-продажу. Покупець (споживач) за договором має право на: відповідну якість товару; належне торговельне обслуговування; безпеку товарів; відшкодування збитків, спричинених товарами неналежної" якості; відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів; гарантований рівень споживання; державний захист своїх прав; об'єднання у спілки споживачів тощо. Враховуючи це, законодавство встановлює вимоги до продавців, яких слід додержуватися на етапі підготовки товару до продажу, і котрі спрямовуються на забезпечення якості товару. Це, так звані, *передпродажні обов'язки*, які передбачені у відповідних правилах продажу конкретних видів товарів. Наприклад, відповідно до Правил продажу продовольчих товарів продавець зобов'язаний забезпечити стан торговельних приміщень на рівні, що відповідає санітарно-гігієнічним, технологічним та протипожежним нормам, встановленим для

приймання, зберігання та реалізації харчових продуктів; транспортні засоби для перевезення цих продуктів повинні мати санітарний паспорт, бути чистими, у справному стані; торговельно-технологічне обладнання, що використовується при організації роздрібного продажу, має забезпечувати збереження якості товарів і товарного вигляду протягом строку їх придатності. Забороняється приймати, зберігати та продавати продовольчі товари, які швидко псуються, без використання холодильного обладнання.

Відповідно до Правил продажу непродовольчих товарів продавець проводить підготовку товарів до продажу (перевірка цілісності упаковки, розпакування, перевірка наявності маркувальних даних і якості, чистка, прасування, перевірка наявності інструкцій з експлуатації, технічних паспортів, гарантійних талонів, комплектність виробів, перевірка роботи у дії тощо).

Відповідно до Правил роздрібної торгівлі транспортними засобами і номерними агрегатами передбачається обов'язкова передпродажна підготовка цих товарів кваліфікованими фахівцями продавця згідно з вимогами нормативно-технічної документації, про що робиться відмітка в сервісній книжці тощо.

Права та обов'язки сторін за цим договором визначаються, перш за все, за загальними правилами про договір купівлі-продажу. Так, продавець зобов'язується передати покупцеві товар, якість, кількість, асортимент, строк придатності, комплектність якого відповідає вимогам, передбаченим у статтях 669, 671, 673, 677, 682, 683 ЦК. Товар передається у тарі і упаковці (ст. 685 ЦК) разом з його приналежностями і документами, що його стосуються (ст. 666 ЦК). Виходячи з того, що цей договір - двосторонньо зобов'язуючий, покупець має право вимагати передачі йому товару з дотриманням продавцем вимог щодо останнього, які були вказані.

Відповідно до ст. 707 ЦК (ст. 20 Закону) покупець має право протягом чотирнадцяти днів з моменту передання йому непродовольчого товару *належної якості* Р-, якщо триваліший строк не оголошений продавцем, обміняти його у місці купівлі або інших місцях, названих продавцем, на аналогічний товар інших розмірів, форми, габариту, фасону, комплектації тощо. У разі виявлення різниці в ціні покупець проводить необхідний перерахунок з продавцем.

Якщо у продавця немає необхідного для обміну товару, а це можуть бути будь-

які інші товари з наявного асортименту з відповідним перерахуванням вартості, покупець має право повернути придбаний товар продавцеві та одержати сплачену за нього грошову суму. До речі, закон передбачає також можливість здійснити обмін товару на аналогічний при першому ж надходженні відповідного товару в продаж, про що продавець повинен повідомити покупця.

Покупець має певні права у разі продажу йому товару неналежної якості (ст. 708 ЦК, ст. 14 Закону). При цьому закон враховує, *по-перше*, предмет договору і, *по-друге*, хто виступав у ролі продавця. Якщо укладався договір купівлі-продажу непродовольчих товарів, які не були у користуванні, у разі виявлення покупцем протягом гарантійного або інших строків, встановлених обов'язковими для сторін правилами чи договором, недоліків, не застережених продавцем, чи фальсифікації товару, він має право за своїм вибором пред'явити: одну з наступних:

вимагати від продавця або виготовлювача безоплатного усунення недоліків товару або відшкодування витрат, здійснених покупцем або третьою особою, на їх виправлення;

вимагати від продавця або виготовлювача заміни товару на аналогічний товар належної якості чи на такий самий товар іншої моделі з-відповідним перерахунком у разі різниці у ціні;

вимагати від продавця або виготовлювача відповідного зменшення ціни;

відмовитися від договору, вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми (ч. 1 ст. 708 ЦК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

За договором роздрібної купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його. Цей договір - двосторонній, оплатний та консенсуальний. Сторонами є продавець і покупець. Предмет договору - товари, що призначаються для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю. Права та обов'язки

сторін договору роздрібної купівлі-продажу визначені в §2 глави 54 розділу III ЦК

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”.

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю та змісту договору купівлі-продажу та договору роздрібної купівлі-продажу. Біло розглянуто істотні умови цих договорів, особливості їх укладення. Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів купівлі-продажу; аналізувати юридичні факти, які є підставами зміни та припинення таких договорів.

Детально були розглянуті види договорів купівлі-продажу.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванню окремих видів договорів купівлі-продажу між собою.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Назвіть поняття договору купівлі-продажу.
2. Що може бути предметом договору купівлі-продажу?
3. Які істотні умови договору купівлі-продажу визначені в ЦК?
4. В якій формі може укладатися договір купівлі-продажу?
5. Назвіть поняття договору роздрібної купівлі-продажу.
6. Які вимоги ставляються до продавця за договором роздрібної купівлі-продажу?
7. Що є предметом договору роздрібної купівлі-продажу?
8. В чому полягає особливий порядок укладення договору роздрібної купівлі-продажу?

ЛЕКЦІЯ

з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 6. Договори про передачу майна у користування

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Загальні положення про договір найму (оренди).
- II. Договір прокату.
- III. Договір оренди транспорту.
- IV. Договір найму земельної ділянки.
- V. Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Закон України від 16 грудня 1997 р. “Про фінансовий лізиг” в редакції Закону від 11 грудня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – С. 231.
5. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
6. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонova , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
7. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
8. Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.
9. Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів: Зразки. Роз'яснення. Нормат. акти : (довідник). - К.: : Юрінком Інтер. - 2005.- 334с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття, зміст та види договорів про передачу майна у користування. Істотні умови договору найму, лізингу, позички, їх формула сторони.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів про передачу майна у користування; правильно застосовувати норми цивільного права щодо договорів про передачу майна у користування до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від цивільно-правових договорів. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у правильному складанні, виконанні та реалізації договорів. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему цивільно-правових договорів, до якої належать договори про передачу майна у користування. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих договорів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є:

I. ПИТАННЯ

Договір найму (оренди)— це договір за яким одна сторона наймо-давець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк (ст. 759 ЦК України).

Види договорів: оренди земельної ділянки, оренди транспортних засобів, прокату, лізингу, оренди будівлі та іншої капітальної споруди, оренди державного та комунального майна.

Правова характеристика -двосторонній, оплатний, як реальний, так і консенсуальний.

Істотні умови договору найму. ЦК до істотних умов договору найму відносить лише предмет (ст. 759, 760).

Ст. 284 ГКУ до істотних умов договору оренди, який укладається між суб'єктами господарської діяльності, відносить: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); строк, на який укладається договір оренди; орендну плату з урахуванням її індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань на відновлення орендованого майна та умови його повернення або викупу. Оцінка об'єкта оренди здійснюється за відновною вартістю.

Ст. 10 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна» виділяє такі істотні умови договору оренди: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); термін, на який укладається договір оренди; орендна плата з урахуванням її індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення орендованого майна та умови його повернення; виконання зобов'язань; забезпечення виконання зобов'язань — неустойка (штраф, пеня), порука, завдаток, гарантія тощо; порядок здійснення орендодавцем контролю за станом об'єкта оренди; відповідальність сторін; страхування орендарем взятого ним в орендумайна; обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна. Укладений сторонами договір оренди в частині істотних умов має відповідати типовому договору оренди відповідного майна. Типові договори оренди державного майна розробляє і затверджує Фонд державного майна України, типові договори оренди майна, що належить АРК або перебуває у комунальній власності, затверджують відповідно Верховна Рада АРК та органи місцевого

самоврядування. (Наказ ФДМ України «Про затвердження договорів оренди» від 23 серпня 2000 р. № 1774, зареєстрований у Мін.юст.Укр. 21 грудня 2000 р. за № 930/5151).

Предмет договору оренди. Відповідно до ст. 760 ЦК України предметом договору оренди можуть бути: речі, які визначені індивідуальними ознаками і які зберігають свій первісний вигляд під час неодноразового використання, тобто неспоживні речі, а також майнові права. За ознаками предмета договір найму відрізняється від договору позики, предметом якого виступають споживні речі, визначені родовими ознаками.

Законом можуть бути встановлені види майна, що не можуть бути предметом договору найму оренди. Так, відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» не можуть бути об'єктами оренди: цілісні майнові комплекси казенних підприємств; об'єкти державної власності, що мають загальнодержавне значення і не підлягають приватизації відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна», Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», які випускають підакцизну продукцію.

Сторони договору оренди— наймодавець (орендодавець), наймач (орендар). Наймодавцем має право бути власник речі або особа, якій належать майнові права, зокрема права господарського відання та оперативного управління. Крім цього, наймодавцем може бути також особа, уповноважена на укладення договору найму. Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна» орендодавцями є: Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва; органи, уповноважені Верховною Радою АРК та органами місцевого самоврядування управляти майном, підприємства.

За договором оренди наймодавець може бути змінений. Стаття 770 ЦК України передбачає, що у разі заміни власника речі, переданої в найм, до нового власника (правонаступника) переходять права та обов'язки наймодавця, але сторони можуть встановити у договорі найму, що у разі відчуження наймодавцем речі договір найму припиняється. Реорганізація орендодавця не є підставою для зміни умов або розірвання договору оренди (ч. 3 ст. 284 ГК України).

Плата за користування майном встановлюється договором та виступає як

звичайна умова договору, і у разі, якщо сторони в договорі не визначають розмір плати за користування, договір найму (оренди) не буде вважатися неукладеним. Частина 1 ст. 762 ЦК України передбачає, що якщо розмір плати не встановлений договором, він визначається з урахуванням споживчої якості речі та інших обставин, які мають істотне значення.

Плата може вноситися за вибором сторін у грошовій або натуральній формі. Договором або законом може бути встановлений періодичний перегляд, зміна (індексація) розміру плати за користування майном. Плата за користування майном вноситься щомісячно, якщо інше не встановлено договором.

Строк договору найму (оренди). Укладається на строк, обумовлений сторонами і встановлений договором (ст. 763 ЦК України). Якщо строк найму не встановлений, договір найму вважається укладеним на невизначений строк. Кожна зі сторін договору найму, укладеного на невизначений строк, може відмовитися від договору у будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць, а у разі найму нерухомого майна — за 3 місяці. Договором або законом може бути встановлений інший строк для попередження про відмову від договору найму, укладеного на невизначений строк.

Договір найму може бути припинений шляхом: відмови наймодавця (ст. 782 ЦК), розірвання на вимогу наймача (ст. 784 ЦК) чи наймодавця (ст. 783 ЦК), а також у разі смерті фізичної особи наймача, якщо інше не встановлено договором або законом, а також ліквідації юридичної особи наймача або наймодавця (ст. 781 ЦК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Договір найму (оренди)— це договір за яким одна сторона наймо-давець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк. ЦК до істотних умов договору найму відносить лише предмет. Предметом договору оренди можуть бути: речі, які визначені індивідуальними ознаками і які зберігають свій первісний вигляд під час неодноразового використання, тобто неспоживні речі, а також майнові права. Сторонами договору оренди є наймодавець (орендодавець) та наймач (орендар). Плата за користування майном встановлюється договором та виступає як звичайна умова

договору, і у разі, якщо сторони в договорі не визначать Договір укладається на строк, обумовлений сторонами і встановлений договором розмір плати за користування, договір найму (оренди) не буде вважатися неукладеним.

II. ПИТАННЯ

Договір прокату— це договір, за яким наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у користування за плату на певний строк (ст. 787 ЦК).

Правове регулювання: ст. 787-791 ЦК, загальні положення про договір найму (оренди) ЦК, Закон України «Про захист прав споживачів».

Правова характеристика -двосторонній, оплатний, може бути як реальний так і консенсуальний, приєднання (оскільки наймодавець встановлює типові умови договору прокату), публічний.

Сторони договору -наймодавцем за договором прокату може бути особа, яка здійснює підприємницьку діяльність з передання речей. Відповідно до ст. 15 ЗУ «Про театри і театральну справу» театри мають право здійснювати діяльність з прокату костюмів, взуття, обладнання, реквізиту, бутафорії, гримувальних, пастижерних та інших товарів і предметів.

Істотні умови -предмет, плата за користування (тарифи, які встановлює наймодавець), строк. Умови договору прокату, які погіршують становище наймача порівняно з тим, що встановлено типовими умовами договору, є нікчемними.

Предметом договору прокату може бути тільки рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб. Використання предмета прокату для виробничих потреб може бути лише у випадку, коли це передбачено договором.

Законодавством встановлені обмеження щодо здання в прокат певних предметів (засоби вимірювальної техніки дозволяється видавати напрокат, якщо вони пройшли перевірку або державну метрологічну атестацію; прокат на території України примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм та баз даних дозволяється лише за умови їх маркування контрольними марками, тощо).

Наймач вправі відмовитися від договору прокату і повернути річ наймодавцеві у будь-який час. У зв'язку з цим плата за прокат речі, що сплачена наймачем за весь строк договору, зменшується відповідно до тривалості фактичного

користування річчю, але водночас наймач позбавлений права на укладення договору піднайму і переважного права на купівлю речі у разі її продажу наймодавцем. Капітальний і поточний ремонт речі здійснює наймодавець за свій рахунок, якщо він не доведе, що пошкодження речі сталося з вини наймача (статті 790, 791 ЦК України).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Договір прокату — це договір, за яким наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у користування за плату на певний строк. Наймодавцем за договором прокату може бути особа, яка здійснює підприємницьку діяльність з передання речей. Істотними умовами є предмет, плата за користування (тарифи, які встановлює наймодавець) та строк. Предметом договору прокату може бути тільки рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб.

III. ПИТАННЯ

Предмет договору: повітряні судна (ст. 15 ПК України); морські та річні судна (Ліцензійні умови провадження госп. діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів річковим, морським транспортом, затверджені наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Мін.транс.Укр.від 30.01.2002); наземні самохідні транспортні засоби - залізничні транспортні засоби, зокрема вагони всіх видів, локомотиви, мото-рейковий транспорт і контейнери, автомобільні транспортні засоби.

Права та обов'язки сторін.

Крім прав та обов'язків, установлених § 1 глави 58 ЦК сторони договору транспортного засобу мають такі права та несуть такі обов'язки:

наймодавець зобов'язаний: передати в найм екіпаж, який обслуговує транспортний засіб, якщо це встановлено договором (ч. 2 ст. 798 ЦК); надавати комплекс послуг для забезпечення нормального використання транспортного засобу (ч. 3 ст. 798 ЦК); застрахувати транспортний засіб (ст. 802 ЦК; Закон України «Про страхування»);

наймач має право: на використання транспортного засобу у своїй діяльності; на укладення договорів перевезення, а також інших договорів відповідно до призначення транспортного засобу (ст. 800 ЦК);

наймач зобов'язаний: підтримувати транспортний засіб у належному стані, зокрема здійснювати обслуговування та ремонт (ч. 1 ст. 801 ЦК); нести витрати, пов'язані з використанням транспортного засобу, у тому числі пов'язані зі сплатою податків та інших платежів (ч. 2 ст. 801 ЦК); відшкодувати збитки, завдані в зв'язку з втратою або пошкодженням транспортного засобу, якщо він не доведе, що це сталося не з його вини (ст. 803 ЦК); відшкодувати шкоду, заподіяну іншій особі у зв'язку з використанням транспортного засобу (ст. 804 ЦК, глава 82 ЦК).

Форма договору - якщо сторонами договору є юридичні особи - письмова, а якщо хоча б одна зі сторін фізична особа - нотаріальна (ст. 799 ЦК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Предметом договору оренди транспортних засобів є :повітряні судна (ст. 15 ПК України);морські та річні судна; наземні самохідні транспортні засоби - залізничні транспортні засоби, зокрема вагони всіх видів, локомотиви, мото-рейковий транспорт і контейнери, автомобільні транспортні засоби. Якщо сторонами договору є юридичні особи – обов’язкова письмоваформа договору, а якщо хоча б одна зі сторін фізична особа – нотаріальна.

IV. ПИТАННЯ

Договір найму (оренди) земельної ділянки -це договір, за яким наймодавець (орендодавець) зобов'язується передати наймачеві (орендарю) земельну ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату.

Сторони договору. **Орендодавцями** земельних ділянок можуть бути громадяни та юридичні особи, у власності яких перебувають земельні ділянки, або уповноважені ними особи. **Орендарями** земельних ділянок є юридичні або фізичні особи, яким на підставі договору оренди належить право володіння і користування земельною ділянкою (районні, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та Кабінет Міністрів України в межах повноважень, визначених законом; сільські, селищні, міські, районні та обласні ради, Верховна Рада Автономної Республіки Крим громадяни і юридичні особи України, іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи, міжнародні об'єднання та організації, а також іноземні держави.

Правова характеристика -двосторонній, відплатний, консенсуальний.

Правове регулювання: ст. 792 ЦК України, ЗК України, Закон України «Про оренду землі», Типовий договір оренди землі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2004 р. № 220, Порядок державної реєстрації договорів оренди землі, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1998 р. № 2073 та ін.

Істотні умови: об'єкт оренди (місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії; орендна плата, індексація, відповідальність за її несплату; умови використання та цільове призначення земельної ділянки; умови збереження землі; умови і строки передачі землі орендарю; умови повернення орендодавцеві; наявні обмеження (обтяження) щодо використання землі; визначення сторони, яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта; відповідальність сторін (ст. 15 Закону України «Про оренду землі»), інше.

Предметом договору оренди є земельні ділянки, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб, комунальній або державній власності, також можуть передаватися у найом земельні ділянки разом із насадженнями, будівлями,

спорудами, водоймами, які розташовані на ній.

Строк дії договору визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років.

Орендна плата. Розмір, форма і строки внесення орендної плати за землю визначаються за згодою сторін у договорі оренди (крім строків внесення орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, які встановлюються відповідно до Закону України «Про плату за землю»).

Права та обов'язки. Основні права та обов'язки сторін за договором оренди землі встановлені статті 24-26 Закону України «Про оренду землі».

Форма та порядок укладення і реєстрації договору. Договір оренди землі укладається у письмовій формі і за бажанням однієї зі сторін може бути посвідчений нотаріально. Типова форма договору оренди землі затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2004 р. № 220. Укладений договір оренди та суборенди землі підлягає державній реєстрації відповідно до Порядку державної реєстрації договорів оренди землі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1998 р. № 2073.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Договір найму (оренди) земельної ділянки -це договір, за яким наймодавець (орендодавець) зобов'язується передати наймачеві (орендарю) земельну ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату. Істотними умовами договору є: об'єкт оренди (місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії; орендна плата, індексація, відповідальність за її несплату; умови використання та цільове призначення земельної ділянки; умови збереження землі; умови і строки передачі землі орендарю; умови повернення орендодавцеві; наявні обмеження (обтяження) щодо використання землі; визначення сторони, яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта; відповідальність сторін. Предметом договору оренди є земельні ділянки, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб, комунальній або державній власності, також можуть передаватися у найом земельні ділянки разом із насадженнями, будівлями, спорудами, водоймами, які розташовані на ній. Строк дії договору визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50

років.

V. ПИТАННЯ

Враховуючи особливі властивості таких нерухомих речей, як будівлі та споруди, § 4 глави 58 (ст. 793—797 ЦК України) установлює спеціальні правила регулювання договору оренди таких речей. До таких особливостей належать:

предмет договору - будівлі або інші капітальні споруди, або її частини, крім житла;

форма договору - письмова, а у випадку, коли строк оренди відповідно до договору встановлений в один рік чи більше, такий договір підлягає нотаріальному посвідченню (ст. 793 ЦК);

реєстрація договору: договір, укладений на строк не менше ніж один рік, підлягає державній реєстрації (ст. 794 ЦК);

потреба підписання письмового документа про передачу предмета найму, а також його повернення наймачем: оформляється відповідним документом (актом), який підписується сторонами договору (ст. 795 ЦК). Це є моментом обчислення строку договору.

Права користування земельною ділянкою. Наймачеві надається право користування земельною ділянкою, на якій вони перебувають, а також право користування земельною ділянкою, яка прилягає до будівлі або споруди, у розмірі, необхідному для досягнення мети найму, у розмірі встановленому договору, а якщо розмір земельної ділянки у договорі не визначений, наймачеві надається право користування усією земельною ділянкою, якою володів наймодавець (ст. 796 ЦК). Це право наймача беззаперечне, якщо наймодавець будівлі та споруди є власником земельної ділянки. У тому самому випадку, коли наймодавець не є власником земельної ділянки, вважається, що власник земельної ділянки погоджується на надання наймачеві права користування земельною ділянкою, якщо інше не встановлено договором наймодавця з власником земельної ділянки, зокрема тоді, коли відповідно до договору оренди земельної ділянки, на якій розташована капітальна споруда чи будівля, орендар не має права передавати свої права на користування земельною ділянкою іншій особі.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Враховуючи особливі властивості таких нерухомих речей, як будівлі та споруди, установлюються спеціальні правила регулювання договору оренди таких

речей. До таких особливостей належать: **предмет договору** - будівлі або інші капітальні споруди, або її частини, крім житла;

форма договору -письмова, а у випадку, коли строк оренди відповідно до договору встановлений в один рік чи більше, такий договір підлягає нотаріальному посвідченню;**реєстрація договору:** договір, укладений на строк не менше ніж один рік, підлягає державній реєстрації; **потреба підписання письмового документа**про передачу предмета найму, а також його повернення наймачем: оформляється відповідним документом (актом), який підписується сторонами договору. Це є моментом обчислення строку договору.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”. Впродовж 2 годин ми приділили увагу договорам про передачу майна у користування. Біло розглянуто поняття та предмет договору найму. Договір прокату. Основні різновиди договору найму (оренди). Договір найму (оренда) земельної ділянки. Найм будівлі або іншої споруди. Порядок державної реєстрації договору будівлі або споруди, плата за користування. Найм (оренда) транспортного засобу. Особливості найму транспортного засобу з екіпажем. Поняття договору найму житла. Сторони у договорі найму житла. Предмет і форма договору найму житла. Обов’язки наймача житла. Строк договору найму житла. Договір піднайму житла. Розірвання договору найму житла. Поняття договору лізингу. Форма та зміст договору лізингу. Права та обов’язки сторін договору лізингу.

Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо цих договорів; аналізувати юридичні факти, які є підставами зміни та припинення таких договорів.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванням договорів між собою.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Дайте визначення договору найму та його правову характеристику.
2. Що є предметом договору оренди?
3. Які істотні умови договору прокату?
4. Назвіть права та обов’язки сторін за договором оренди транспортних засобів.
5. У якій формі укладається договір найму земельної ділянки?
6. Які види договору лізингу існують?
7. Які істотні умови договору лізингу?

ЛЕКЦІЯ

з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 9. Договір зберігання. Договір страхування

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Поняття та правова характеристика договору зберігання.
- II. Поняття та правова характеристика договору страхування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Закон України “Про страхування” від 7 березня 1996р. N 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 18. - С. 78.
5. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
6. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонova , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
7. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
8. Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття: зберігач, поклажодавець, страхувальник, страховик, страховий випадок, страховий ризик, складські документи, складська квитанція, просте складське свідоцтво, подвійне складське свідоцтво, сертифікований товарний склад, особисте страхування, майнове страхування, добровільне страхування, обов'язкове страхування, страхові агенти, страхові брокери, страхове відшкодування, страховий платіж, перестрахування, співстрахування; істотні умови договорів зберігання та страхування.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів зберігання та страхування; застосовувати норми цивільного права щодо договорів з надання послуг до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від цивільно-правових договорів. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у правильному складанні, виконанні та реалізації договорів. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему цивільно-правових договорів, до якої належать договори з надання послуг. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих договорів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

І. ПИТАННЯ

Ч. 1 ст. 936 ЦК: за **договором зберігання** одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності.

Цей договір покликаний регулювати відносини щодо зберігання в побутовій сфері. Він характеризується односторонністю, безвідплатністю, реальністю та особистісністю договірних зв'язків.

Ч. 2 ст. 936 ЦК визначає відносини зберігання у професійній сфері. Зокрема, у випадку, коли зберігачем є особа, яка здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності (професійний зберігач), може бути встановлений обов'язок зберігача зберігати річ, яка буде передана зберігачеві у майбутньому. Тобто двосторонній, відплатний, консенсуальний, коли зберігання здійснюється суб'єктом підприємництва на складах (у камерах, приміщеннях) загального користування, то договір набуває ще й ознак публічного.

Класифікація:

1. **Загальне та спеціальне.** Загальне зберігання регулюється загальними засадами про зберігання та поширює свою дію на всі спеціальні види зберігання (§ 1 глави 66 ЦК України). Спеціальні види зберігання мають свої особливості, що впливають зі специфіки діяльності тих осіб, які здійснюють послуги зі зберігання (§ 3 глави 66 ЦК України): у ломбарді, цінностей у банку, речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту, речей у гардеробі організації, речей пасажирів під час його перевезення, речей у готелі, речей, що є предметом спору, автотранспортних засобів, договір охорони, тощо.

Залежно від виду речей, що передаються на зберігання: **регулярне** (зберігають речі індивідуально-визначені) та **іррегулярне** (об'єктом зберігання є речі родові)(ст. 941 ЦК).

За кваліфікаційним критерієм зберігача: **професійне** (підприємницьке) (ч. 2 ст. 936 ЦК) та **непрофесійне** (здійснюється некомерційними юридичними особами або фізичними особами, що не є суб'єктами підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 936 ЦК).

4. **Безвідплатне та відплатне.** Договір може бути відплатним тільки у

випадках, передбачених законом чи договором.

5. Звичайне (за договором) та **надзвичайне** (таке, що укладається за надзвичайних умов, скажімо, пожежа, повінь тощо (ч. 2 ст. 937 ЦК).

6.Зберігання, що виникає з договору (глава 66 ЦК) та **таке, що виникає із закону** (зберігання знахідки (ч. 2 ст. 337 ЦК), бездоглядних домашніх тварин (ч. 2 ст. 340 ЦК України) та Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р. тощо). При цьому до відносин зі зберігання, що виникають із закону, застосовується положення договірної регулювання зберігання, якщо інше не передбачено законом (ст. 954 ЦК).

7. За строком, тобто періодом часу, впродовж якого (чи до досягнення якого) зберігач зобов'язаний зберігати передану йому річ: **строковий** (укладений на визначений у договорі строк), **безстроковий** (припиняється вимогою повернути майно, яке перебуває на зберіганні)(ст. 953, ч. 2 ст. 938, ч. 3 ст. 938, ч. 2 ст. 939 ЦК).

Сторонами (контрагентами) за цим договором є **поклажодавець** та **зберігач**.

Предметом договору зберігання є послуга, яка полягає в прийнятті, зберіганні та поверненні зберігачем певного об'єкта. **Об'єктом** зберігання є рухома річ, як індивідуально-визначена, так і визначена родовими ознаками.

Ціна: є безвідплатним, але зберігач може вимагати відшкодування витрат, пов'язаних зі зберіганням, якщо інше не передбачено законом або договором (ч. 3 ст. 947 ЦК). Проте розмір відшкодуваних у цьому разі витрат не має перевищувати фактичних затрат зберігача. Сторони можуть за взаємною домовленістю встановлювати **плату (ціну)** за здійснення зберігання та строк її внесення (винагороду) на підставі договору або тарифів та ставок (ч. 2 ст. 936, ч. 3 ст. 946, ч. 2 ст. 947 ЦК).

Форма договору залежить від різних обставин. Якщо сторонами договору є фізичні особи, то договір укладається в **усній** формі або шляхом вчинення конклюдентних дій, приміром, під час зберігання речей у камерах схову. **Письмова** форма - між двома юридичними особами, між фізичною та юридичною особою або коли сума оплати перевищує у двадцять і більше разів неоподаткований мінімум доходів громадян (ст. 208), або коли зберігач зобов'язується взяти річ, незалежно від її вартості, на зберігання в майбутньому (ст. 937). До простої письмової форми договору зберігання прирівнюються певні документи (розписка, квитанція чи інший

документ), підписані зберігачем.

Підтвердженням договірних відносин може бути наявність у поклажодавця **легітимаційного знака** (номерного жетона, іншого знака, що посвідчує прийняття речі на зберігання), якщо це встановлено законом, іншим актом цивільного законодавства або є звичайним для цього виду зберігання.

Недотримання простої письмової форми не тягне за собою його недійсності, а тільки забороняє посилалися на покази свідків (ч. 1 ст. 218 ЦК). Однак у випадку пожежі, повені, раптового захворювання чи інших надзвичайних обставин законодавець дозволяє як підтвердження наявності між особами договірних відносин, а також того, що річ була передана на зберігання, брати до уваги покази свідків (ч. 2 ст. 937 ЦК).

До обов'язків поклажодавця належать:

- попередити про властивості речі, яка передається на зберігання (ст. 952);
- оплатити витрати, пов'язані зі зберіганням, коли це обумовлено договором чи законом (ч. 3 ст. 947);
- сплатити за зберігання винагороду, за умови, що вона та строки її внесення встановлені договором (ч. 1 ст. 946);
- відшкодувати надзвичайні витрати (ч. 2 ст. 947);
- забрати річ від зберігача після закінчення строку зберігання (ст. 948).

Обов'язки зберігача:

- прийняти річ на зберігання (ст. 940);
- зберігати річ упродовж всього обумовленого договором строку або до моменту витребування речі поклажодавцем (ч. 1 ст. 938);
- забезпечувати схоронність речі (ч. 1 ст. 942);
- піклуватися про річ, як про свою власну, у випадку коли зберігання здійснюється безоплатно (ч. 2 ст. 942);
- надавати послуги зі зберігання особисто (ст. 943);
- не користуватись річчю, не передавати її у користування іншій особі (ст. 944);
- негайно повідомляти поклажодавця про потребу зміни умов зберігання речі і отримати його відповідь (ч. 1 ст. 945);
- повернути поклажодавцеві річ, яка була передана на зберігання або відповідну

кількість речей того самого роду, якості у випадку іррегулярного зберігання (ст. 949).

За договором складського зберігання товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий йому поклажодавцем, і повернути ці товари у схоронності (ч. 1 ст. 957). Двосторонній, консенсуальний та відплатний.

Особливим **суб'єктом** такого договору є **зберігач**, яким є товарний склад. **Товарним складом** згідно з ч. 1 ст. 956 є організація, яка зберігає товар та надає послуги, пов'язані зі зберіганням, на засадах підприємницької діяльності. Два види товарних складів: власне товарний склад та товарний склад загального користування на підставі публічного договору (ч. 2 ст. 957).

Об'єктом є товар, який призначений для подальшої реалізації, а не для споживання.

Права та обов'язки сторін. Так, насамперед **товарний склад** зобов'язаний: - за свій рахунок оглянути товар у разі прийняття його на зберігання для визначення його кількості та зовнішнього стану (ч. 1 ст. 959);

- надавати поклажодавцеві можливість оглянути товар або його зразки протягом усього часу зберігання (ч. 2 ст. 959).

- у випадку, коли для здійснення належного зберігання схоронності товару потрібна зміна умов його зберігання, має негайно вжити відповідних заходів щодо зміни умов та попередити про це поклажодавця (ч. 1 ст. 960).

- у випадку виявлення пошкоджень товару зобов'язаний скласти акт і того самого дня повідомити про це поклажодавця (ч. 2 ст. 960).

Порядок оформлення складського зберігання: у письмовій формі, тобто коли товарний склад видав поклажодавцю складський документ - складську квитанцію, просте складське свідоцтво та подвійне складське свідоцтво. **Складська квитанція** - документ, яким засвідчується факт прийняття товару на товарний склад, основні показники товару (кількість, якість, асортимент), а також посвідчує право поклажодавця вимагати повернення товару. При цьому товар, прийнятий на складське зберігання за складською квитанцією, не може зазнавати розпорядчого впливу з боку поклажодавця впродовж всього строку складського зберігання. **Просте складське свідоцтво** - документ, виданий на пред'явника та який підтверджує передачу товару на зберігання. Просте складське свідоцтво є цінним

папером на пред'явника та має обов'язковий зміст (ч. 2 ст. 965). **Подвійне складське свідоцтво** складається з складського свідоцтва та заставного свідоцтва. Ці документи можуть бути як поєднані, так і відокремлені, є ордерним цінним папером.

Спеціальні види договору зберігання:

- зберігання речі в ломбарді;
- зберігання цінностей у банку;
- зберігання речей у камері схову організацій, підприємств транспорту;
- зберігання речей у гардеробі організацій;
- зберігання речей пасажирів під час його перевезення;
- зберігання речей у готелі;
- зберігання речей, що є предметом спору (секвестр);
- зберігання транспортних засобів;
- договір охорони та ін.

Зберігання речей у ломбарді: не є основним видом їх діяльності і здійснюється **факультативно до закладних операцій**. Це **двостороннє та відплатне** зобов'язання. Ціна послуг щодо зберігання може і не встановлюватися окремо, а **включатися до загальної суми** ломбардних операцій.

Суб'єкти: ломбард (зберігач) як юридична особа, фізична особа (поклажодавець). **Об'єкт:** тільки індивідуально-визначена рухома річ.

Форма договору: письмова, оформляється шляхом видачі поклажодавцю іменної квитанції (ч. 1 ст. 967 ЦК).

Права та обов'язки сторін. Зберігач (ломбард) зобов'язаний страхувати на користь поклажодавця своїм коштом речі, прийняті на зберігання у повній сумі їх оцінки (ч. 3 ст. 967 ЦК), яка визначається за домовленістю сторін. Коли поклажодавець не виконає свого обов'язку забрати річ, ломбард має ще впродовж 3 місяців від дня закінчення строку договору зберігати її. Після цього, ломбард має право продати цю річ, у порядку, визначеному законом. Із суми виторгу, одержаної ломбардом від продажу речі, вираховується плата за зберігання та інші платежі, які належить зробити зберігачу. Залишок суми повертається поклажодавцю.

Зберігання цінностей у банку. Зберігачем є виключно банк. Об'єктом є лише документи, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності (ч. 1 ст. 969 ЦК).

Форма: письмова, посвідчується видачею банком поклажодавцю іменного документа, пред'явлення якого є підставою для повернення цінностей (ч. 3 ст. 969 ЦК).

Заборонено користуватися річчю, яка передана на зберігання, але можна вповноважити зберігача (банк) на вчинення певних правочинів, однак тільки цінними паперами (ч. 2 ст. 969 ЦК).

Види: зберігання з наданням індивідуального банківського сейфу, що охороняється банком, та зберігання з наданням індивідуального банківського сейфу, що не охороняється банком.

Так, у **першому випадку** банк передає поклажодавцеві індивідуальний банківський сейф (його частину або спеціальне приміщення), ключ від сейфа, картку, що його (поклажодавця) ідентифікує, інший знак або документ, що посвідчує право пред'явника на доступ до сейфа та одержання з нього цінностей (ч. 2 ст. 970 ЦК). Однак цей договір не передбачає самостійного користування поклажодавцем виділеним йому сейфом. Тільки банк приймає від поклажодавця цінності, контролює їх поміщення у сейфі та одержання їх поклажодавцем із сейфа, тобто він несе повну відповідальність за передані йому на зберігання цінності.

У **другому випадку** банк зобов'язаний тільки надати індивідуальний банківський сейф і не несе відповідальності за його вміст, поза-як не охороняє його (ст. 971 ЦК). Такий різновид договору є змішаним договором, оскільки містить не лише зобов'язання зі зберігання, а й зобов'язання з майнового найму (оренди), що й зумовлює потребу застосовувати до цих відносин положення про майновий найм (оренду).

Зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту. Має **публічний** характер: камери схову загального користування, що перебувають у віданні організацій, підприємств транспорту, зобов'язані приймати на зберігання речі пасажирів та інших осіб, незалежно від наявності у них проїзних документів (ч.

1 ст. 972 ЦК). **Суб'єкти:** зберігач - тільки організація, підприємства транспорту; поклажодавець - тільки фізична особа.

Види: зберігання у власне камерах схову та зберігання у автоматичних камерах схову. При цьому законодавець вказує на те, що зберігання в автоматичних камерах схову має змішаний характер і до нього варто застосовувати також і положення про майновий найм (оренду).

Укладення договору та факт прийняття речей на зберігання підтверджується видачею поклажодавцю квитанції або номерного жетона (ч. 2 ст. 972 ЦК). Ці документи не видаються поклажодавцю у випадку зберігання речей у автоматичних камерах схову. Виконання обов'язку зберігача видати річ за таким договором проводиться після пред'явлення зберігачу зазначених документів. Втрата цих документів не унеможливорює видачу поклажодавцю речі, він має надати зберігачеві докази належності йому речі (ч. 5 ст. 972 ЦК).

Строк визначається правилами, що видаються відповідно до транспортних кодексів (статутів), або за домовленістю сторін. Якщо поклажодавець не забрав речі у зазначені строки, то камера схову зобов'язана зберігати їх протягом 3 місяців. Зі спливом цього строку річ може бути продана у порядку, встановленому законом (ч. 4 ст. 972 ЦК).

У разі втрати, нестачі або пошкодження речі, зданої до камери схову, завдані поклажодавцю збитки відшкодовуються протягом доби від моменту пред'явлення вимоги про їх відшкодування (ч. 3 ст. 972 ЦК). Розмір збитків, що мають бути відшкодовані, визначається у розмірі суми оцінки речі, яка здійснюється сторонами у разі передання її на зберігання.

Зберігання речей у гардеробі організації. Гардероб - спеціально відведене та обладнане місце (частина приміщення) організації, що спеціально відведене для зберігання верхнього одягу, головних уборів та інших подібних речей. **Зберігач** - юридична особа, яка містить у своєму підпорядкуванні відповідний гардероб (ч. 1 ст. 973 ЦК). **Об'єкт** - верхній одяг, головні убори, взуття, сумки, портфелі, дипломати, інша ручна поклажа та подібні речі.

Може бути як **відплатний, так і безвідплатний**. Укладення договору та факт передачі речі на зберігання у гардероб може посвідчуватися легітимаційним знаком

(номерним жетоном).

Зберігання речей пасажирів під час його перевезення: притаманний змішаний характер і він застосовується разом з договором перевезення пасажирів та багажу. **Зберігач** - власник відповідного транспортного засобу (літак, потяг, судно, рейсовий автобус, таксі тощо). **Поклажодавець** - пасажир, який уклав відповідний договір перевезення.

Об'єкт: валіза (сумка), особисті речі пасажирів, що перебувають у спеціально відведених для цього місцях (багажне відділення, багажник тощо). До об'єктів цього зберігання не належать дорогоцінності та гроші (ст. 974 ЦК).

Укладення такого договору та факт передачі речі зберігачеві може посвідчуватися відповідними квитанціями чи іншими документами, але ця умова не є обов'язковою.

Зберігання речей у готелі. Готелі, як і гуртожитки, мотелі, будинки відпочинку, пансіонати, санаторії та інші подібні організації, у приміщеннях яких особа тимчасово проживає, відповідають за схоронність майна, внесеного до нього (них) (ч. 1, 4 ст. 975 ЦК). При цьому річ вважається такою, що внесена до готелю чи іншої організації, якщо вона передана працівникам готелю чи іншої організації (носій, порт'є, покоївка, комендант тощо), або перебуває у відведеному для особи приміщенні

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

За договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності. Коли зберігачем є особа, яка здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності (професійний зберігач), може бути встановлений обов'язок зберігача зберігати річ, яка буде передана зберігачеві у майбутньому. **Сторонами** (контрагентами) за цим договором є **поклажодавець** та **зберігач**. **Предметом** договору зберігання є послуга, яка полягає в прийнятті, зберіганні та поверненні зберігачем певного об'єкта. **Об'єктом** зберігання є рухома річ, як індивідуально-визначена, так і визначена родовими ознаками. **Ціна:** є безвідплатним, але зберігач може вимагати відшкодування витрат, пов'язаних зі зберіганням, якщо інше не передбачено законом або договором. **Форма договору**

залежить від різних обставин. **Спеціальними видами договору зберігання є:** зберігання речі в ломбарді; зберігання цінностей у банку; зберігання речей у камері схову організацій, підприємств транспорту; зберігання речей у гардеробі організацій; зберігання речей пасажирів під час його перевезення; зберігання речей у готелі; зберігання речей, що є предметом спору (секвестр); зберігання транспортних засобів; договір охорони та ін.

II. ПИТАННЯ

Існує обов'язкове та добровільне страхування **Обов'язкове** страхування, коли потреба відшкодування матеріального збитку чи надання іншої грошової допомоги торкається інтересів не лише конкретної потерпілої особи, а й суспільних інтересів загалом.

Згідно зі ст. 16 Закону України “Про страхування” **договір страхування** — це письмова угода між страхувальником та страховиком, за якою страховик бере на себе зобов'язання в разі настання страхового випадку виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми страхувальнику чи іншій особі, визначеній страхувальником, або на користь якої укладено договір страхування (надати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені терміни та виконувати інші умови договору.

Сторони: страховик та страхувальник. До учасників договору належать і застраховані особи, вигодонабувачі та страхові посередники (страхові агенти і страхові брокери).

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про страхування» **страховиками** визнаються лише ті фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю (з мінімальною кількістю учасників не менше ніж три особи). При цьому товариство має бути створене спеціально для здійснення страхової діяльності. Саме тому підприємства, установи та організації не можуть стати страховиками шляхом внесення змін до статутних документів за умови, що вони попередньо займалися іншим видом діяльності.

Нещодавно в Україні почали створюватися кептивні страхові компанії. **Кептив (англ. captive)** — це акціонерна страхова компанія, яка обслуговує корпоративні страхові інтереси засновників, а також самостійно господарюючих суб'єктів, котрі входять до структури багатoproфільних концернів або великих фінансово-промислових груп. Діяльність кептиву безпосередньо пов'язана з комерційними банками, пенсійними та інвестиційними фондами, іншими фінансово-кредитними інститутами. Саме ці фінансові та банківські структури, як правило, є засновниками кептивних страхових компаній.

Порядок **ліцензування** страхової діяльності в Україні регулюється Ліцензійними умовами провадження страхової діяльності, затвердженими розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 р. № 40 та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України від 15 вересня 2003 р. за № 805/8126. Нагляд за страховою діяльністю здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

Страховики-резиденти. Водночас згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» від 7 липня 2005 р. до страхового ринку України допущені зареєстровані уповноваженим органом (нині Державною комісією регулювання ринків фінансових послуг України) постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Однак цей закон набирає чинності лише через 5 років після вступу України до Світової організації торгівлі.

Спеціальні вимоги щодо розміру **статутного капіталу** страховиків: мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя (майнове страхування і страхування відповідальності), встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, — 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України. Статутний фонд має бути сплачений виключно в грошовій формі. Дозволяється формування статутного фонду страховика цінними паперами, які випускаються державою, за їх номінальною вартістю, але не більше ніж 25 % загального розміру статутного фонду. Заборонено використовувати для формування статутного фонду векселі, кошти страхових резервів, а також кошти, одержані в кредит, позику та під заставу, і вносити нематеріальні активи.

Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням. Страхові компанії, які отримали ліцензію на страхування життя, мають також право надавати кредити тим страхувальникам, з якими вони уклали договори страхування. Нарешті страховики, як і будь-яка інша юридична особа, вправі здійснювати правочини, спрямовані на господарське забезпечення їх діяльності.

Страховики можуть реалізовувати свої послуги через посередників: страхових

агентів і брокерів. Їх діяльність регламентується Законом України «Про страхування» (ст. 15) та Положенням про порядок провадження діяльності страховими посередниками, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1996 р.

Страховими агентами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, що діють на ринку страхових послуг від імені та за дорученням страховика. Через них страховик може укласти договори страхування, отримувати страхові платежі. На агентів покладаються функції рекламування страхових послуг і консультування страхувальників з різних питань. За свою діяльність вони отримують комісійну винагороду у розмірах, передбачених умовами агентської угоди (договору доручення) зі страховиком.

Страховий брокер — це фізична чи юридична особа, зареєстрована у встановленому порядку як суб'єкт підприємницької діяльності та здійснює посередницьку діяльність на страховому ринку від свого імені на підставі брокерської угоди (договору комісії) з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник. Страхові брокери — громадяни, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, не мають права отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування.

Страхувальниками можуть бути фізичні та юридичні особи, що уклали договір страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України і вносять страхові платежі. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи на території України користуються правом на страховий захист нарівні з громадянами і юридичними особами України.

Застрахована особа — це фізична особа, про страхування якої страхувальник укладає зі страховиком договір особистого страхування, тобто особа, в житті якої може відбутися страховий випадок, безпосередньо пов'язаний з особистістю чи обставинами її життя. Це може бути неповнолітня особа — дитина (у разі страхування її батьками), недієздатний інвалід (у разі страхування його опікуном), чи працівник (у разі страхування працівника юридичною особою) тощо. На укладення таких договорів особистого страхування потрібна згода самих застрахованих осіб.

Страхувальники мають право укладати договори страхування на користь третіх осіб — **вигодонабувачів** (ст. 3 Закону). Якщо при особистому та майновому страхуванні ці особи конкретно зазначаються в договорі й страхувальник може замінювати їх до настання страхового випадку, то у разі страхування цивільної відповідальності такої можливості немає. У цьому випадку статусу вигодонабувача набувають ті особи, яким страхувальник завдасть майнової шкоди, а тому вказати їх попередньо в договорі неможливо. Як самі потерпілі особи, так і розмір завданої їм шкоди визначаються лише після настання страхового випадку.

Правова характеристика: двосторонній, оплатний та реальний.

Предмет: майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з: 1) життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування); 2) володінням, користуванням і розпоряджанням майном (майнове страхування); 3) відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником третім особам (страхування відповідальності). Крім цього, мають бути визначені: страховий ризик (перелік страхових випадків), розмір страхової суми, розмір страхового платежу і строки його сплати, строк договору (статті 980, 982 ЦК).

Страховий ризик - обумовлені в договорі події, шкідливий наслідок яких може потягти за собою зменшення чи втрату майнових інтересів страхувальника. Сторони можуть передбачити лише ймовірність, але ніяк не неминучість їх настання (категорія ризикових (алеаторних) договорів).

Страховий випадок — це подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі (вигодонабувачу).

Страхова сума визначає граничний розмір зобов'язань страховика щодо відшкодування збитків, зумовлених настанням страхового випадку. В особистому страхуванні страхова сума встановлюється за згодою сторін і обмежується лише фінансовими можливостями страхувальника щодо сплати страхових внесків. Договором страхування життя обов'язково передбачається також збільшення розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат на суми (бонуси), які визначаються страховиком один раз на рік за результатами отриманого інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів зі страхування життя за

вирахуванням витрат страховика на ведення справи у розмірі до 15 % отриманого інвестиційного доходу та обов'язкового відрахування в математичні резерви частки інвестиційного доходу, що відповідає розміру інвестиційного доходу, який застосовується для розрахунку страхового тарифу за цим договором страхування та у разі індексації розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат за офіційним індексом інфляції, відрахування в математичні резерви частки інвестиційного доходу, що відповідає такій індексації. Під час здійснення майнового страхування страхова сума визначається страховою (дійсною) вартістю майна або її частиною.

Страхування відповідальності передбачає встановлення ліміту відповідальності страховика, в межах якого страховик зобов'язаний провести виплату страхового відшкодування відповідно до умов договору страхування. Визначити наперед розмір шкоди, яка може бути заподіяна страхувальником третім особам неможливо. Тому при укладенні договору страхування відповідальності еквівалентом страхової суми беруть середню ймовірну величину збитків, завданих, скажімо, джерелом підвищеної небезпеки за певний період на певній території.

Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) — це плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховикові згідно з договором страхування. Відповідно до ст. 982 ЦК України та ст. 16 Закону України «Про страхування» істотною умовою є також строки сплати страхового внеску. Розмір страхових внесків визначається відповідно до страхових тарифів.

Страховий тариф — це ставка страхового внеску з одиниці страхової суми чи об'єкта страхування. Розраховуються страхові тарифи математично на підставі відповідних статистичних даних про настання страхових випадків.

Специфічною умовою, яка часто фігурує в договорах страхування, є франшиза. **Франшиза** — це частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування (ст. 9 Закону). Ці збитки покриваються страхувальником самостійно за рахунок власних коштів. У договорі страхування франшиза встановлюється у твердому грошовому еквіваленті або в процентному відношенні до страхової суми.

Розрізняють умовну та безумовну франшизу. **Умовна** франшиза передбачає звільнення страховика від обов'язку відшкодувати збитки, які не перевищують

встановленої суми, і, навпаки, передбачає повне відшкодування збитків, розмір яких є більшим від суми франшизи. Встановлення в договорі **безумовної** франшизи означає, що зі страхового відшкодування завжди вираховується сума франшизи.

Права та обов'язки визначаються договором, однак Законом в імперативному порядку передбачені ті обов'язки сторін, виконання яких є обов'язковим.

Згідно зі ст. 21 Закону на **страхувальника** покладаються такі **обов'язки**:

1) своєчасно вносити страхові платежі;

2) при укладанні договору страхування надати інформацію страховикові про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-які зміни страхового ризику;

3) повідомити страховика про настання страхового випадку в строк, передбачений умовами страхування;

4) вживати заходів щодо запобігання та зменшення збитків, завданих унаслідок настання страхового випадку;

5) повідомити страховика про інші діючі договори страхування щодо об'єкта, який страхується (якщо страхувальник не повідомив страховика про те, що об'єкт вже застрахований, новий договір страхування є нікчемним (ст. 989 ЦК) та ін.

Обов'язки страховика:

1) ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування;

2) протягом двох робочих днів, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхового відшкодування;

3) у разі настання страхового випадку виплатити страхове відшкодування у передбачений договором строк. За несвоєчасну виплату страхової суми страховик несе майнову відповідальність шляхом сплати страхувальникові неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається угодою сторін;

4) відшкодувати витрати, понесені страхувальником у разі настання страхового випадку щодо запобігання або зменшення збитків, якщо це передбачено умовами договору;

5) за заявою страхувальника в разі здійснення ним заходів, що зменшили страховий ризик, переукласти з ним договір страхування;

б)тримати в таємниці відомості про страхувальника та його майновий стан, за винятком випадків, передбачених законодавством України (ст. 988 ЦК, ст. 20 Закону).

7)видати документ на підтвердження укладення договору страхування (страхове свідоцтво чи поліс), скласти страховий акт (аварійний сертифікат). §

Укладання договору страхування відбувається на підставі письмової заяви-анкети страхувальника за формою, встановленою страховиком, в якій вказуються всі обставини, що мають суттєве значення для оцінки страхового ризику. Страховик також має право запросити у страхувальника баланс або довідку про фінансовий стан, що підтверджені аудитором (аудиторською фірмою).

Після досягнення між сторонами згоди за всіма істотними умовами договору, а також сплати страхувальником страхового внеску страховик оформляє страховий поліс.

Страховий поліс — це документ, що видається страхувальнику і безпосередньо засвідчує факт страхування за договором або підтверджує умови обов'язкового страхування згідно з чинним законодавством та містить зобов'язання страховика виплатити страхувальнику в разі настання страхового випадку визначену умовами договору страхування певну суму коштів (страхове відшкодування).

Правове значення страхового поліса (свідоцтва) полягає в тому, що він згідно з вимогами українського законодавства надає договору письмової форми (ст. 18 Закону). У разі недодержання письмової форми договору страхування такий договір є нікчемним (ст. 981 ЦК).

Зміст страхового поліса: назва документа; назва, юридична адреса і банківські реквізити страховика; прізвище, ім'я, по батькові або назва страхувальника, його адресу; об'єкт страхування; страхова сума (ліміт відповідальності страховика); зазначення страхового ризику (перелік страхових випадків); визначення розміру страхового тарифу, розмір страхового внеску, строки і порядок його внесення; строк дії договору (полісу); порядок зміни та припинення дії договору; права та обов'язки сторін і відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору; інші умови за згодою сторін, у тому числі доповнення до правил страхування або винятки з них; підписи сторін.

Виплата страхової суми чи страхового відшкодування здійснюється

страховиком на підставі **страхового акта** (аварійного сертифіката), що складається страховиком або уповноваженою ним особою у формі, яка встановлюється страховиком. У страховому акті остаточно вирішується питання про визнання факту заподіяння шкоди страховим випадком, про розмір збитків та розмір страхового відшкодування. Щоб з'ясувати всі обставини страхового випадку, страховик може робити відповідні запити до правоохоронних органів, банків, медичних закладів та інших підприємств, установ та організацій, які володіють певними даними про страховий випадок. Підприємства, установи та організації зобов'язані надсилати відповідь страховикам на запит про відомості, пов'язані зі страховим випадком, у тому числі й дані, що є комерційною таємницею. При цьому страховик несе відповідальність за їх розголошення у будь-якій формі, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Страхова сума (страхове відшкодування) має бути виплачена страховиком у термін, визначений договором або законом.

Загальноприйнято, що страхове відшкодування не може перевищувати розміру страхової суми та розміру реальних збитків, завданих страховим випадком. У зв'язку з цим у разі виявлення так званого «подвійного страхування», коли один і той самий об'єкт був застрахований у кількох страховиків без повідомлення їх про це, кожен страховик виплачує лише пропорційну частку встановленої страхової суми, щоб у загальному розмір всіх виплат не перевищив розміру реально завданих збитків. Якщо ж страхової суми не бракує для повного покриття збитків, то страхувальник зобов'язаний компенсувати різницю самостійно. Наведені правила не поширюються на особисте страхування, позаяк за договором особистого страхування страхова виплата здійснюється незалежно від сум, які виплачуються за державним соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням, а також відшкодуванням шкоди. Страховик наділений правом відстрочення виплати страхового відшкодування в тому разі, якщо проводиться адміністративне чи судове розслідування страхового випадку до завершення розслідування; а також — коли є підозра наявності умислу в діях страхувальника, пов'язаних із розглядуваними подіями, до отримання всіх необхідних документів.

Згідно зі ст. 26 Закону до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних затрат переходить право

вимоги, що страхувальник або інша особа, яка одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завданий збиток. Таке право може виникати у страховика і під час здійснення страхування цивільної відповідальності, в разі, якщо страховий випадок був зумовлений навмисними діями чи бездіяльністю або навіть умисним злочином, правопорушенням страхувальника чи інших зацікавлених осіб (вигодонабувачів).

За наявності таких **обставин страховик має право відмовити** страхувальнику у виплаті страхового відшкодування:

1) навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку. Зазначена норма не поширюється на дії, пов'язані з виконанням громадського чи службового обов'язку, дії в стані необхідної оборони (без перевищення її меж), або захисту майна, життя, здоров'я, честі, гідності та ділової репутації;

2) вчинення страхувальником-громадянином або іншою особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку;

3) подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування або про факт настання страхового випадку;

3) одержання страхувальником повного відшкодування збитків за договором майнового страхування від особи, яка їх завдала;

4) несвоєчасне подання страхувальником відомостей про настання страхового випадку без поважних на те причин, або створення страховикові перешкод у з'ясуванні обставин, характеру та розміру збитків;

5) інші випадки, передбачені законом (ст. 991 ЦК, ст. 26 Закону).

Припинення договору страхування:

1) закінчення терміну його дії;

2) виплати страховиком страхової суми (страхового відшкодування) в повному розмірі;

3) несплати страхувальником платежів у встановлені договором терміни;

4) ліквідації страхувальника-юридичної особи або смерті страхувальника-громадянина;

5) ліквідації страховика у порядку, встановленому законодавством;

- б)настання подій, через які не настане страховий випадок; або саме існування страхового ризику припинилося через обставини, відмінні від страхового випадку;
- 7)в інших випадках, передбачених законом.

У разі виникнення спору щодо договору страхування після його припинення сторони можуть звернутися до суду з відповідним позовом. При цьому згідно з п. 1 ст. 268 ЦК України позовна давність не поширюється на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування).

Припинення договору страхування може відбутися і внаслідок одностороннього волевиявлення страхувальника чи страховика (ст. 997 ЦК, ст. 28 Закону): будь-яка сторона зобов'язана повідомити іншу не пізніше ніж за 30 днів до дати припинення дії договору, якщо інше ним не передбачено. У разі дострокового припинення дії договору страхування на вимогу страхувальника, страховик повертає йому страхові платежі за період, що залишився до закінчення дії договору із вирахуванням нормативних витрат на ведення справи, визначених при розрахунку страхового тарифу, фактичних виплат страхових сум та страхового відшкодування. Якщо ж вимога страхувальника зумовлена порушенням страховиком положень договору страхування, то останній повертає страхувальникові сплачені ним страхові платежі повністю

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Договір страхування — це письмова угода між страхувальником та страховиком, за якою страховик бере на себе зобов'язання в разі настання страхового випадку виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми страхувальнику чи іншій особі, визначеній страхувальником, або на користь якої укладено договір страхування (надати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені терміни та виконувати інші умови договору. Сторонами є страховик та страхувальник. До учасників договору належать і застраховані особи, вигодонабувачі та страхові посередники (страхові агенти і страхові брокери). Порядок ліцензування страхової діяльності в Україні регулюється Ліцензійними умовами провадження страхової діяльності, затвердженими розпорядженням

Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 р. № 40 та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України від 15 вересня 2003 р. за № 805/8126. Нагляд за страховою діяльністю здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”.

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю та видам договору зберігання. Охарактеризували сторони за договором зберігання, їх права та обов’язки. Відповідальність зберігача та поклажодавця. Зупинилися на цивільно-правових особливостях договору складського зберігання. Розглянули складські документи та посвідчені ними права. Спеціальні види договорів зберігання. Поняття та види страхування. Функції страхування. З’ясували основні страхові поняття. Поняття, предмет та форма договору страхування. Порядок укладення договору

добровільного страхування. Сторони та учасники за договором страхування. Права та обов'язки сторін за договором страхування. Укладання договору страхування, зміст страхового поліса. Відмова у виплаті страхового відшкодування. Підстави для відмови страховика у виплаті страхових сум (страхове відшкодування). Підстави для припинення договору страхування. Строк дії договору. Зобов'язання по обов'язковому страхуванню. Окремі види договорів добровільного майнового страхування. Договори морського страхування. Договори страхування транспортних засобів. Договори страхування будівель. Договори страхування вантажів. Договори страхування цивільно-правової відповідальності. Окремі види договорів особистого страхування.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванням цих договорів між собою, та між суміжними договірними зобов'язаннями.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з даного предмету.

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Дайте визначення договору зберігання.
2. Що належить до обов'язків поклажодавця та зберігача?
3. Назвіть спеціальні види зберігання.
4. Що таке «секвестр»?
5. Дайте визначення договору страхування.
6. Яка різниця між страховим агентом і страховим брокером?
7. Назвіть поняття страхового випадку.
8. В чому полягає зміст страхового полісу?
9. Які підстави припинення договору страхування?

ЛЕКЦІЯ

з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 10. Договір доручення. Договір комісії. Договір управління майном

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Поняття та правова характеристика договору доручення.
- II. Поняття та правова характеристика договору комісії.
- III. Поняття та правова характеристика договору управління майном.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
5. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонова , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
6. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
7. Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття, предмет та правову характеристику договору доручення; форму договору доручення; сторони за договором доручення, їх права та обов'язки; припинення договору доручення; поняття, предмет та правову характеристику договору комісії, форму договору комісії; сторони за договором комісії, їх права та обов'язки; припинення договору комісії; види договору комісії; поняття, предмет та правову характеристику договору управління майном; сторони за договором управління майном, їх права та обов'язки.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів доручення, комісії та управління майном; застосовувати норми цивільного права щодо вищевказаних договорів до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від цивільно-правових договорів. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у правильному складанні, виконанні та реалізації договорів. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему цивільно-правових договорів, до якої належать договори з надання послуг. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих договорів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

I. ПИТАННЯ

Доручення — це договір, в силу якого одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені й за рахунок іншої особи (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя (ч. 1. ст. 1000 ЦК).

Схожість договору доручення, комісії, управління майном: з огляду на ті підстави, що в них бере участь посередник, якій діє від власного (договір довірчого управління, договір комісії) або від чужого імені (повірений), але завжди — в чужих інтересах. Тобто зазначені договори слід зарахувати до **посередницьких**.

В юридичному аспекті термін **посередництво** прийнято розглядати у вузькому та широкому значеннях. У вузькому значенні посередництво — це діяльність посередника, спрямована на сприяння укладенню правочинів на підставі умов, вироблених безпосередньо контрагентами (просте посередництво). У широкому значенні посередництво включає поряд з інститутом простого посередництва діяльність фізичних та юридичних осіб, які шляхом самостійного укладення того чи того договору встановлюють певні правовідносини між сторонами. Внаслідок цього посередником визнається представник, агент, комісіонер, довірчий управитель, повірений тощо.

Повірений у договорі доручення створює права та обов'язки безпосередньо для довірителя (п. 1 ст. 1000 ЦК). Ця умова є сутністю відносин представництва (глава 16 ЦК). Договір доручення належить до одного з видів представництва — договірної і на нього поширюються відповідні норми про представництво.

Повірений створює права та обов'язки тільки стосовно довірителя, а не себе особисто. Також у новому ЦК України окремі статті присвячено таким питанням як строк договору (ст. 1001), установлення виключного права повіреного на вчинення юридичних дій (п. 2 ст. 1000), право повіреного на плату (ст. 1002), виконання доручення (ст. 1004), особисте виконання доручення (ст. 1005) тощо.

Правова характеристика: консенсуальний, може бути як відплатним, так і безвідплатним.

Повірений має право на плату за виконання свого обов'язку за договором доручення, якщо інше не встановлене договором або законом. Якщо в договорі

доручення не визначено розміру плати повіреному або порядок її виплати, вона виплачується після виконання договору доручення відповідно до звичайних цін на такі послуги (ст. 1002).

Договір доручення в разі його безоплатності вважається одностороннім договором — повірений зобов'язаний виконати доручення, а довіритель вправі вимагати його виконання; під час відплатності доручення договір стає двостороннім. Двостороннім може стати й безоплатне доручення, якщо воно пов'язано з витратами, які має оплатити довіритель.

Договір доручення зараховують до фідучіарних угод. Його передумовою є взаємна довіра сторін.

Сторонами у договорі доручення є довіритель і повірений. Ними можуть бути фізичні та юридичні особи.

При комерційному представництві, яке виділено в новому ЦК України (ст. 243), повіреним може бути фізична особа — підприємець або комерційна організація, тобто суб'єкти підприємницької діяльності.

Предмет договору доручення становлять дії повіреного, спрямовані на здійснення суб'єктивних прав та обов'язків або на їх здобуття. Власне кажучи, це надання нематеріальних посередницьких послуг. Предмет договору може конкретизуватися вказівками довірителя. Скажімо, щодо порядку та способу вчинення відповідних юридичних дій.

Юридичні дії, які належить здійснити повіреному, мають бути чітко визначеними у договорі доручення або виданій на підставі договору довіреності (ст. 1003). Закон не вказує, але й не забороняє, щоб вказівки довірителя мали вигляд усних розпоряджень. Проте в законі чітко наголошено, що дії повіреного мають бути правомірними, конкретними та здійсненими (ст. 1003 ЦК). Це означає, що закон висуває певні вимоги щодо вказівок довірителя.

За загальним правилом, повірений зобов'язаний вчиняти дії відповідно до змісту наданого йому доручення (п. 1 ст. 1004 ЦК).

Повірений вправі порушити вказівки довірителя і відступити від змісту доручення. Підставами такої дії можуть бути лише передбачені законом умови: якщо за обставинами справи це є необхідним в інтересах довірителя і повірений не міг попередньо запитати довірителя, або ж не одержав своєчасної відповіді на свій

запит. Проте повірений має повідомити довірителю про допущені порушення, щойно це стане можливим (п. 1 ст. 1004 ЦК).

Комерційному представнику може бути надано право відступати від вказівок довірителя в його інтересах без попереднього запиту про це (п. 2 ст. 1004 ЦК).

У главі 68 ЦК, присвяченій договору доручення, бракує спеціальної регламентації **форми** цього договору. З цього випливає, що мають застосовуватися загальні правила статей 205-210 ЦК).

Однак у ст. 1007 ЦК вказано, що це може бути договір або видана на підставі договору довіреність. Від чого залежить форма договору доручення? Вважаємо, що для визначення форми договору важливий не розмір плати повіреному, а сума угоди, яку він здійснює на користь повіреного.

Повноваження повіреного визначаються в довіреності. Тобто для належного дотримання форми мають бути і договір і довіреність, яка є не договором, а засобом його фіксації.

Строк договору. Він може становити певний проміжок часу, наприклад, якщо на повіреного покладено обов'язок укласти договір з третіми особами. Також строк дії договору може бути обмежений певною датою (скажімо, отримання заробітної плати, авторської винагороди). Варто наголосити, що строк дії договору залежить від строку дії довіреності і не може його перевищувати. Передбачений цивільним законодавством максимальний строк дії довіреності становить 3 роки. Якщо договір перевищує цей строк, слід скласти нову довіреність.

Права та обов'язки сторін за договором доручення

Повірений зобов'язаний:

1. Особисто виконати на дане йому доручення (ст. 1006 ЦК).

Передоручення — особливий вид заміни сторін у зобов'язанні дозволяється лише в разі, якщо це передбачено договором, або повірений примушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя. Повірений, що передовірив виконання іншій особі, має негайно сповістити про це довірителя. У цьому разі повірений несе відповідальність тільки за вибір замісника.

2. Повідомляти довірителеві на його вимогу про хід виконання доручення.

3. Після виконання доручення або в разі припинення договору до його виконання негайно повернути довірителеві довіреність, строк чинності якої не сплинув і надати звіт із залученням виправдних документів, якщо це вимагається за умовами договору та характером доручення.

4. Передавати довірителю все одержане у зв'язку з виконанням доручення.

Довіритель зобов'язаний (ст. 1007 ЦК) видати повіреному довіреність для вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення.

Довіритель зобов'язаний, якщо інше не передбачено договором:

1. забезпечити повіреного засобами, необхідними для виконання доручення;
2. відшкодувати повіреному зазнані витрати;
3. негайно прийняти від повіреного все виконане ним згідно з договором;
4. виплатити повіреному винагороду, якщо вона йому належить. Такий обов'язок виникає у разі оплатного договору доручення. Така оплата передбачена законом для комерційного представництва.

Припинення договору доручення

1. Скасування доручення довірителем. Якщо договір доручення припинений до того, як воно було повністю виконане, довіритель має відшкодувати повіреному зазнані під час виконання доручення витрати, а якщо повіреному належить винагорода — також виплатити йому винагороду доречно виконаній ним роботі. Зазначене правило не застосовується до виконання повіреним доручення після того, як він довідався або мав довідатися про припинення доручення. Скасування довірителем доручення не є підставою для відшкодування збитків крім випадків комерційного представництва.
2. Відмова повіреного від доручення. Така відмова не є підставою для відшкодування збитків, завданих довірителеві припиненням договору, крім випадків відмови повіреного в умовах, коли довіритель позбавлений можливості інакше забезпечити свої інтереси, а також у разі комерційного представництва.
3. Смерть довірителя або повіреного, визнання будь-кого з них недієздатним, обмеженим у дієздатності або безвісно відсутнім; ліквідація юридичної особи. У разі смерті повіреного його спадкоємці зобов'язані повідомити довірителю про припинення договору доручення та вжити заходів, необхідних для охорони майна довірителя, зокрема, зберігати його речі та документи і передати довірителеві, який

саме обов'язок покладається на ліквідатора юридичної особи — повіреного.

При комерційному представництві довіритель, який відмовляється від договору, зобов'язаний сповістити іншу сторону про припинення договору за один місяць, якщо триваліший строк не передбачений договором. Довіритель звільняється від такого обов'язку у разі припинення юридичної особи, яка виступає комерційним представником (ст. 1008 ЦК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Доручення — це договір, в силу якого одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені й за рахунок іншої особи (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя. Сторонами у договорі доручення є довіритель і повірений. Ними можуть бути фізичні та юридичні особи. При комерційному представництві, яке виділено в новому ЦК України (ст. 243), повіреним може бути фізична особа — підприємець або комерційна організація, тобто суб'єкти підприємницької діяльності. Предмет договору доручення становлять дії повіреного, спрямовані на здійснення суб'єктивних прав та обов'язків або на їх здобуття. Строк договору. Він може становити певний проміжок часу, наприклад, якщо на повіреного покладено обов'язок укласти договір з третіми особами.

II. ПИТАННЯ

За **договором комісії** одна сторона — комісіонер — зобов'язується за дорученням іншої сторони — комітента — за винагороду вчинити один або кілька правочинів від свого імені за рахунок комітента (ст. 1011 ЦК).

Суміжні договори: доручення, але в договорі доручення уповноважена особі діє від імені контрагента, а в договорі комісії — від власного імені.

Консигнація — це різновидність договору комісії, який застосовується переважно у зовнішньоекономічних договорах. Історично консигнація становила собою, власне кажучи, подвійний договір комісії — це комісія більш широкого змісту — призначення одним комісіонером (іноді комітентом) іншого від свого імені, але за чужий рахунок. У сучасному вигляді консигнація — це коли одна сторона бере на себе обов'язок за винагороду протягом певного часу продати від свого імені товари, передані їй іншою стороною. Цей договір передбачає, що товар, який не був реалізований у вказаний проміжок часу, переходить у власність консигнатора, але з обов'язковою оплатою. На період дії договору консигнації товар зберігається на консигнаційному складі, що належить консигнатору. Після закінчення вказаного проміжку часу договір консигнації трансформується в договір купівлі-продажу.

Укладаючи цивільно-правові угоди, дуже часто продавці або покупці не можуть самостійно займатися переддоговірною роботою або не знають особливостей конкретного виду угод. У цьому випадку вона звертається до фахівця з цих питань — комісійного магазину з продажу автомобілів, ріелтора (фахівця з продажу нерухомості), біржового брокера (при продажу цінних паперів, сільськогосподарської продукції тощо). Крім того, іноді покупець або продавець не мають наміру здійснювати угоду від власного імені. Так, при продажу антикваріату, як правило, сторони бажають залишитися невідомими. Від їх імені діють посередники, які і є комісіонерами в договорах комісії, що мають місце у перелічених випадках.

Сторони: комісіонер та комітент - будь-які юридичні та фізичні особи, наділені повним обсягом право— та дієздатності. Але в окремих випадках обмеження можуть бути встановлені спеціальним законодавством. Так, договори

комісії цінних паперів можуть укласти виключно посередники, що мають відповідну ліцензію Державної комісії з цінних паперів та фондової біржі; згідно з Правилами комісійної торгівлі непродовольчими товарами можуть бути тільки фізичні особи тощо.

У договорі комісії виділяють внутрішню та зовнішню сторони. Внутрішні взаємовідносини складаються між комітентом та комісіонером, а зовнішні — між комісіонером та третьою стороною, з якою укладається угода купівлі-продажу.

Метою договору комісії є юридичне оформлення торгового посередництва. Причому комісія може не обмежуватися виконання однієї дії чи угоди. Так, комітент може доручити комісіонерові укладання договорів купівлі одного товару, продажу іншого, договорів перевезення, підряду тощо.

Правова природа: завжди має оплатний характер, що унеможливорює особистий, довірительний характер цього договору. Тому комісіонер (на відміну від повіреного) не може в односторонньому порядку, без мотиву, без відшкодування збитків відмовитися від виконання умов договору (ст. 1026 ЦК), є консенсуальним, двостороннім.

Форма: загальні правила про форму правочинів.

Права та обов'язки сторін.

Обов'язком комісіонера є здійснення угоди або угод точно згідно з дорученням комітента або на найбільш вигідних для нього умовах (ч. 1 ст. 1014 ЦК). Комісіонер відповідає за дійсність, а не за виконання угод, укладених ним із третіми особами. Комісіонер не несе відповідальності перед комітентом за невиконання третьою особою правочину, вчиненою ним за рахунок комітента (ч. 3 ст. 1016 ЦК). Так, якщо за вимогами до третіх осіб за договором комісії сплатити кошти або здійснити передачу товару закінчився термін позовної давності, то комісіонер зобов'язаний відшкодувати комітентові збитки, завдані внаслідок несвоєчасного виконання. Але він не відповідатиме у випадку відмови третьої особи від виконання договору. Винятком з цього правила є два випадки:

—коли комісіонер не виявив необхідної обачності під час вибору контрагента;

—коли прийняв на себе поруку за виконання контрагентом договору (делькредере).

Якщо комісіонер вчинив правочин за ціною, що відрізняється від тієї, що вказана комітентом, то комісіонер має відшкодувати контрагенту завдані цим збитки у разі, якщо не доведе, що таким чином він попередив ще більші збитки, при цьому не отримав у розумні терміни додаткових інструкцій комітента. Якщо комісіонер повідомив, що приймає різницю в ціні на власний рахунок, то комітент зобов'язаний прийняти виконання у будь-якому разі (ст. 1017 ЦК).

Згідно зі ст. 1021 ЦК комісіонер зобов'язаний зберігати належним чином майно, передане йому комітентом. Відповідно, він несе відповідальність за втрату, нестачу або пошкодження майна, що перебуває у нього.

Страховання майна здійснюється за рахунок комітента, якщо інше не передбачене договором чи звичаями ділового обороту.

Після виконання договору комісії комісіонер зобов'язаний надати комітентові звіт та передати йому все отримане за договором комісії. Комітент може надати свої заперечення у строк, що не перевищує 30 днів (або інший, передбачений сторонами термін) від моменту отримання звіту. У разі ненадання заперечень у вказаний термін звіт вважається прийнятим.

Комісіонер має право залучати третіх осіб до виконання умов договору, в тому числі і укласти договір субкомісії (ст. 1015 ЦК), залишаючись відповідальним при цьому за дії субкомісіонера перед комітентом.

Комісіонер має право на відшкодування йому понесених витрат. Як правило, до складу цих витрат не включаються витрати на зберігання майна, що є у комісіонера.

Має право утримувати належні йому за договором комісії суми з усіх сум, які надійшли йому за рахунок комітента, — це сума комісійної винагороди, винагорода за делькредере, відшкодування понесених ним витрат. Якщо розрахунок з ним своєчасно не відбувається, то комісіонер має право для забезпечення своїх вимог за договором комісії утримувати речі, що мають бути передані комітентові або третій особі, яка зазначена комітентом. Щодо майна комітента, яке перебуває у комісіонера, поширюються правила про реалізацію заставленого майна. Хоча відмінності стосовно до застави є. У разі банкрутства комітента майно, що утримується комісіонером, має бути передане кредиторам комітента.

Комітент зобов'язаний:

1. прийняти все належно виконане;
2. оглянути майно, придбане для нього комісіонером і негайно сповістити комісіонера про всі недоліки майна;
3. забезпечити комісіонера всім необхідним для виконання зобов'язання (передати товар, перерахувати кошти тощо).
4. оплатити комісійну винагороду та відшкодування понесених комісіонером витрат

Майно, що перебуває у комісіонера і є об'єктом угоди купівлі-продажу залишається у власності комітента (ст. 1099 ЦК). Комісіонер не набуває щодо цього майна жодних прав. Але й ризик випадкової загибелі чи пошкодження майна несе його власник — комітент, усі витрати щодо утримання цього майна, крім витрат на зберігання несе також комітент.

Припинення договору комісії. Комітент, на відміну від комісіонера, може в будь-який момент припинити дію договору комісії. Але він зобов'язаний компенсувати комісіонерові всі збитки, спричинені розірванням, а також негайно розпорядитися своїм майном. У разі, якщо договір комісії укладений без зазначення терміну його чинності, комітент має сповістити комісіонера про припинення договору не пізніше як за 30 днів, якщо інший термін не передбачено договором. У такому разі комісіонер має прийняти все виконане комісіонером до припинення дії договору комісії, відшкодувати комісіонерові усі витрати та винагороду за правочини, укладені до припинення дії договору.

Якщо комітент не розпорядиться вчасно своїм майном, закон надає комісіонерові право здати його на зберігання за рахунок комітента або ж реалізувати на умовах, найбільш вигідних для комітента.

Комісіонер не може безпідставно, необґрунтовано відмовитися від виконання договору комісії та припинити його дію. Це можливо лише у разі, якщо такі дії передбачені законом або договором, поза-як комісіонер — професійний учасник ринку і надає за оплату певні послуги. Якщо ж він скористався наданим йому законом правом відмови від виконання договору комісії в передбаченому законом або договором порядку, то при цьому він може розраховувати на винагороду за вчинені правочини, що мали місце до повідомлення про відмову від договору, а також на відшкодування зазнаних на цей момент втрат.

Також договір комісії припиняє свою дію у випадку смерті комісіонера — фізичної особи (п. 1 ст. 1027 ЦК).

Пункт 2 ст. 1027 ЦК обумовлює припинення дії договору у випадку неможливості його виконання: якщо комісіонер — юридична особа, то договір припинить свою дію під час ліквідації такої юридичної особи, під час банкрутства тощо. Якщо ж має місце реорганізація юридичної особи — комісіонера чи комітента, а також смерть громадянина-комітента, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним чи безвісно відсутнім, то про припинення договору комісії не йтиметься, бо відсутність особистих і довірительних відносин між його учасниками передбачає правонаступництво.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

За договором комісії одна сторона — комісіонер — зобов'язується за дорученням іншої сторони — комітента — за винагороду вчинити один або кілька правочинів від свого імені за рахунок комітента. Сторонами є комісіонер та комітент - будь-які юридичні та фізичні особи, наділені повним обсягом право— та дієздатності. Метою договору комісії є юридичне оформлення торгового посередництва. Договір комісії завжди має оплатний характер, що унеможливорює особистий, довірительний характер цього договору. Тому комісіонер (на відміну від повіреного) не може в односторонньому порядку, без мотиву, без відшкодування збитків відмовитися від виконання умов договору (ст. 1026 ЦК), є консенсуальним, двостороннім. Щодо форми, то до договору комісії застосовуються загальні правила про форму правочинів.

III. ПИТАННЯ

За договором управління майном одна сторона (установник управління) передає іншій стороні (довірчому управителеві) на певний строк майно в довірче управління, а інша сторона зобов'язується за винагороду здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління, або особи, зазначеної ним (вигодонабувача) (ч. 1 ст. 1029 ЦК).

Договір не передбачає виникнення права власності у довірчого управителя. Він має лише право здійснювати повноваження власника, що їх передає установник управління. Власнику (установнику управління) залишається лише право власності без повноважень.

Юридична характеристика: реальний, оскільки він вважається укладеним від моменту передачі майна управителю; відплатний (у договорі мають бути зазначені розмір і форма винагороди управителя (ст. 1035 ЦК). У договорі завжди має бути визначений строк управління, тому такий договір є строковим (ст. 1036 ЦК).

Договір управління майном може бути як на користь його учасників, так і на користь третьої особи (вигодонабувача).

Співвідношення з іншими договорами: договір комісії передбачає здійснення комісіонером угод від свого імені і в інтересах комітента. Договір управління майном передбачає здійснення управителем не лише юридичних, а й фактичних дій в інтересах вигодонабувача. Тобто він наділений надто більшою свободою у виборі певної моделі поведінки і реалізації своїх повноважень.

На відміну від договору доручення, в якому повірений вчиняє юридичні дії від імені довірителя, договір управління майном передбачає здійснення будь-яких дій управителем від власного імені. Проте управитель зобов'язаний всіх третіх осіб сповістити про те, що він не є власником, а діє на підставі договору.

Правовідносини з управління майном слід відрізнити і від зобов'язань з передачі майна у користування. На відміну від наймача, користувача управитель не має на меті вилучення корисних властивостей майна для задоволення власних потреб. Його обов'язком є ефективне використання переданого йому в управління майна для задоволення потреб власника або третьої особи (вигодонабувача).

Фактичні та юридичні дії довірчого управителя з управління довіреним майном по суті є наданням послуги власнику — засновнику довірчого управління.

Якщо сторони не визначили **строку** договору, він вважається укладеним на 5 років, а в разі відсутності заяви однієї зі сторін про припинення або зміну договору після закінчення його строку договір вважається продовженим на такий саме строк і на таких самих умовах (ст. 1036 ЦК).

Договір управління майном укладається в письмовій **формі**, а для договору управління нерухомим майном обов'язковою є нотаріальна форма і державна реєстрація (ст. 1031 ЦК).

Сторонами є установник управління — кредитор і управитель (боржник), а у випадках, передбачених договором, — третя особа — вигодонабувач.

Установником довірчого управління завжди є власник майна, що передається. Управління може встановлюватися стосовно будь-якої форми власності — державної, комунальної, приватної (фізичних та юридичних осіб).

Не допускається звернення стягнення на майно, передане у довірче управління за боргами установника управління, крім випадків його банкрутства або звернення стягнення заставоутримувача на майно, обтяжене заставою. У разі банкрутства установника договір управління цим майном припиняється.

Первісний установник управління — власник переданого майна, може бути у певних випадках замінений іншою особою: у разі смерті установника і спадкування його майна спадкоємцями за законом або за заповітом, але перехід права власності на майно, що є предметом управління від установника управління до іншої особи, не має наслідком припинення управління майном (п. 6 ст. 1032 ЦК). Виключення з цього правила стосуються випадків, коли право власності на майно переходить внаслідок звернення на нього стягнення.

Управління майном становить один із видів підприємницької діяльності, оскільки спрямована на отримання прибутку. У зв'язку з цим **управителем** може бути як фізична, так і юридична особа, що є суб'єктом підприємницької діяльності (ст. 1033 ЦК).

Майно не може передаватися в довірче управління державних органів та органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 1033 ЦК).

Управитель має особисто виконувати покладені на нього обов'язки з управління майном (ст. 1038 ЦК).

У деяких випадках, чітко визначених законом, управителю дозволяється передати свої повноваження іншій особі (замісникові). Замісник вчиняє від імені довірчого управителя дії, необхідні для управління майном. Така передача дозволяється у випадках, коли довірчий управитель уповноважений на це договором довірчого управління або змушений до цього обставинами для забезпечення інтересів установника управління або вигодонабувача та не має при цьому можливості отримати вказівки установника управління в розумний строк (ст. 1041 ЦК).

Відповідальність за дії обраного ним повіреного управитель несе як за свої власні дії.

Вигодонабувачем може бути будь-яка особа, крім управителя майном. Вигодонабувач призначається установником довірчого управління, про що слід вказати в договорі. У разі, якщо установник управління сам не бажає отримувати всіх вигод від майна, переданого в управління, він має право зазначити в договорі особу, яка має право здобувати ці вигоди. Такий договір вважається договором на користь третьої особи (ст. 1034 ЦК). Вигодонабувач має право вимагати звіти про діяльність від довірчого управителя.

Предметом договору є ті матеріальні блага, що переходять у довірче управління і з приводу яких у суб'єктів виникають цивільні права і цивільні обов'язки. До складу **предметів управління** належать підприємства як майнові комплекси, окремі об'єкти, що належать до нерухомого майна, цінні папери, майнові права та інше майно. Самостійним предметом управління **не можуть** бути гроші, крім випадків, коли право здійснювати управління грошовими коштами прямо встановлено законом (ст. 1030 ЦК).

Майно, передане в управління, має обліковуватися у довірчого управителя на окремому балансі і щодо нього має вестися самостійний облік (ст. 1030 ЦК).

Істотні умови договору управління майном:

1) перелік майна, що передається в управління;

Права та обов'язки суб'єктів

Установник управління вправі під час укладення договору вказати, що

отримувати всі вигоди буде третя особа (вигодонабувач). Якщо установник вказує себе як вигодонабувача, він залишає за собою суб'єктивне право на отримання доходів від управління майном.

Установник має право здійснювати контроль за діяльністю довірчого управителя без втручання в його справи, пов'язані з управлінням. З метою контролю він вправі отримувати звіти довірчого управителя у встановлені договором строки.

Всі доходи від майна мають бути передані установнику або вказаному ним вигодонабувачу, тобто установник має право на всі доходи та інші вигоди від використання об'єкта управління.

Установник управління має право у будь-який час відмовитися від договору за умов сплати довірчому управителю певної винагороди.

Обов'язки установника: зобов'язаний сплатити управителю винагороду, передбачену договором, а також відшкодувати необхідні витрати з довірчого управління майном (ст. 1042 ЦК). У разі, якщо майно, яке передається в управління, обтяжене заставою, установник зобов'язаний попередити довірчого управителя про наявність застави.

Управитель має такі права та обов'язки:

Має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав на майно, що перебуває в його управлінні (ст. 1056 ЦК), тобто скористатися способами захисту права власності і законного володіння (віндикаційний та негаторний позови).

Має право на винагороду, а також на відшкодування необхідних витрат, зазначених ним при управлінні майном.

Управитель зобов'язаний:

1. здійснювати управління відповідно до умов договору;
2. управляти майном особисто, крім випадків, коли передача управління іншій особі зумовлена договором, або цього вимагають інтереси установника управління або вигодонабувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління (статті 1057, 1060 ЦК);
3. отримати згоду установника управління на відчуження майна, переданого в управління або укладання щодо нього договору застави (ч. 1 ст. 1056 ЦК).

4. інформувати своїх контрагентів про те, що він не є власником майна, а лише управителем. Якщо такої вказівки немає, управитель зобов'язується перед третіми особами особисто та несе відповідальність перед ними тільки належним йому майном (ст. 1057 ЦК).

Відповідальність за договором управління майном

Управитель, який не виявив при управлінні майном належну дбайливість про інтереси установника управління або вигодонабувача, зобов'язаний відшкодувати учасникові управління збитки, пов'язані з втратою або пошкодженням майна з урахуванням його природного зносу, вигодонабувачеві — упущену вигоду. Завдані збитки мають бути відшкодовані управителем, якщо він не доведе, що вони виникли внаслідок непереборної сили, винних дій установника управління або вигодонабувача.

Відповідальність управителя може бути субсидіарною, тобто такою, коли він змушений відповідати додатково власним майном за таких умов:

1. за боргами, що виникли в результаті здійснення управління за недостатності вартості об'єкта довірчого управління;

2. у разі вчинення правочинів з перевищенням наданих йому повноважень або встановлених обмежень за умови добросовісності третіх осіб.

Договір управління можна припинити як на загальних підставах за згодою сторін або в судовому порядку на вимогу однієї сторони, так і на підставі спеціальних умов, зазначених в законі (ст. 1044 ЦК).

1) загибелі майна, переданого в управління;

2) припинення договору за заявою однієї зі сторін у зв'язку із закінченням його строку;

3) смерті фізичної особи — вигодонабувача, або ліквідації юридичної особи — вигодонабувача, якщо інше не встановлено законом чи договором;

4) відмови вигодонабувача від одержання вигоди за договором;

5) визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності або смерті;

6) відмови управителя або установника управління від договору управління майном у зв'язку з неможливістю управителя здійснювати управління майном;

7) відмови установника управління від договору з іншої, ніж зазначена у п. 6 цієї частини, причини за умови виплати управителеві плати, передбаченої договором;

8) визнання фізичної особи — установника управління банкрутом;

9) повного завершення виконання сторонами договору управління майном;

10) дострокового припинення управління майном, якщо це передбачено цим договором або за рішенням.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

За договором управління майном одна сторона (установник управління) передає іншій стороні (довірчому управителеві) на певний строк майно в довірче управління, а інша сторона зобов'язується за винагороду здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління, або особи, зазначеної ним (вигодонабувача). Договір управління майном передбачає здійснення управителем не лише юридичних, а й фактичних дій в інтересах вигодонабувача. Тобто він наділений надто більшою свободою у виборі певної моделі поведінки і реалізації своїх повноважень. Сторонами є установник управління — кредитор і управитель (боржник), а у випадках, передбачених договором, — третя особа — вигодонабувач. Предметом договору є ті матеріальні блага, що переходять у довірче управління і з приводу яких у суб'єктів виникають цивільні права і цивільні обов'язки. Договір управління можна припинити як на загальних підставах за згодою сторін або в судовому порядку на вимогу однієї сторони, так і на підставі спеціальних умов, зазначених в законі.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”.

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю, предмету та правовій характеристиці договору доручення, його формі. Розглянули сторони за договором доручення, їх права та обов'язки. Припинення договору доручення. Зупинилися на цивільно-правових особливостях предмету та правовій характеристиці договору комісії, його формі. Розглянули сторони за договором комісії, їх права та обов'язки. Припинення договору комісії. Види договору комісії. Охарактеризували поняття, предмет та правову характеристику договору управління майном. Сторони за договором управління майном, їх права та обов'язки.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванню цих договорів між собою, та між суміжними договірними зобов'язаннями.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з даного предмету.

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Дайте визначення та правову характеристику договору доручення.
2. Назвіть підстави припинення договору доручення.
3. Що таке «консигнація»?
4. Назвіть сторони договору комісії.
5. Назвіть основні обов'язки комісіонера.
6. Дайте юридичну характеристику договору управління майном.
7. Назвіть обов'язки управителя.
8. Які підстави припинення договору управління майном?

ЛЕКЦІЯ

з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 11. Договори з надання фінансових послуг

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Договір позики.
- II. Кредитний договір.
- III. Договір банківського вкладу (депозиту).
- IV. Договір банківського рахунку.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. –Ст. 30.
5. Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 21 листопада 1996 р. № 543/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.
6. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» від 01 липня 2004 р. № 1952-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.
7. Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 140.
8. Закон України «Про заставу» від 02 жовтня 1992 р. № 2654-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.
9. Закон України «Про іпотеку» від 05 червня 2003 р. № 898-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.
10. Закон України «Про іпотечні облігації» від 22 грудня 2005 р. № 3273-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 16. – Ст. 134.
11. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
12. Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 р. № 978-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 52. – Ст. 377.

- 13.Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
- 14.Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонova , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
- 15.Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
- 16.Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.
- 17.Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів: Зразки. Роз'яснення. Нормат. акти: (довідник). - К.: : Юрінком Інтер. - 2005.- 334с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття, зміст та види договорів з надання фінансових послуг. Істотні умови кредитних договорів, договорів позики, банківського вкладу, банківського рахунку, факторингу.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів з надання фінансових послуг; застосовувати норми цивільного права щодо договорів з надання фінансових послуг до конкретних життєвих ситуацій; складати такі договори.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від цивільно-правових договорів. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у правильному складанні, виконанні та реалізації договорів. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему цивільно-правових договорів, до якої належать договори з надання фінансових послуг. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих договорів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

I. ПИТАННЯ

За договором позики одна сторона (позикодавець) надає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості (ст. 1046 ЦК).

Сторони: фізичні та юридичні особи, держава та інші публічно-правові утворення..

Згідно зі ст. 4 Закону України від 12 серпня 2001 р. «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі—Закону) надання коштів у позику, у тому числі й на умовах фінансового кредиту, є фінансовою послугою. Фінансові послуги надаються фінансовими установами, до яких належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Отже, юридичні особи та фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності не можуть систематично надавати грошові кошти у позику. Однак поняття систематичності не визначене. Крім того, обов'язкова ліцензія (ч. 3 ст. 5 Закону).

Предмет: грошові кошти у готівковій та безготівковій формі, а також речі, визначені родовими ознаками. Майно, що складає предмет позики, переходить у власність позичальника і використовується ним на власний розсуд.

Договір позики укладається **у письмовій формі**. Недодержання письмової форми автоматично не тягне за собою недійсність договору позики, але за наявності спору рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків. Згідно зі ст. 1047 ЦК договір позики на суму, яка не перевищує десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, за винятком договору позики, в якому позикодавцем є юридична особа, може бути укладений в усній формі. На підтвердження його укладення надається розписка позичальника або інший документ, який підтверджує передачу позикодавцем певної грошової суми або певної кількості речей. Відсутність боргового документа тягне такі ж самі наслідки, що й недодержання письмової

форми - у разі спору сторони не можуть посилатися на свідчення свідків.

Позика за своєю юридичною природою є **реальним (ст. 1046 ЦК), одностороннім, та оплатним договором**. Згідно зі ст. 1048 ЦК позикодавець має право а одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлене договором або законом. Відсутність у ньому вказівки на розмір процентів та порядок їх виплати не робить його безоплатним. У цьому випадку розмір процентів визначається на рівні облікової ставки НБУ, виплата здійснюється щомісяця до дня повернення позики. Безоплатним договір позики буде тоді, коли це прямо передбачено договором або законом. Зокрема у двох випадках: по-перше, якщо він укладений між фізичними особами на суму, яка не перевищує п'ятдесятикратного розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян, і не пов'язаний із здійсненням підприємницької діяльності хоча б однією із сторін; і, по-друге, позичальнику передані речі, визначені родовими ознаками.

Зміст складає обов'язок позичальника повернути позикодавцю отриману суму грошей або таку ж саму кількість речей того ж роду та якості та, за загальним правилом, виплатити проценти (винагороду), і право позикодавця. Коли строк повернення позики не передбачений договором або визначений моментом пред'явлення вимоги, позика має бути повернена позичальником протягом тридцяти днів від дня пред'явлення позикодавцем вимоги про це, якщо інший пільговий строк не встановлений договором (ч. 1 ст. 1049 ЦК).

Безоплатна позика може бути повернена позичальником достроково (ч. 2 ст. 1049 ЦК), про інше слід домовитися безпосередньо договором. І, навпаки, позика надана під проценти, може бути повернена достроково тільки зі згоди позикодавця. (ст. 531, 1049 ЦК).

Проценти виплачуються одноразово або через певні проміжки часу. Однак за відсутності іншої домовленості вони повинні сплачуватися кожного місяця до дня фактичного повернення позики.

В разі прострочення повернення грошового боргу за договором позики, на суму основного боргу нараховуються та стягуються кумулятивно (шляхом складання) два види процентів: проценти за користування чужими грошовими коштами (проценти-ціна позики) та проценти за прострочення виконання грошового зобов'язання (проценти відповідальності). Нарахування процентів на проценти ЦК не

встановлено, однак це може бути передбачено безпосередньо договором.

Якщо предметом позики є речі, визначені родовими ознаками, то відповідальність за прострочення повернення боргу може наступати у формі сплати неустойки, яка нараховується від дня, коли речі мали бути повернуті, до дня їх фактичного повернення, незалежно від одержання плати за позику (у разі укладення сплатного договору).

Інколи трапляються ситуації здійснення так званої «безвалютної (або безгрошової) позики», коли оформляється договір, а гроші та речі насправді не передаються позичальнику, або передаються в меншій кількості, ніж це зазначено у договорі. Для захисту інтересів позичальника від недобросовісного позикодавця ст. 1051 ЦК передбачена можливість оспорювання договору позики в зв'язку з його безгрошовістю. Оспорювання договору позики здійснюється у судовому порядку, при цьому позичальником можуть бути використані будь-які докази (письмові, аудіо-, відеозапис), крім свідчень свідків. Останні як доказ дозволяються лише в одному випадку, коли такий договір був укладений під впливом обману, насильства, зловмисної домовленості представника позичальника з позикодавцем або під впливом тяжкої обставини.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

За договором позики одна сторона (позикодавець) надає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості. Сторонами є: фізичні та юридичні особи, держава та інші публічно-правові утворення. Предмет: грошові кошти у готівковій та безготівковій формі, а також речі, визначені родовими ознаками. Договір позики укладається у письмовій формі.

II. ПИТАННЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 1054 ЦК, **за кредитним договором** банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірах та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Кредитний договір є **консексуальним, двостороннім і відплатним**.

Відмінність від договору позики: відрізняються предмет та момент укладення кредитного договору (ч. 1 ст.1054), письмова форма кредитного договору (ст.1055), підстави для відмови у наданні (ч. 1, 3 ст. 1056) та одержання кредиту (ч. 2 ст. 1056). Суперечать сутності кредитного договору положення: щодо розписки позичальника або іншого документа, який посвідчує передання грошей (ч. 2 ст. 1047), безпроцентності позики (ч. 1 ст. 1048), дострокового повернення безпроцентної позики (ч. 2 ст. 1049) тощо.

Зустрічаються також поняття: «фінансовий кредит» (ч. 1 ст. 1 Закону від 12 липня 2001 р. «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»), «банківський кредит» (ст. 1 Закону від 7 грудня 2000 р. «Про банки і банківську діяльність»), «іпотечний кредит» (ст. 1 Закону від 19 червня 2003 р. «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати»), «комерційний кредит» (ст. 1057 ЦК), «товарний кредит».

Комерційний кредит, на відміну від кредитного договору, фактично є не самостійним договором, а лише однією з умов іншого договору, що знаходить своє втілення, наприклад, у відстрочці поставки оплаченої продукції чи авансовій оплаті послуг, що замовлені, однак ще не надані.

Сторонами кредитного договору є кредитодавець і позичальник. Останнім може бути будь-який учасник цивільних відносин, передбачений ст. 2 ЦК. У якості кредитора може бути банк або інша фінансова установа.

Предметом є виключно грошові кошти: валюта України (гривні), іноземна валюта (ст. 192 ЦК).

Суттєвою умовою кредитного договору є ціна (ст. 632 ЦК), тобто розмір плати, що сплачує позичальник кредитодавцю за наданий йому кредит - проценти. Розраховується, виходячи з двох головних складових: вартість кредитного ресурсу

для самої фінансової установи, що, як правило, пов'язується з рівнем облікової ставки НБУ, та маржа, тобто різниця на користь фінансової установи, яка має забезпечити покриття ризиків та отримання прибутку.

Права та обов'язки сторін:

Кредитодавець зобов'язаний надати грошові кошти у розмірі та порядку, встановлених договором. Вправі відмовитися від надання за таких підстав: порушення процедури банкрутства щодо позичальника; наявність обставин, які явно свідчать, що наданий кредит не буде своєчасно повернений (ч. 1 ст. 1056); позичальником порушено обов'язок цільового використання кредиту, а сам кредит надається частинами (ч. 3 ст. 1056).

Кредитодавець вправі: вимагати сплати йому процентів; вимагати дострокового повернення наданого кредиту та сплати процентів у випадках: прострочення повернення чергової частини (ч. 2 ст. 1050), не виконання вимог щодо забезпечення виконання обов'язку з повернення кредиту, втрати чи погіршення умов існуючого забезпечення (ч. 1 ст. 1052).

Позичальник зобов'язаний повернути кредитодавцю наданий ним кредит та сплатити проценти. Вправі відмовитися від одержання кредиту в повному обсязі або частково за умови, по-перше, відсутності заборони на таку відмову, встановленої договором або законом, по-друге, повідомлення кредитодавця до передбаченого у договорі строку надання грошових коштів (кредиту).

Кредитний договір здебільшого набуває якості договору приєднання (ст. 634), умови якого розробляє кредитодавець самостійно та пропонує позичальнику укласти його на цих умовах. У зв'язку з цим, у позичальників відсутні можливості для рівноправного обговорення умов кредитного договору.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірах та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Кредитний договір є консексуальним, двостороннім і відплатним. Сторонами кредитного договору є кредитодавець і позичальник. Предметом є

виключно грошові кошти: валюта України (гривні), іноземна валюта. Суттєвою умовою кредитного договору є ціна.

ІІІ. ПИТАННЯ

За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором (ч. 1 ст. 1058).

Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами від 3 грудня 2003 р. № 516: «Договір банківського вкладу (депозиту) засвідчує зобов'язання банку зберігати залучені від юридичних і фізичних осіб грошові кошти або банківські метали, виплатити дохід у встановлений договором строк та право вкладників отримати у визначений договором строк суму вкладу (депозиту) і процентів за ним».

Предметом договору банківського вкладу (депозиту) є вклад (депозит) - це грошові кошти у готівковій або безготівковій формі у валюті України чи в іноземній валюті, або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі), та підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України й умов договору.

Ці питання регламентуються гл. 72 ЦК, яка стосується договору банківського рахунка (ч. 3 ст. 1058), якщо інше не встановлено гл. 71 «Позика. Кредит. Банківський вклад» або не впливає із суті договору банківського вкладу.

Вклади (депозити) поділяються:

- залежно від категорії вкладників - на вклади (депозити) фізичних та юридичних осіб;
- за способом оформлення вкладу (депозиту) - шляхом укладення договору банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки або ощадного (депозитного) сертифіката чи іншого документа;
- залежно від виду валюти, у якій залучаються грошові кошти, - на вклади (депозити) у національній валюті, в іноземній валюті та у банківських металах;
- залежно від строку та порядку повернення грошових коштів - вклади (депозити) на вимогу, строкові вклади, накопичувальні вклади та умовні вклади. (встановлюється будь-яка умова щодо повернення);

залежно від можливостей капіталізації нарахованих процентів — з простими процентами та із складними процентами;

за характером сплати процентів - авансом, щомісяця, щокварталу, після закінчення року, після закінчення строку дії договору;

- за характером дострокового повернення грошових коштів або банківських металів - з попереднім повідомленням банку про повернення та без попереднього повідомлення;

в готівковій чи безготівковій формі, які вносяться до банківської установи у безготівковій формі шляхом переказування коштів з одного рахунка на інші юридичними особами і фізичними особами. В Україні тільки фізичним особам надане право вносити депозит до банківських установ як у безготівковій, так і у готівковій формі.

Сторонами договору є банк і вкладник. Інші фінансові установи не мають права залучати грошові кошти юридичних і фізичних осіб з метою їхнього розміщення від свого імені і за свій рахунок. Вкладником можуть бути як юридичні особи, так і фізичні - віком від чотирнадцяти років (ст. 32 ЦК), як резиденти, так і нерезиденти.

Договір банківського вкладу є **одностороннім**, оскільки обов'язки несе тільки банк, а вкладник має право вимоги до нього з приводу повернення вкладу та сплати процентів; **оплатним**, реальним, коли вкладником є фізична особа, за ч. 2 ст. 1058 ЦК віднесений до **публічних договорів**.

Договір банківського вкладу повинен бути укладений у **простій письмовій формі**. Недотримання цієї форми має наслідком недійсність договору банківського вкладу. Такий договір є нікчемним.

Ощадному депозитному сертифікату присвячена ст. 1065 ЦК, однак вона не містить його поняття. Згідно зі ст. 18 Закону від 18 червня 1991 р. «Про цінні папери і фондову біржу» ощадний (депозитний) сертифікат - це письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право власника сертифіката або його правонаступника на одержання після закінчення встановленого строку суми вкладу (депозиту) та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав. Ощадний (депозитний) сертифікат буває: купонним, безкупонним та процентним. Купонний має окремі купони, на кожному з яких зазначено строк

здійснення виплати процентної плати, банк відриває купон і виплачує власнику сертифіката дохід. Безкупонний не має окремих відривних купонів, проценти сплачуються разом з поверненням суми вкладу (депозиту). Процентний - випущений банком з визначеною процентною ставкою.

Депозитний сертифікат є цінним папером і може бути іменним чи на пред'явника. Іменні сертифікати обігу не підлягають, а їх продаж (відчуження) іншим особам неможливий.

Законом від 20 вересня 2001 р. «Про гарантування вкладів фізичних осіб» встановлюються засади функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, порядок відшкодування вкладів вкладникам банкам-учасникам названого Фонду. Учасниками цього Фонду є банки - юридичні особи, які зареєстровані в Державному реєстрі банків, який веде НБУ, та мають банківську ліцензію на право здійснення банківської діяльності. Участь у Фонді таких банків є обов'язковою. Він гарантує кожному вкладнику банка-учасника Фонду відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, у розмірі вкладів на день настання їх недоступності, але не більше 15000 грн. по вкладах у кожному із таких банків.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. Предметом договору банківського вкладу (депозиту) є вклад (депозит). Сторонами договору є банк і вкладник. Договір банківського вкладу повинен бути укладений у простій письмовій формі.

IV. ПИТАННЯ

Згідно з Законом «Про банки і банківську діяльність» **під банківським рахунком розуміють** рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та які дають можливість здійснювати переказ коштів за допомогою платіжних інструментів. Статтею 7 Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» рахунком визнається поточний рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України,

В ЦК - гл. 72. Ч. 1 ст. 1066 ЦК, згідно з якою **за договором банківського рахунка** банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком. Банк має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами.

Відповідно до Закону «Про банки і банківську діяльність», якщо інше не встановлено законом, клієнту надане право відкривати необмежену кількість рахунків. У тому числі депозитних, розрахункових, поточних, валютних та інших у різних банках.

Залежно від кола операцій із грошовими коштами **розрізняють декілька видів рахунків:**

1) кореспондентський рахунок - рахунок, який відкривається банку (філії) для обліку коштів та проведення розрахунків, що їх виконує один банк за дорученням і на кошти Іншого банку на підставі укладеного договору. Відкриваються згідно з Інструкцією про міжбанківські розрахунки в Україні, затвердженою постановою Правління НБУ від 27.12.1999 р. № 621;

2) строковий (депозитний) рахунок;

3) безстроковий (поточний) рахунок, який у свою чергу поділяється на: бюджетний поточний рахунок; на поточний рахунок фізичних та юридичних осіб;

рахунки зі спеціальними режимами їх використання, які відкриваються у випадках, передбачених законодавством України; карткові рахунки.

Порядок відкриття банківських рахунків міститься в Інструкції НБУ «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах» від 12 листопада 2003 р. № 492.

Договір банківського рахунка є **консенсуальним**, клієнту рахунок відкривається незалежно від того, чи вносить він кошти у момент його відкриття. Є **оплатним**: плату сплачує як клієнт за користування комплексом послуг банку по розрахунково-касовому обслуговуванню, так і банк за користування коштами, що знаходяться на рахунку клієнта. Відносини за банківським рахунком вважаються **безстроковими**. Є **двостороннім**.

Сторонами його є: банк чи інша фінансова установа, яка має ліцензію на право здійснення банківських операцій згідно зі ст. 19 Закону «Про банки і банківську діяльність» і Положенням про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським установам від 16 серпня 2001 р. № 334, затвердженим постановою Правління НБУ, та клієнт (володілець рахунка).

Банком визнається кредитна установа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб (ст. 2 Закону). Таким чином, це спеціальний суб'єкт.

В якості клієнта можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи.

Юридичним об'єктом договору банківського рахунка як зобов'язання будуть дії, а **матеріальним** - грошові кошти. Цей договір передбачає зобов'язання банку перед клієнтом по зарахуванню, перерахуванню й отриманню з рахунка клієнта грошових коштів згідно з його розпорядженням та проведення інших операцій за рахунком. При цьому об'єктом дій, які у більшості випадків здійснюються за цим договором, є безготівкові грошові кошти. Об'єктом є право вимоги, а не речі (хоча й визначені родовими ознаками), стосовно яких не може бути ніяких речових прав. Тобто, володілець рахунка не є власником грошових коштів, які знаходяться на рахунку в банку, а уповноваженою особою - суб'єктом права вимоги (вимога висувається до банку). Це право вимоги входить до складу

майна особи, яка є стороною договору банківського рахунка - клієнтом банку, поряд із іншими речами та майновими правами.

До обов'язків банку входить надання клієнту можливості безперешкодного розпоряджання грошовими коштами, що знаходяться на його рахунку.

Як списання коштів з рахунка клієнта, так і зарахування на нього коштів охоплюються поняттям операцій за рахунком.

Зарахування на рахунок клієнта грошових коштів, що надійшли, має здійснюватися не пізніше банківського (операційного) дня, що настає за днем надходження в банк відповідного розрахункового документа. Частина 2 ст. 1068 ЦК надає право змінити цей термін умовами договору.

Умовами договору може бути передбачений обов'язок банку робити платежі за розпорядженням клієнта й у випадках, коли відсутні кошти на його рахунку. У цьому випадку оплата рахунків клієнта здійснюється за рахунок коштів банку, тобто має місце кредитування банком клієнта - овердрафт.

Одним з **істотних обов'язків банку** є обов'язок зберігати таємницю, тобто відомості про банківський рахунок, про операції за ним і про клієнта (ст. 1076 ЦК).

Банк виконує розрахунки по документах відповідно до черговості їх надходження та виключно в межах залишку грошових коштів на рахунку клієнта, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 1072 ЦК).

Клієнт має право в односторонньому порядку розірвати договір банківського рахунка в будь-який час на підставі заяви (ч. 1 ст. 1075 ЦК).

Для банку згідно з ч. 2 ст. 1075 ЦК це можливо в наступних випадках: якщо протягом місяця після попередження клієнта сума грошових коштів, що зберігається на рахунку, виявиться меншою від мінімального розміру, передбаченого банківськими правилами або договором; при відсутності операцій за рахунком протягом року, якщо інший строк не встановлений договором; в інших випадках, встановлених договором.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

За договором банківського рахунка банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком. Банк

має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами. Сторонами його є: банк чи інша фінансова установа, яка має ліцензію на право здійснення банківських операцій. Юридичним об'єктом договору банківського рахунка як зобов'язання будуть дії, а матеріальним - грошові кошти.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”.

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю, змісту та видам договорів з надання фінансових послуг; істотним умовам кредитних договорів, договору позики, банківського вкладу, банківського рахунку, факторингу. Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів з надання фінансових послуг; застосовувати норми цивільного права щодо договорів з надання фінансових послуг до конкретних життєвих ситуацій; складати такі договори.

Детально були розглянуті всі договори з надання фінансових послуг.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Дайте визначення договору позики.
2. Назвіть відмінності кредитного договору від договору позики.
3. Що є суттєвою умовою кредитного договору?
4. Що є предметом договору банківського вкладу(депозиту)?
5. Назвіть класифікацію вкладів(депозитів)?
6. Дайте правову характеристику договору банківського вкладу рахунку.
7. Назвіть юридичний і матеріальний об'єкти договору банківського рахунку.
8. Дайте визначення договору факторингу.

ЛЕКЦІЯ

з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 13. Договори про спільну діяльність. Види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Договір комерційної концесії

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Договір про спільну діяльність.
- II. Договір простого товариства.
- III. Засновницький договір.
- IV. Загальні положення про договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Дахно І.І. Право інтелектуальної власності. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — С. 84-121.
5. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
6. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонova , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
7. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
8. Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.
9. Промислова власність в Україні: проблеми правової охорони: 36. наук, статей / За ред. Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Бошицького. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М, Корецького НАН України, 2004. — 548 с
- 10.Штумпф Г. Лицензионный договор. — М., 1988.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття та зміст договорів про спільну діяльність, простого товариства, засновницького договору, договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, ліцензійного договору, договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, договору про передання виключних прав інтелектуальної власності.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів про спільну діяльність та щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності; застосовувати норми цивільного права щодо договорів договори про спільну діяльність та договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що розвиток економіки України певною мірою залежить від цивільно-правових договорів. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Тому суб'єкти зацікавлені у правильному складанні, виконанні та реалізації договорів. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему цивільно-правових договорів, до якої належать договори про спільну діяльність та договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих договорів на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

I. ПИТАННЯ

Згідно з ЦК за **договором про спільну діяльність** сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові. При цьому спільна діяльність може здійснюватися як на основі об'єднання вкладів (просте товариство), так і без об'єднання вкладів (ст. 1130 ЦК).

Договір простого товариства укладається для здійснення його учасниками спільної підприємницької діяльності без створення юридичної особи. Істотною умовою цього договору є погодження його учасниками спільної мети - одержання прибутку.

Учасники договору про спільну діяльність **без об'єднання вкладів** мають спільну мету, відмінну від одержання прибутку (будівництво будинку для наступного проживання в ньому, наукове і творче співробітництво в процесі створення твору науки, техніки тощо).

Під **спільною метою** в договорі про спільну діяльність слід розуміти той усвідомлений підприємницький або непідприємницький результат, на досягнення якого спрямовані узгоджені спільні зусилля учасників спільної діяльності. Наявність спільної для всіх учасників мети—головна кваліфікуюча ознака договору про спільну діяльність.

Суб'єктами договору можуть бути фізичні особи - підприємці, підприємницькі товариства та непідприємницькі товариства, якщо підприємницька діяльність не суперечить тій меті, заради якої вони утворені. Одна й та ж особа може бути учасником декількох договорів про спільну діяльність.

За своєю **юридичною природою** договір про спільну діяльність є консенсуальним, двостороннім або багатостороннім, відплатним і фидуціарним.

Залежно від кількості учасників договору та розподілу між ними прав та обов'язків він може бути дво- або багатостороннім. Однак при цьому слід враховувати, що навіть коли в цьому договорі беруть участь дві особи, їх інтереси не протиставлені як кредитора та боржника в звичайному двосторонньому договорі. Інтереси учасників спільної діяльності спрямовані не протилежно, а на досягнення спільної для всіх мети. Суб'єкти цього договору йменуються не кредиторами та боржниками, а учасниками або товаришами. Головною особливістю зобов'язань із спільної діяльності є те, що жодна із сторін не має права вимагати виконання договору стосовно себе особисто і, відповідно, не

повинна проводити виконання безпосередньо щодо будь-якої іншої сторони.

Питання про відплатний характер: учасники не одержують один від одного зустрічного задоволення, а діють спільно для досягнення загальної мети. Проте з іншого боку, внесення учасниками майнових вкладів, від яких в подальшому всі учасники одержують задоволення, свідчить про відплатність цього договору. Отже, у вузькому розумінні відплатності, як зустрічного задоволення від спільної діяльності, договори можуть бути як відплатними, так і безвідплатними. Так, якщо за договором про спільну діяльність для виробництва певної продукції один учасник зобов'язується надати приміщення, а другий - внести вклад обладнанням для розміщення його в цьому приміщенні, то в такій ситуації один учасник задовольняє свої інтереси в необхідному йому приміщенні, а другий - в обладнанні, а відтак, можна говорити про відплатність. Якщо ж сторони об'єднують майнові та інші зусилля для досягнення спільної невідплатної мети, то задоволення ними матеріальних інтересів відступає на другий план, тому немає й ознаки відплатності. Але відплатність договору про спільну діяльність характеризується тим, що учасник, який виконав свій обов'язок, має право вимагати від решти учасників відповідних дій щодо виконання договірних зобов'язань, включаючи передачу йому частини (частки) загальної вигоди (доходу), тобто кожен з його учасників стає зобов'язаним виконати певні дії майнового характеру на користь інших.

Договір про спільну діяльність є **фідучіарним** договором, бо між його учасниками складаються відносини особисто-довірчого характеру. Учасники довіряють один одному частину свого майна, яке за взаємною згодою використовується для досягнення поставленої мети на благо всіх учасників. В інтересах спільної справи кожному з учасників звичайно надається право виступати від імені всіх учасників, які вважають, що ніхто не зловживає своїми правами, а діятиме добросовісно. Коли сторони уповноважили одного з учасників діяти від їх імені та за їх рахунок перед третіми особами в спільних інтересах, вони повинні встановити обсяг його повноважень. Він визначається змістом договору, а залежно від його положень - спільною довіреністю решти учасників, виданою кожним учасником окремо, або письмовим актом спільного волевиявлення.

Предметом договору про спільну діяльність є спільне ведення діяльності, спрямованої на досягнення спільної для всіх учасників мети (**юридичний об'єкт**), і вклади учасників (**матеріальний об'єкт**). Згідно зі ст. 1133 ЦК вкладом учасника вважається все те, що він вносить у спільну діяльність (спільне майно), в тому числі

грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки. Вклади учасників вважаються рівними за вартістю (ч. 2 ст. 1133 ЦК), якщо інше не впливає із договору або фактичних обставин. У праві власності на спільне майно кожен з учасників має частку, розмір якої відповідає розміру його вкладу.

Договір про спільну діяльність укладається у **письмовій формі** (ст. 1131 ЦК).

Якщо в договорі відсутні **строк** його дії і спосіб його визначення, договір вважатиметься укладеним на невизначений строк.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

За договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законам. При цьому спільна діяльність може здійснюватися як на основі об'єднання вкладів (просте товариство), так і без об'єднання вкладів. Під спільною метою в договорі про спільну діяльність слід розуміти той усвідомлений підприємницький або непідприємницький результат, на досягнення якого спрямовані узгоджені спільні зусилля учасників спільної діяльності. Суб'єктами договору можуть бути фізичні особи - підприємці, підприємницькі товариства та непідприємницькі товариства, якщо підприємницька діяльність не суперечить тій меті, заради якої вони утворені. За своєю юридичною природою договір про спільну діяльність є консенсуальним, двостороннім або багатостороннім, відплатним і фидуціарним. Предметом договору про спільну діяльність є спільне ведення діяльності, спрямованої на досягнення спільної для всіх учасників мети (юридичний об'єкт), і вклади учасників (матеріальний об'єкт). Договір про спільну діяльність укладається у письмовій формі.

II. ПИТАННЯ

За **договором простого товариства** сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети (ст. 1132 ЦК).

Договір про спільну діяльність та договір простого товариства не можна ототожнювати: уклавши договір простого товариства, сторони об'єднують свої вклади та інші майнові внески для спільної мети, утворюючи при цьому спільну власність, у той час як учасники спільної діяльності діють без такого об'єднання.

За своєю **юридичною природою** є консенсуальним, багатостороннім, відплатним і фидуціарним.

Договір простого товариства являє собою **відплатний** договір. Кожний з учасників договору, зробивши вклад, має право на одержання матеріального результату. Майно, що виділяється учасниками для ведення спільної справи, стає об'єктом їх спільної часткової власності, якщо домовленістю між ними не встановлений правовий режим майна у вигляді спільної сумісної власності.

В інтересах спільної справи кожному учаснику звичайно надається право виступати від імені всіх учасників (ч. 1 ст. 1135 ЦК). Жодний правочин у спільних інтересах не можна вчинити проти волі хоча б одного учасника.

Сторони: учасники або товариші (будь-які суб'єкти цивільного права).

У договорі простого товариства учасники:

- мають єдину (спільну) мету;
- зобов'язуються один перед одним об'єднати свої майнові вклади для досягнення поставленої мети;
- формують за рахунок своїх вкладів майно, що становить їх спільну часткову власність;
- беруть на себе взаємні обов'язки діяти спільно для досягнення поставленої мети;
- несуть обов'язок витрат і збитків від спільної справи;
- розподіляють між собою одержані результати.

Умова про об'єднання вкладів має включати: вид майнового або іншого блага, що становить вклад учасника; розмір і грошову оцінку вкладу з визначенням частки учасника в спільній частковій власності.

Кожний **учасник** має **право:** на одержання частки прибутку від спільної справи; на частку в спільному майні (частку в праві власності, праві користування спільним майном); вести спільні справи товариства; на одержання інформації про стан спільних справ і спільного майна учасників (особисто або за участю компетентних осіб знайомитися з усією документацією з ведення справ; одержувати роз'яснення від керуючих або посадових осіб); відмовитися від участі в безстроковому договорі або розірвати щодо себе та інших учасників строковий договір простого товариства.

З огляду на фідучіарний характер договору слід визнати, що учасник не може передати (поступитися) своє право участі в договорі іншим особам без згоди інших учасників.

Учасники **зобов'язані:** внести вклад у спільне майно учасників; брати участь у витратах щодо утримання спільного майна; зазнавати збитків від діяльності простого товариства; відповідати за спільними боргами; вести справи в спільних інтересах; надавати іншим учасникам договору повну й достовірну інформацію про стан спільних справ і спільного майна; не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність товариства; нести відповідальність перед учасниками за шкоду, заподіяну спільному майну і діяльності партнерів.

Виконання договору. Учасники, виконуючи договір, вносять вклади. **Вкладом учасника** вважається все те, що він вносить у спільну діяльність (спільне майно), у тому числі грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, ділову репутацію та ділові зв'язки (ч. 1 ст. 1133 ЦК). Вклади учасників визнаються рівними за вартістю, якщо інше не випливає із договору простого товариства або фактичних обставин.

Вимогу про виділ частки учасника в спільному майні може бути пред'явлено кредитором одного з товаришів. У такому разі частка учасника може бути використана для покриття його особистих боргів тільки при недостатності його майна, тобто в субсидіарному порядку.

У разі спільного ведення справ для вчинення кожного правочину потрібна згода всіх учасників (ч. 1 ст. 1135 ЦК).

Відповідальність учасників. Характер відповідальності за спільними боргами зумовлений специфікою укладеного договору. Якщо договір не пов'язаний з

підприємницькою діяльністю, учасники несуть часткову відповідальність. Якщо договір пов'язаний зі здійсненням підприємницької діяльності, то учасники відповідають солідарно за всіма спільними зобов'язаннями незалежно від підстав їх виникнення (ст. 1138 ЦК).

Припинення договору може бути на загальних підставах, однак ст. 1141 ЦК передбачено і спеціальні підстави:

- визнання учасника недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- оголошення учасника банкрутом, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- смерть фізичної особи-учасника або ліквідація юридичної особи-учасника договору, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- відмова учасника від подальшої участі в договорі або розірвання договору на вимогу одного з учасників, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- сплив строку договору простого товариства;
- виділ частки учасника на вимогу його кредитора;
- досягнення мети стає неможливим.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

За договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети. За своєю юридичною природою договір простого товариства є консенсуальним, багатостороннім, відплатним і фидуціарним. Сторонами є: учасники або товариші (будь-які суб'єкти цивільного права). Припинення договору може бути на загальних підставах, однак ст. 1141 ЦК передбачено і спеціальні підстави.

III. ПИТАННЯ

Згідно з ЦК за **засновницьким договором** засновники зобов'язуються створити юридичну особу, визначають порядок їх спільної діяльності щодо її створення, умови передання їй свого майна (ч. 2 ст. 88 ЦК).

Може бути укладено тільки за наявності не менш ніж двох засновників юридичної особи.

В засновницькому договорі, як і договорі простого товариства, учасники мають спільну мету. Тому всі сторони в договорі іменуються **засновниками (учасниками)**. За загальним правилом учасниками можуть виступати фізичні та юридичні особи. Однак на відміну від простого товариства результатом укладання і виконання засновницького договору є поява нового суб'єкта права - юридичної особи.

В засновницькому договорі створюваної юридичної особи **вказується:**

- організаційно-правова форма юридичної особи;
- порядок спільної діяльності засновників з її створення;
- передача засновниками майна юридичній особі;
- участь засновників у діяльності юридичної особи;
- порядок управління діяльністю юридичної особи;
- порядок виходу засновників зі складу юридичної особи.
- розподіл прибутку між засновниками та ін.

Засновницький договір укладається в простій письмовій **формі**.

Засновницький договір є **консенсуальним, багатостороннім, відплатним і фидуціарним** правочином.

Засновницький договір встановлює обов'язки його учасників щодо створення юридичної особи, формування її капіталу, частина якого оплачується до реєстрації. Отже, умови, що стосуються спільної діяльності учасників до реєстрації юридичної особи, набувають чинності з моменту укладання засновницького договору. Державна реєстрація юридичної особи, створеної на виконання засновницького договору, породжує комплекс прав і обов'язків як між юридичною особою та учасниками засновницького договору, так і між самими учасниками. Цей комплекс становить зміст відносного правовідношення, що є не зобов'язальним, а **корпоративним**.

Зміна і припинення засновницького договору. До моменту державної реєстрації юридичної особи засновницький договір може бути змінено і розірвано на загальних підставах. Після державної реєстрації будь-які зміна або розірвання засновницького договору безпосередньо пов'язані зі зміною або припиненням корпоративних правовідносин, що існують між засновниками, а також між засновниками та юридичною особою.

Учасник має право вільно вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників, розпоряджатися своєю часткою в загальному майні шляхом вчинення різних правочинів щодо її відчуження. У тих випадках, коли частка відчужується в повному обсязі, місце учасника посідає набувач частки, до якого переходять корпоративні права та обов'язки. Зміна складу учасників може мати місце в результаті вступу до товариства спадкоємців померлої фізичної особи або правонаступників реорганізованої юридичної особи за згодою інших його учасників.

Припинення може бути у разі ліквідації юридичної особи в зв'язку з досягненням мети, заради якої вона створювалася, або з закінченням строку, на який вона створювалася, а також у випадках її ліквідації за згодою учасників, або на підставі рішення суду тощо.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

За засновницьким договором засновники зобов'язуються створити юридичну особу, визначають порядок їх спільної діяльності щодо її створення, умови передання їй свого майна. Тому всі сторони в договорі іменуються засновниками (учасниками). Засновницький договір є консенсуальним, багатостороннім, відплатним і фідучіарним правочином. До моменту державної реєстрації юридичної особи засновницький договір може бути змінено і розірвано на загальних підставах. Після державної реєстрації будь-які зміна або розірвання засновницького договору безпосередньо пов'язані зі зміною або припиненням корпоративних правовідносин, що існують між засновниками, а також між засновниками та юридичною особою.

IV. ПИТАННЯ

Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності — це особлива категорія договорів, пов'язаних з використанням та захистом прав інтелектуальної власності, угодами двох або більше осіб, спрямованими на виникнення, зміну чи припинення правовідносин між ними. Загальні вимоги до них такі самі, що ставляться й до інших договорів. Водночас цим договорам притаманні певні специфічні риси, пов'язані з предметом договірних відносин у сфері інтелектуальної діяльності, яким є виключні майнові права інтелектуальної власності.

Зазначені договори утворюють дві самостійні групи. Це договори, які сприяють створенню об'єктів інтелектуальної власності, і договори, які пов'язані з використанням уже створених об'єктів. Традиційно договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності поділяються і за змістом, тому їх можна поділити на кілька груп. До першої групи належать договори щодо наукової, літературної, художньої та мистецької діяльності та договори, пов'язані з виконавчою діяльністю, виробництвом відео і фонограм, сферою мовлення. До другої групи належать ті договори, що стосуються створення різних об'єктів промислової власності, а також договори на їх використання. До третьої групи належать договори у сфері індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. І, нарешті, до четвертої — договори, які стосуються управління майновими правами авторів на колективній основі, договори на представництво суб'єктів права інтелектуальної власності тощо. Ці договори є супутніми до договорів у сфері інтелектуальної власності.

Договори у сфері інтелектуальної власності мають специфічні риси, які чітко індивідуалізують їх з-поміж інших цивільно-правових договорів. На відносини, що складаються у сфері інтелектуальної діяльності, поширюється загальне правило: необхідність правового врегулювання відносин між суб'єктами права, що складаються з приводу виникнення, зміни чи припинення майнових відносин між учасниками. Тому предметом договірних відносин у сфері інтелектуальної

діяльності можуть бути як дії щодо створення об'єктів інтелектуальної власності, так і самі об'єкти цієї власності.

Предметом договорів щодо використання об'єктів інтелектуальної власності є відповідні результати інтелектуальної діяльності як об'єкти авторського права, суміжних прав, промислової власності, індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг та інші результати інтелектуальної діяльності. Також предметом договорів у сфері інтелектуальної власності може бути творча інтелектуальна діяльність перспективного характеру, яка спрямована на створення будь-якого твору науки, літератури чи мистецтва, створення певного науково-технічного об'єкта. Йдеться про договори на виконання певних робіт. Юридична природа таких договорів близька до договорів підряду. Однак ці договори мають певні відмінності.

Об'єктом договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності можуть бути тільки ті результати інтелектуальної діяльності, які визнані об'єктами інтелектуальної власності в установленому порядку. Тобто ці об'єкти отримали належну правову охорону з боку держави.

Визначальною рисою договорів у сфері інтелектуальної діяльності є нематеріальний результат самої творчої інтелектуальної діяльності, який виступає об'єктом права інтелектуальної власності. Саме ця обставина відрізняє їх від звичайних цивільно-правових договорів. Істотною специфічною рисою договорів у сфері інтелектуальної власності є та обставина, що під час їх укладення невідомо, чи буде створено сам матеріальний носій, яким він буде і чи буде він взагалі.

Суб'єктами, тобто сторонами договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, можуть бути фізичні (незалежно від громадянства) та юридичні особи (незалежно від форм власності та місцезнаходження).

Національне законодавство не встановлює вікових обмежень фізичних осіб —

суб'єктів договорів у сфері інтелектуальної власності. Мотивовано це тим, що авторами об'єктів інтелектуальної власності — творів науки, літератури й мистецтва, винаходів та інших об'єктів промислової власності можуть бути неповнолітні особи віком від 15 до 18 років. Вони можуть самостійно здійснювати весь комплекс авторських або патентних прав, а саме: оформлення прав на об'єкти промислової власності, укладення авторських договорів та договорів на створення й використання об'єктів промислової власності (ст. 32 ЦК України). Неповнолітні особи мають право на авторську винагороду, а також винагороду за використання об'єкта промислової власності, і право розпоряджатися нею. Однак в інтересах самих неповнолітніх за наявності достатніх підстав орган опіки й піклування може обмежити зазначених осіб у їх праві самостійно розпоряджатися своєю заробітною платою (заробітком) або стипендією.

До форми договорів у сфері інтелектуальної власності висувають такі ж вимоги, як і щодо будь-яких інших цивільно-правових договорів. Вони мають укладатися у письмовій формі. Законом не передбачено їх обов'язкове нотаріальне посвідчення, хоча це може бути здійснено за домовленістю сторін.

У статті 1114 ЦК України визначено, що ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності, договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності та договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності не підлягають обов'язковій державній реєстрації, їх державна реєстрація є добровільною і здійснюється на вимогу сторін договору у порядку, встановленому законом. Відсутність державної реєстрації не впливає на чинність прав, наданих за ліцензією або іншим договором, та інших прав на відповідний об'єкт права інтелектуальної власності, зокрема на право ліцензіата на звернення до суду за захистом свого права.

Водночас за ЦК України підлягає державній реєстрації факт передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, які є чинними після їх держреєстрації. Наприклад, у ст. 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» зазначено, що передача права власності на винахід (корисну модель) та надання ліцензії на використання винаходу (корисної моделі) вважаються дійсними для будь-якої іншої особи з дати публікації відомостей про це в офіційному бюлетені та внесення їх до Реєстру.

ЦК України (ст. 1107) встановлює невичерпний перелік видів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності:

- 1) ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) ліцензійний договір;
- 3) договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 4) договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності;
- 5) інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Законодавець визначив ліцензію та ліцензійний договір як окремі види договорів, однак за ними стоять одні й ті самі відносини щодо надання дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Ліцензія може бути оформлена як окремий документ або бути складовою ліцензійного договору. Водночас ліцензія є обов'язковою складовою ліцензійного договору. Отже, у цьому питанні вбачається певна недопрацьованість ЦК України, адже доцільніше було б регулювати ліцензію і ліцензійний договір однією спільною нормою.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності — це особлива категорія договорів, пов'язаних з використанням та захистом прав інтелектуальної власності, угодами двох або більше осіб, спрямованими на виникнення, зміну чи припинення правовідносин між ними. Предметом договорів щодо використання об'єктів інтелектуальної власності є відповідні результати інтелектуальної діяльності як об'єкти авторського права, суміжних прав, промислової власності, індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг та інші результати інтелектуальної діяльності. Об'єктом договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності можуть бути тільки ті результати інтелектуальної діяльності, які визнані об'єктами інтелектуальної власності в установленому порядку. Суб'єктами, тобто сторонами договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, можуть бути фізичні (незалежно від громадянства) та юридичні особи (незалежно від форм власності та місцезнаходження).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”.

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю та змісту договорів про спільну діяльність, простого товариства, засновницького договору, договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, ліцензійного договору, договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, договору про передання виключних прав інтелектуальної власності. Було розглянуто істотні умови цих договорів, особливості їх укладення. Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо договорів про спільну діяльність та щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності; застосовувати норми цивільного права щодо договорів договори про спільну діяльність та договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванню договорів про спільну діяльність між собою.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Дайте визначення договору про спільну діяльність.
2. Що розуміють під «спільною метою» в договорі?
3. Дайте правову характеристику договору простого товариства.
4. Дайте правову характеристику засновницького договору.
5. Дайте визначення виключної ліцензії.
6. Що таке ліцензійний договір?
7. Назвіть види видавничого договору.

ЛЕКЦІЯ

з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 14. Недоговірні зобов'язання

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу
- II. Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу
- III. Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення
- IV. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
5. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонova , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
6. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
7. Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.
8. Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів: Зразки. Роз'яснення. Нормат. акти: (довідник). - К.: : Юрінком Інтер. - 2005.- 334с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: поняття та зміст недоговірних зобов'язань, публічної обіцянки винагороди, конкурсу, усунення загрози життю, здоров'ю, майну.

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо недоговірних зобов'язань; застосовувати норми цивільного права щодо недоговірних зобов'язань до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що система недоговірних зобов'язань достатньо розгалужена. Сучасний цивільний обіг засвідчує велику потребу у використанні цих зобов'язань на практиці. Їх функціональне призначення в сучасних умовах важко переоцінити.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

I. ПИТАННЯ

Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу - це недоговірне зобов'язання, що виникає на підставі звернення до необмеженого кола осіб і полягає у виплаті майнової винагороди особі (особам), яка досягла зазначеного у сповіщенні результату.

Вимоги до публічної обіцянки винагороди: 1) повинна бути публічною, якщо вона сповіщена у засобах масової інформації або іншим чином невизначеному колу осіб (ч. 2 ст. 1144 ЦК); 2) має бути майновою, тобто грошовою або іншою, що має вартісне вираження - надання речі, послуги тощо; 3) мусить містити вказівку на результат, який повинен бути досягнутий. Хоча ст. 1144 ЦК не зазначає характер результату, але зрозуміло, що він носить правомірний характер і може бути досягнутий необмеженим колом осіб.

Ч. 3 ст. 1144 ЦК визначає обов'язкові реквізити сповіщення публічної обіцянки винагороди: завдання; строк та місце його виконання; форма та розмір винагороди.

Суб'єкти: фізичні і юридичні особи.

Умови виникнення зобов'язання. Виникає із юридичного складу двох односторонніх правочинів: публічної обіцянки винагороди і відгуку на неї у вигляді надання обумовленого результату. Причому вказані правочини мають зустрічний характер і повинні відповідати одне одному. Особа, що заявила про винагороду, стає боржником, а будь-яка особа, що відгукнулася, - кредитором. Але сама по собі публічна обіцянка не призводить до виникнення прав і обов'язків у необмеженого кола осіб, до яких вона звернена.

Зміст зобов'язання. Обов'язок особи, яка публічно пообіцяла винагороду, полягає саме у виплаті цієї винагороди тому, хто надав результат, вказаний у сповіщенні. Якщо завдання стосується разової дії, винагорода виплачується особі, яка його виконала першою. Коли таке завдання було виконано кількома особами одночасно, винагорода розподіляється між ними порівну.

Строк виконання завдання. Особа, яка дає публічну обіцянку винагороди, має право встановити строк (термін) для виконання завдання (ст. 1146 ЦК), пов'язана обов'язком виплати винагороди саме у цей проміжок часу, оскільки закінчення строку для передання результату є однією з підстав припинення вказаного зобов'язання (ч. 1 ст. 1149 ЦК). Якщо строк (термін) виконання завдання не встановлений, воно вважається чинним протягом розумного часу.

Особа, яка публічно обіцяла винагороду, має право змінити завдання та умови надання винагороди (ст. 1147). Це не потребує сповіщення у такому ж порядку, як і публічна обіцянка, але тягне певні правові наслідки для цієї особи: 1) відшкодування збитків особі, яка приступила до виконання завдання, завданих їй у зв'язку зі зміною завдання; 2) відшкодування витрат, понесених особою, яка приступила до виконання завдання, але у зв'язку зі зміною умов надання винагороди завдання втратило для неї інтерес.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу - це недоговірне зобов'язання, що виникає на підставі звернення до необмеженого кола осіб і полягає у виплаті майнової винагороди особі (особам), яка досягла зазначеного у сповіщенні результату. Суб'єктами є фізичні і юридичні особи. . Особа, яка дає публічну обіцянку винагороди, має право встановити строк (термін) для виконання завдання (ст. 1146 ЦК), пов'язана обов'язком виплати винагороди саме у цей проміжок часу, оскільки закінчення строку для передання результату є однією з підстав припинення вказаного зобов'язання.

II. ПИТАННЯ

Конкурс - вид публічної обіцянки винагороди, що передбачає порівнюваність результатів, з кінцевою метою - застосування отриманого результату на практиці, використання у виробництві тощо. Ст. 1150-1157 ЦК.

Конкурс (змагання) має право оголосити фізична або юридична особа (засновник конкурсу).

Залежно від залучення засновником конкурсу до участі в конкурсі чи-то широкого загалу, чи обмеженого кола осіб, визначених до оголошення конкурсу, публічні конкурси поділяються на **відкриті і закриті** (ч. 3 ст. 1150 ЦК – запрошуються персональні учасники і змагання відбувається серед тих із них, хто відгукнувся на умови конкурсу (закритий конкурс). Конкурс оголошується публічно через засоби масової інформації.

Істотні умови: предмет конкурсу і нагорода (премія), яка має бути виплачена переможцеві.

Предмет - результат інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення певної дії, виконання роботи тощо (не може носити негативний зміст). **Нагорода (премія)** - кількість призових місць, вид нагороди (сума премії) за кожне призове місце. Може мати як матеріальний характер, так і моральний (моральне заохочення) - звання («лауреат», «кращий спеціаліст» і т. д.), диплом, свідоцтво, вимпел, нагрудний знак. При внесенні інших умов до оголошення або ж до повідомлення персональному учаснику вони набувають обов'язкового характеру для учасників.

Згідно з ч. 1 ст. 1152 ЦК засновник конкурсу **має право змінити його умови** до початку конкурсу. Зміна умов після його початку не допускається. Під початком конкурсу слід розуміти, перший день прийому конкурсних робіт згідно з умовами конкурсу.

ЦК (ст. 1153) засновник: 1) має право **відмовитися** від його проведення, якщо це стало неможливим за обставин, які від нього не залежать. Це не тягне для засновника будь-яких правових наслідків. 2) відмова з інших підстав викликає обов'язок відшкодувати учасникам витрати, які були ними понесені для підготовки до участі у конкурсі.

Етапи виконання зобов'язання із публічного конкурсу: 1) оголошенні конкурсу; 2) подання учасниками конкурсу робіт засновнику; 3) винесення оціночного рішення.

Переможцем конкурсу є особа, яка досягла найкращого результату. В силу ст. 1155 ЦК, за наслідками оцінювання результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які надані на конкурс, засновник конкурсу (конкурсна комісія, журі) може прийняти рішення про: 1) присудження усіх призових місць та нагород (премій), які були визначені умовами конкурсу; 2) присудження окремих призових місць, якщо їх було встановлено декілька, та нагород (премій); 3) відмову у присудженні призових місць, якщо жодна із робіт, наданих на конкурс, не відповідає його вимогам; 4) присудження заохочувального призу та (або) нагороди (премії).

Коли предметом конкурсу був результат інтелектуальної, творчої діяльності, засновник має право подальшого його використання лише за згодою переможця конкурсу (ст. 1156). Засновник конкурсу може залишити у себе річ, подану на конкурс, лише за згодою його учасника, якщо учасник протягом місяця від дня оголошення результатів конкурсу не пред'явив вимогу про повернення йому речі, поданої на конкурс, вважається, що засновник конкурсу має право подальшого володіння нею.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Конкурс - вид публічної обіцянки винагороди, що передбачає порівнюваність результатів, з кінцевою метою - застосування отриманого результату на практиці, використання у виробництві тощо. Істотними умовами є предмет конкурсу і нагорода (премія), яка має бути виплачена переможцеві. Предметом є результат інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення певної дії, виконання роботи тощо (не може носити негативний зміст).

III. ПИТАННЯ

Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення - недоговірне зобов'язання, яке виникає на підставі здійснюваних однією особою (гестором) юридичних та/або фактичних дій в умовах небезпеки настання невігідних майнових наслідків і неможливості отримати згоду заінтересованої особи (домінуса), для її вигоди і яке полягає в обов'язку останнього відшкодувати понесені витрати.

Дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення породжують зобов'язання по відшкодуванню понесених у зв'язку з цим витрат за наявності наступних **умов**: 1) дії вчиняються без її доручення (лише власна ініціатива гестора); 2) наявність небезпеки настання невігідних майнових наслідків і спрямованість дій на їх попередження, усунення або зменшення (це може бути попередження - відвернення невігідних майнових наслідків; усунення - коли негативні фактори почали впливати на майнові інтереси домінуса, але гестор шляхом своїх дій їх усунув; зменшення - коли негативні наслідки відвернути не вдалося, а вдалося їх зменшити); 3) дії гестора повинні бути повинні бути націленими на отримання вигоди заінтересованою особою (збереження майна, виконання зобов'язання перед третьою особою) - фактичні дії і юридичні, не повинні суперечити інтересам домінуса. Діяльність гестора має бути необхідною та доцільною. **Необхідними** є такі дії, без здійснення яких серйозно постраждали б майнові або особисті інтереси іншої особи чи виконання обов'язку, який на ній лежить. **Доцільність** означає, що дії повинні бути виправдані в ситуації, яка склалась, що особою, яка веде справу, обрано варіант дій, який враховує інтереси володільця блага, інших заінтересованих осіб, а також інтереси суспільства; 4) гестор не має можливості отримати згоду заінтересованої особи на вчинення дій в її інтересі, а обставини вимагають термінового втручання у справи домінуса; 5) особа, яка діє в чужих інтересах, усвідомлює, на що спрямовані її дії, і не має на меті виникнення іншого цивільно-правового зобов'язання.

Сторони: як фізичні, так і юридичні особи. **Предмет:** фактичні дії, юридичні, причому вони обмежуються сферою майнових інтересів заінтересованої особи і полягають у попередженні, усуненні або зменшенні невігідних майнових наслідків.

Гестор зобов'язаний: при першій нагоді повідомити домінуса про свої дії. Невиконання цього обов'язку тягне для гестора несприятливі наслідки - він втрачає

право вимагати відшкодування зроблених витрат (ч. 2 ст. 1160 ЦК). Зобов'язаний негайно після закінчення цих дій надати домінусу звіт про ці дії і передати їй усе, що при цьому було одержано (ст. 1159 ЦК).

Головним обов'язком домінуса перед гестором є відшкодування останньому фактично зроблених витрат, якщо вони виправдані обставинами, за яких були вчинені дії (ст. 1160 ЦК). Під фактично зробленими витратами, які виправдані обставинами справи, розуміються такі витрати, без яких майнові інтереси домінуса зазнали б шкоди. Ці витрати повинні бути необхідними, доцільними та здійснюватися навмисно на користь іншої особи.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення - недоговірне зобов'язання, яке виникає на підставі здійснюваних однією особою (гестором) юридичних та/або фактичних дій в умовах небезпеки настання невігідних майнових наслідків і неможливості отримати згоду заінтересованої особи (домінуса), для її вигоди і яке полягає в обов'язку останнього відшкодувати понесені витрати. Сторонами є як фізичні, так і юридичні особи. Предметом є фактичні дії, юридичні, причому вони обмежуються сферою майнових інтересів заінтересованої особи і полягають у попередженні, усуненні або зменшенні невігідних майнових наслідків.

IV. ПИТАННЯ

Зобов'язання з рятування здоров'я та життя фізичної особи - це таке недоговірне зобов'язання, яке виникає із односторонньої правомірної дії (дій) рятувальника, спрямованої на відвернення реальної загрози здоров'ю та життю іншої особи, і полягає у відшкодуванні державою в повному обсязі шкоди, зазнаної рятувальником (ст. 1161 ЦК). Шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою у повному обсязі. Управомоченою особою виступає рятувальник - фізична або юридична особа, а зобов'язаною - держава в особі спеціально уповноважених органів.

Зміст зобов'язання внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи складає право рятувальника вимагати, а держави відшкодувати завдану йому шкоду в повному обсязі. Останнє передбачає компенсацію як майнових, так і немайнових втрат рятувальника (втрачений заробіток, пошкоджене майно, витрати на лікування та ін.). **Умови виникнення:** 1) Існування реальної загрози для життя та здоров'я фізичної особи. Саме реальної, а не уявної і відсутньої в об'єктивній дійсності. Під загрозою розуміється можлива небезпека. 2) Відсутність у рятувальника відповідних повноважень вчиняти рятувальні дії стосовно інших осіб. Так, кредиторами в цьому зобов'язанні не можуть виступати професійні рятувальники, лікарі, оскільки рятувальні дії для них є виконанням професійних обов'язків. 3) Спрямованість дій на рятування здоров'я та життя іншої фізичної особи, а не іншого блага (суб'єктивне сприйняття рятувальника). Належить оцінити досвідченість, знання потерпілого, його вміння орієнтуватись, ступінь раптовості дій, що створили небезпеку, та інші конкретні обставини, і з цих позицій вирішувати питання про розумність і доцільність дій рятувальника. І якщо вийде, що громадянин діяв явно нерозумно і недоцільно, тобто коли йому самому має бути ясною невідповідність його дій обстановці, яка склалась, у відшкодуванні шкоди за ст. 1161 ЦК йому необхідно відмовити. 4) Наявність шкоди у рятувальника. 5) Причинний зв'язок між діями, спрямованими на рятування, і шкодою. Без зменшення майнового або немайнового блага на боці рятувальника зобов'язання не виникає, оскільки його мета відшкодування шкоди, а не виплата винагороди за вчинені дії.

Зобов'язання, що виникають у зв'язку з рятуванням майна іншої особи. Ст. 1162 ЦК захищає інтереси особи, яка зазнала шкоди при рятуванні майна іншої особи, тобто будь-якого власника - фізичної, юридичної особи, територіальної громади чи держави, і закріплює два види таких зобов'язань залежно від характеру шкоди на боці рятувальника чи-то майнової чи немайнової, до того ж з різним суб'єктним складом.

Так, згідно з ч. 1 ст. 1162 ЦК **шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи**, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується державою в повному обсязі. **Виникає за наступних умов:** 1) наявність реальної загрози для майна іншої особи; 2) відсутність у рятувальника повноважень на рятування майна іншої особи; 3) спрямованість дій рятувальника саме на рятування майна іншої особи; 4) істотна цінність майна, стосовно якого існує реальна загроза знищення (пошкодження). У випадку розбіжностей у поглядах на істотність цінності майна його оцінка проводиться судом; 5) завдання рятувальнику шкоди, яка полягає в його каліцтві, іншому ушкодженні здоров'я або смерті; 6) причинний зв'язок між діями рятувальника і завданою йому шкодою.

Рятувальником в цьому зобов'язанні може бути лише фізична особа, а боржником - держава. Спільною умовою як першого, так і другого зобов'язання є **істотна цінність майна**, що рятується.

1) В силу абз. 1 ч. 2 ст. 1162 ЦК **шкода, завдана майну особи**, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується власником (володільцем) цього майна з урахуванням його матеріального становища. **Специфіка:** а) кредиторами і боржниками можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи; б) урахування при визначенні розміру відшкодування шкоди майнового становища як рятувальника, так і власника (володільця) майна; в)

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Зобов'язання з рятування здоров'я та життя фізичної особи - це таке недоговірне зобов'язання, яке виникає із односторонньої правомірної дії (дій) рятувальника, спрямованої на відвернення реальної загрози здоров'ю та життю іншої особи, і полягає у відшкодуванні державою в повному обсязі шкоди, зазнаної рятувальником. Зміст зобов'язання внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи складає право рятувальника вимагати, а держави відшкодувати завдану йому шкоду в повному обсязі.

Так, згідно з ч. 1 ст. 1162 ЦК шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується державою в повному обсязі. Рятувальником в цьому зобов'язанні може бути лише фізична особа, а боржником - держава. Спільною умовою як першого, так і другого зобов'язання є істотна цінність майна, що рятується. Граничний розмір відшкодування шкоди абз. 3 ч. 2 ст. 1162 ЦК обмежено вартістю майна, яке рятувалося.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”.

Впродовж 2 годин ми приділили увагу поняттю та змісту недоговірних зобов'язань, публічної обіцянки винагороди, конкурсу, усунення загрози життю, здоров'ю, майну. Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо недоговірних зобов'язань; застосовувати норми цивільного права щодо недоговірних зобов'язань до конкретних життєвих ситуацій.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванню недоговірних зобов'язань між собою.

Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Дайте визначення публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу.
2. Що таке конкурс?
3. Дайте визначення нагороди(премії).
4. Дайте визначення вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення.
5. Назвіть обов'язки гестора.
6. Що є головним обов'язком домінуса?
7. Назвіть специфіку зобов'язання, що виникає внаслідок рятування здоров'я, життя та майна особи.
8. Назвіть стадії реалізації права фізичної та юридичної особи на захист від створення загрози їх благам.

ЛЕКЦІЯ

з дисципліни «Цивільне право»

ТЕМА № 15. Зобов'язання з відшкодування шкоди

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Загальні засади зобов'язань з відшкодування шкоди
- II. Підстави деліктної відповідальності
- III. Розмежування зобов'язань щодо відшкодування шкоди та договірної відповідальності

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – С. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - С. 356.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2 книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер.- 2004. – 703с.
5. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонова , Н.О. Саніахметова. – К.: Істина .- 2003р.- 776с.
6. Цивільне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. І.А.Бірюкова, Ю.О.Заїки. – К.: Істина. - 2004. – 224 с.
7. Классика российской цивилистики: Избранные труды / За ред. М.И. Кулаги. - М.: Статут. - 1997.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Знати: систему зобов'язань з відшкодування шкоди (предмет, учасники, суб'єкт). Відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист. Відповідальність за шкоду, завдану працівником. Відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).

Уміти: орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо системи зобов'язань з відшкодування шкоди; застосовувати норми цивільного права щодо зобов'язань з відшкодування шкоди до конкретних життєвих ситуацій.

ВСТУП

Роль і значення теми зумовлена тим, що закріплення за державою обов'язку забезпечення прав і свобод людини дає можливість у випадку порушення останніх звернутися до суду з метою їх захисту та відновлення, а також за компенсацією шкоди, завданої таким порушенням. У зв'язку з цим набуває особливої актуальності створення розвиненого механізму реалізації прав і свобод людини, зокрема права людини на компенсацію завданої шкоди.

Тож, визначивши актуальність, необхідність та мету лекції, слід перейти до розгляду першого питання, яким є :

І. ПИТАННЯ

Зобов'язання з відшкодування шкоди — це такі цивільно-правові зобов'язання, в яких потерпіла сторона (кредитор) має право вимагати від боржника (заподіювача шкоди) повного відшкодування протиправно завданої шкоди шляхом надання відповідного майна в натурі або відшкодування збитків.

У зв'язку з тим, що підставою для виникнення таких зобов'язань є правопорушення (делікт) у правовій літературі такі зобов'язання також називають **деліктними**.

Основною **функцією** для зобов'язань з відшкодування шкоди є компенсаторно-відновлювальна функція.

Предметом зобов'язань з відшкодування шкоди є дії боржника, спрямовані на забезпечення найбільш повного відновлення майнових та особистих немайнових благ кредитора, яким завдано шкоду.

Учасниками зобов'язання із завдання шкоди можуть бути громадяни, юридичні особи, держава. Кожний із названих суб'єктів може виступати як заподіювач шкоди (делінквент) або потерпілий.

Суб'єктом відповідальності за загальним правилом є особа, яка завдала шкоди (громадянин або юридична особа). Винятки із загального правила, коли безпосередній заподіювач шкоди і суб'єкт відповідальності не збігаються в одній особі, законодавчо визначені і містяться у самому ЦК (наприклад, особа, від імені якої діяла уповноважена особа або в інтересах якої діяв заподіювач шкоди). Суб'єктний склад зобов'язань з відшкодування шкоди у процесі їх розвитку може зазнавати істотних змін. У ньому може відбутися заміна як кредитора, так і боржника (за умови суброгації та регресу).

При суброгації до страхувальника переходять права кредитора щодо боржника, який є відповідальним за настання страхового випадку, з набуттям страхувальником відповідних прав вимоги до боржника повністю або частково.

При регресі у боржника за основним зобов'язанням після виконання ним зобов'язань перед кредитором виникає право зворотної вимоги (регресу) до інших боржників (наприклад, до солідарних боржників). У новому (регресному зобов'язанні) боржник також стає кредитором з правом вимоги у розмірі

виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом.

Держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, юридичні особи мають право зворотної вимоги до фізичної особи, винної у вчиненні злочину, у розмірі коштів, витрачених на лікування особи, яка потерпіла від цього злочину.

Держава, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, має право зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу злочину за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили. (ст. 1191 ЦК України).

Зобов'язання з відшкодування шкоди мають певні **ознаки**:

По-перше, їх дія поширюється як на майнові, так і на особисті немайнові правовідносини, хоча відшкодування шкоди завжди має майновий характер.

По-друге, вони виникають внаслідок порушення абсолютних — як майнових (наприклад, право власності), так і особистих немайнових прав і благ (життя, здоров'я, ділова репутація тощо).

По-третє, такі зобов'язання мають позадоговірний характер. Це пов'язано з тим, що їх виникнення є наслідком порушення абсолютних прав навіть тоді, коли потерпілий міг перебувати із заподіювачем шкоди у договірних правовідносинах (наприклад, у разі завдання шкоди життю або здоров'ю чи внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), але завдання шкоди однією із сторін іншій стороні не пов'язане з виконанням зобов'язання, що є змістом цього договору). Зобов'язання щодо відшкодування шкоди у цьому випадку виникає на підставі закону.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Зобов'язання з відшкодування шкоди — це такі цивільно-правові зобов'язання, в яких потерпіла сторона (кредитор) має право вимагати від боржника (заподіювача шкоди) повного відшкодування протиправно завданої шкоди шляхом надання відповідного майна в натурі або відшкодування збитків. Основною функцією для зобов'язань з відшкодування шкоди є компенсаторно-відновлювальна функція. Предметом зобов'язань з відшкодування шкоди є дії боржника, спрямовані на забезпечення найбільш повного відновлення майнових та особистих немайнових благ кредитора, яким завдано шкоду. Учасниками зобов'язання із завдання шкоди

можуть бути громадяни, юридичні особи, держава. Кожний із названих суб'єктів може виступати як заподіювач шкоди (делінквент) або потерпілий. Суб'єктом відповідальності за загальним правилом є особа, яка завдала шкоди (громадянин або юридична особа)

II. ПИТАННЯ

Для застосування деліктної відповідальності як виду цивільно-правової відповідальності необхідною є наявність відповідних умов: а) завданої шкоди; б) протиправності у поведінці заподіювача шкоди; в) причинного зв'язку між першими двома умовами; г) вини заподіювача шкоди.

Названі умови визнаються загальними, тому що їх наявність є обов'язковою, за винятком випадків, коли інше передбачено законом.

Шкода. За загальним правилом, особа, яка завдала шкоди майну, зобов'язана відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі. Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі (ст. 1192 ЦК України).

Незалежно від способу відшкодування шкоди особа, яка завдала шкоди, на вимогу потерпілого відшкодовує її у повному обсязі, включаючи і неодержані доходи.

Оскільки законом закріплюється принцип повного відшкодування збитків, слід виходити з того, що збитки (прямі та упущена вигода) підлягають відшкодуванню з урахуванням офіційного індексу інфляції. Відповідні індекси розраховуються Державним комітетом статистики України і щомісяця публікуються, зокрема, у газеті «Урядовий кур'єр». Повідомлені друкованими засобами масової інформації з посиланням на Держкомстат України, ці показники згідно зі статтями 19, 21 і 22 Закону України «Про інформацію» є офіційними і можуть використовуватись для визначення розміру завданих збитків. Якщо після прийняття судом рішення про відшкодування збитків, їх розмір збільшився в результаті росту цін на майно або роботи, кредитор не позбавлений права пред'явити нову претензію та позов до винної особи (Роз'яснення Вищого Арбітражного Суду України № 02-5/223 від 12 травня 1999 р. «Про деякі питання, пов'язані з застосуванням індексу інфляції» (із змінами і доповненнями)).

Протиправність. За загальним правилом, яке базується на принципі генерального делікту, будь-яке порушення чужого суб'єктивного права, яке спричинило порушення чужого суб'єктивного права, визнається протиправним,

якщо в законі не зазначено інше. Протиправність поведінки, що може виражатись у двох формах (дії або бездіяльність), означає лише будь-яке порушення чужого суб'єктивного (у деліктних правовідносинах — абсолютного) права, наслідком якого є завдана шкода.

Для того щоб бути звільненим від відповідальності, заподіювач у кожному випадку завдання шкоди повинен обґрунтувати правомірність своєї поведінки або своє право на завдання шкоди. Правомірність дій не виключає можливості покладення на заподіювача шкоди обов'язку відшкодувати її. Водночас обов'язок відшкодувати шкоду, завдану правомірними діями, обмежується лише випадками, встановленими законодавством (ст. 1166 ЦК України).

Завдання шкоди правомірними діями, тобто коли особа на законних підставах мала право завдати шкоди, за загальним правилом, не спричиняє відповідальності. Шкідливими, але не протиправними діями будуть:

1)здійснення професійних функцій особами деяких спеціальностей (наприклад, рятувальники, що працюють на рятувальних станціях);

2)завдання шкоди зі згоди потерпілого у межах, встановлених правовим актом (наприклад, згода потерпілого на донорство, ст. 290 ЦК України). Згода потерпілого на завдання шкоди виключає протиправність тільки у випадку, якщо вона сама по собі є правомірною;

3)здійснення свого права у межах, передбачених правовим актом (наприклад, знищення будови не забороненим правовими актами способом). Такі дії визнаються правомірними, що виключає як застосування і заходів цивільно-правової відповідальності, так і обов'язок відшкодувати шкоду.

До правомірних дій також відносять дії, що застосовуються у разі здійснення права на самозахист. Протиправність поведінки за-подіювача шкоди у цьому випадку виключається, оскільки його дії були спрямовані на захист наданих законом прав та інтересів від посягань на них. Завдання шкоди у цьому випадку впливає з того, що, з одного боку, потерпілий своїми діями сам створює можливість завдання йому шкоди, а з іншого — завдання шкоди у цьому випадку є дозволеним законом способом захисту права (ст. 1169 ЦК).

Правомірними також вважаються дії, вчинені у стані крайньої необхідності. Крайньою необхідністю визнається стан, в якому завдається шкода з метою

усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної або юридичної особи, якщо цю небезпеку за цих умов не можна було усунути іншими засобами.

Дії заподіювача у стані крайньої необхідності не є протиправними, але закон не виключає можливості покладення обов'язку щодо відшкодування шкоди на особу, що її завдала. Це пов'язано з тим, що потерпілою стає особа, яка також не здійснювала протиправних дій і стала жертвою збігу обставин, які мали випадковий характер. Тому, за загальним правилом, завдана у стані крайньої необхідності шкода повинна бути відшкодована особою, яка її завдала.

Водночас ЦК передбачено можливість і порядок розподілу шкоди, що виникла. Так, закон дозволяє суду, виходячи із конкретних обставин справи, покласти відшкодування шкоди на третю особу, в інтересах якої було завдано шкоду або частково як на третю особу, так і на особу, яка завдала шкоди в певній частці, або звільнити їх від відшкодування шкоди частково чи в повному обсязі (ст. 1171 ЦК).

Розподіл належного кожному з учасників правовідносин відшкодування відбувається у точно визначених для кожного частках. Такий розподіл обов'язку відшкодування шкоди має велике значення, оскільки забезпечує відшкодування шкоди потерпілому, надає можливість більш повно врахувати обставини конкретного випадку, а також спонукає особу, що діє в стані крайньої необхідності, до обачності, коли вона обирає конкретний варіант своєї поведінки.

Вина. Обов'язковою умовою виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди є наявність вини заподіювача. Форма вини заподіювача шкоди при розгляді спорів, що впливають із цивільно-правових зобов'язань про відшкодування шкоди, значення не має. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини (ст. 1166 ЦК України). Винятки із цього загальновстановленого правила можуть впливати тільки із закону (статті 1173-1174 ЦК).

В окремих випадках, передбачених законом, при вирішенні питання про обсяг шкоди, що повинна бути відшкодована, до уваги також може братися наявність вини потерпілої особи. Шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу, не відшкодовується.

Якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого (а у разі вини особи, яка завдала шкоди, — також залежно від ступеня її вини) розмір відшкодування зменшується, якщо інше не встановлено законом (ст. 1193 ЦК України).

Преюдиційне значення для суду при вирішенні питання про наявність вини у поведінці заподіювача шкоди мають вирок суду з кримінальної справи щодо певних подій або особи заподіювача шкоди, а також рішення суду з цивільної справи щодо фактів, встановлених судом. В інших випадках питання щодо вини конкретних осіб вирішується судом самостійно за результатами дослідження всіх обставин та матеріалів справи, у тому числі матеріалів слідчих органів.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Для застосування деліктної відповідальності як виду цивільно-правової відповідальності необхідною є наявність відповідних умов: а) завданої шкоди; б) протиправності у поведінці заподіювача шкоди; в) причинного зв'язку між першими двома умовами; г) вини заподіювача шкоди. Названі умови визнаються загальними, тому що їх наявність є обов'язковою, за винятком випадків, коли інше передбачено законом.

III. ПИТАННЯ

Вирішуючи питання розмежування зобов'язань щодо відшкодування шкоди та договірної відповідальності, слід звертати увагу на те, що:

1) на відміну від договірних зобов'язань делікти виникають з імперативних норм, що виключає можливість їх зміни на розсуд сторін;

2) деліктна відповідальність виникає із правоохоронних правовідносин, а договірна — із регулятивних;

3) основним принципом позадоговірної відповідальності є принцип генерального делікту або повного відшкодування шкоди; зменшення розміру відшкодування може відбуватися як виняток, але тільки за рішенням суду. Водночас розмір відшкодування збитків, завданих кредиторів невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань за договором, може бути обмежено як умовами договору, так і законом;

4) шкода є обов'язковою умовою для виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди. Відповідальність за порушення договору, якщо він забезпечений неустойкою, може наставати навіть і за відсутності збитків у майновій сфері кредитора;

5) деліктні правопорушення передбачають відповідальність за чужу вину. Навіть якщо батьки несуть відповідальність за шкоду, завдану їх неделіктоздатними дітьми, повинна бути доказана вина батьків у правопорушенні, що сталося. Для зменшення розміру відповідальності заподіювача шкоди береться до уваги не будь-яка вина потерпілого-кредитора, а лише його груба необережність. Договірна відповідальність може застосовуватися до боржника за правопорушення, скоєне третьою особою (наприклад, гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником — ст. 560 ЦК; поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником — ст. 553 ЦК);

6) відшкодування шкоди у недоговірних зобов'язаннях, як правило, відбувається на солідарних засадах, що викликано необхідністю створення більших гарантій відшкодування шкоди, завданої поза договором. У договірній відповідальності використовується часткова відповідальність, що викликано необхідністю справедливого розподілу обсягів відповідальності між правопорушниками,

відповідно до вини кожного у скоєному правопорушенні;

7) як у випадку невиконання договору, так і за зобов'язанням, що виникає внаслідок завдання шкоди, чинне законодавство виходить з принципу вини контрагента або особи, яка завдала шкоди. Однак щодо зобов'язань, які виникають внаслідок завдання шкоди, є винятки з цього загального правила, а обов'язок відшкодування завданої шкоди виникає в особи навіть за відсутності її вини.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

На відміну від договірних зобов'язань делікти виникають з імперативних норм, що виключає можливість їх зміни на розсуд сторін, але як у випадку невиконання договору, так і за зобов'язанням, що виникає внаслідок завдання шкоди, чинне законодавство виходить з принципу вини контрагента або особи, яка завдала шкоди. Однак щодо зобов'язань, які виникають внаслідок завдання шкоди, є винятки з цього загального правила, а обов'язок відшкодування завданої шкоди виникає в особи навіть за відсутності її вини.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, сьогодні ми з вами розглянули ще одну тему з курсу „Цивільне право”. Впродовж 2 годин ми приділили увагу системі зобов’язань з відшкодування шкоди (предмет, учасники, суб’єкт). Відшкодуванню шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист; відповідальності за шкоду, завдану працівником; відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). Навчилися орієнтуватися в чинному цивільному законодавстві щодо системи зобов’язань з відшкодування шкоди; застосовувати норми цивільного права щодо зобов’язань з відшкодування шкоди до конкретних життєвих ситуацій.

Окрему увагу впродовж лекції приділяли порівняльно-правовим аспектам та розмежуванню підстав деліктної відповідальності. Маю надію, що цю тему ви засвоїте добре, оскільки вона є підставою вашого наступного засвоєння матеріалу з предмету «Цивільне право».

Дякую за увагу. У кого які є питання. Будь-ласка, слухаю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

1. Дайте визначення зобов’язання з відшкодування шкоди.
2. Хто є суб’єктом відповідальності в зобов’язаннях з відшкодування шкоди?
3. Назвіть ознаки зобов’язання з відшкодування шкоди.
4. Назвіть підстави деліктної відповідальності.
5. Проаналізуйте таку підставу деліктної відповідальності як вина.
6. Що таке протиправність як умова деліктної відповідальності.
7. Розкрийте відмінності договірної відповідальності та зобов’язань щодо відшкодування шкоди.